ఓమ్

కంచెర్ల గోపన్న

అను

రామదాసు

ఉభయభాషాప్రవీణ-వేదాంతపారీణ

మిన్నికంటి గురునాథశర్మ ప్రణీతము

ఆంధ్రోపాధ్యాయుఁడు-టవున్ హైస్కూలు-గుంటూరు.

Sole Agents:

Venkateswar & Co.,

Publishers, GUNTUR.

1935

క్రయము ౧౦ అణాలు

అంకితము

కాశికాలింగమ్ముఁ గైఁబూని కాల్నడఁ
దోడ్తెచ్చె శివరామ ధూర్వహుండు
తనతండ్రి సప్తసంతానమ్ములను జెడి
పోనీక పోషించె బుచ్చిరాజు
'ఏరుచూ' గ్రామాధికారి యుదారుండు
ధీరుండు నా మామ వీరరాజు
వ్రాయంగఁ జదువంగ వాదముల్ దీర్పంగ
బ్రౌఢుఁడయ్యెను శివరామ బుధుఁడు
ఏరి తాత తండ్రియు, తాత, కూరిమి పిత
అన్న, యెనలేని కీర్తిఁ గన్నవారొ?
ఎవరు కోటానఁగోట్లు జపించి రీశు
నట్టి తండ్రి లక్ష్మార్యున కంకితంబు.

ఒక మాట

[illegible]

ములు వ్రాయుట నావంటి కించిజ్ఞులకు నలవిగానిదగు [illegible]

ము బ్రతివిషయము సంశయగ్రస్తమగు రామదాస

మును వ్రాయుట మిక్కిలి కష్టతరము.

ముండు వరాలు చెల్లించి పోవుట యను విషయ మసత్య

త్రోసివేయుట కొకవేళ క్రమముగ దేమోకాని

గాసు గోపన్న భిన్నులా? రామదా సీశాఖీయుడు

[illegible]

[illegible] క్రమము [illegible]

కులచే నగునది కాదని యెఱింగియు మహాశయులకైన

గా నుండునని తలంచి వ్రాసితిని

[illegible]

లోపములున్న దెలుప [illegible] మొడ్చెదను.

[illegible] రాక్షసయుజ [illegible] ... } విధేయుడు

గురునాదశర్మ.

కొద్ది సవరణ

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
౧౦	౧౪	వ్యక్తులుగారనియు	వ్యక్తులనియు
౧౮	౮	శకటచోరకుఁడు	శకటచోదకుఁడు
౨౪	౨	బుచ్చి	బుబ్బి
౩౧	౧౫	విమానములు	వాహనములు
౪౬	౧౯	నదృష్టమైనాకలదు	నదృష్టమైనంగలదు
౫౯	౮	సవరం బెటింగి	స్వరం బెటింగి
౮౪	౧౧	చేయుంపుమా	చేయించునుజుమా
౧౧౫	౨౩	భోగ్యైక	భోగైక
౧౨౨	౮	వచ్చుచునుంటినని	వచ్చుచున్నదాన
౧౨౬	౨౦	దూరములక్ష్మీ	దూములక్ష్మీ

శ్రీరాఘాస్వామి నేనమః

రామదాసు

మొదటి ప్రకరణము

శ్లో॥ శ్రీరామం త్రిజగద్గురుం సురవరం సీతామనోనాయకం
శ్యామాంగం శశికోటిపూర్ణవదనం చంచత్కలాకౌస్తుభం
సౌమ్యం సత్యగుణోత్తమం సుసరయూతీరేవసంతం ప్రభుం
త్రాతారం సకలార్థసిద్ధిసహితం వందే రఘూణాం పతిం.

శ్రీరామ కర్ణామృతము

రాయుజాండజస్వేదజోద్భిజ్జము లగుచతుర్విధ భూతగ్రా
టలు దివారాత్రము లుపార్జనాపరత్వమున మునిఁగి తేలు
పాత్తవస్తువుల నుపయోగించి పరిత్యజించుచున్నవి. ఒక
స్తువుగూడ నవిచ్ఛిన్నానందము నిచ్చుచుంటలేదు. శా
నందోపలబ్ధికి వెదకుచుంటఁ గాఁబోలుఁ బరిపరివిధము
ర్వొత్తుట? అది సహజము జీవకోటికి. ఆబ్రహ్మకీట మున్న
తికిఁ బోవుటకే నిత్యవ్యాపారమున నిమగ్నమగుట. కాను
ప్తికిఁ బరిణామమే లేకుండెడిని. అజ్ఞానాంధకారమున ముని
హికసుఖానుప్రాప్తి నానంద మనుభవించుచుఁ దత్ప్ర
రాయువ్యాఘాతములచేఁ గశాఘాతంబులఁ దురంగంబుంబో
డలెత్తింగి క్రమముగాఁ బ్రపంచమున విఘ్నమనుచది వే
...

విచికిత్సయే ద్వితీయ సోపానము ఈ మెట్టుపై నెక్కి జూచుచున్నాఁడు దరి త్రోవ లభింపలేదు ఘూర్ణితమగు సముద్రగర్భమునందలి కలంబుబోలె సర్వములం గొట్టుకొనుచు నావఁడో యొకండు కర్ణధారుండని యాస్తికుండగు చున్నాఁడు. కాదామఱి—

ఊ తా నొసరించు ...

—నేను ...చించిన అ

ఇది తృతీయసోపానము దీని నధిరోహించి గంతవ్య...

...మాతి ...ద్రాక్షములు కన్పించినవి

"న కర్మణామనారంభా న్నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే పురుషుఁడు యజ్ఞాదికర్మములఁ జేయమిచేఁ గ్రియా...శ్చయమును బొందఁడు—అనియు—

"నియతం కురుకర్మత్వం

త్వము నీవు కర్మమును జేయుము—అనియు—

" —

...చి—అనియుఁ గొన్నివాక్యము లస్పష్టముగాను స...ాను విన్పించినవి ఆమార్గమునఁ గొంతదూరము పోయి

"

౦సథారులై నిమీలితనేత్రులై నిశ్చలులై యాత్మానాత్మ ముగలిగి నిస్సంగులై స్వాత్మావలోకనముసేయు బ్రహ్మ ౦ం గనినాఁడు.

"సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ! జ్ఞానే పరిసమాప్యతే

రమైనమార్గమని భయపడినాఁడు. ఆ యున్నతమార్గమున యముగాఁ బయనముసేయలే ననితలంచునంతలో హరి కీర్తనల యడుగులు తాళములచప్పిళ్లు గజ్జెల మ్రోఁతలు ముల ధిమిధిమిధ్వానములు వినిపించినవి ఆ తోఁవన ంచినాఁడు.

నజనలు జరుగుచున్నవి "చేతులఁ దాళముపట్టుక, చేతో వంబుతోడ సిగముడి వీడం బాతరలాడుచు" గీతమున

నదియు ను తమమైనదియు నని మానవుఁడు తలంచినాఁడు.

సాధన సామగ్ర్యాం భక్తిరేవగరీయసీ" మోక్షమును సాధించు సాధనములలో భక్తియే యత్యుత్తమమైనదని పెద్దలన్నారు.

" యోగినామపి సర్వేషాం, మద్గతే నాంతరాత్మనా
శ్రద్ధావాన్ భజతేయోమాం సమేయుక్తతమోమతః."

ఈ శ్లోకమునకు మధ్వాచార్యులవారు వ్యాఖ్యానము చేయుచు, "తపస్సులకంటె యజ్ఞాది కర్మములకంటె ధ్యానయోగము విశేషించు చున్నదనియు నంమను శివాదిధ్యానముకంటె విష్ణుధ్యానము శ్రేష్ఠమనియు, ధ్యానముకంటె జ్ఞానము, కేవల జ్ఞానముకంటె ధ్యానముతోఁగూడిన జ్ఞానము, శ్రేష్ఠమనియు నుడివిరి. మఱియు ధ్యానముకంటె దర్శనము, దర్శనముకంటె భక్తి, భక్తికంటె సాధనము లేనేలే"దనిరి. అట్టి పరమోత్తమమైన భక్తిమార్గమునఁ గృతార్థుఁడైనవాఁడు మన కంచెర్ల గోపన్న. మహాజనులారా! పరమ భాగవతోత్తముఁడైన గోపన్న చరిత్రము చదివి మీరును భక్తిమార్గము నవలంబించి ధన్యులరుగండు.

నేలకొండపల్లి పురాతనమైన పట్టణము. పశ్చిమచాళుక్య త్రిభువనమల్లిదేవునిపక్షమున గోవిందరాజు నేలకొండపల్లి రాజధానిగా రాజ్యము పరిపాలించు (1123 సం) పండ్రెండవ శతాబ్ది ప్రారంభముననను, గోవిందరాజుల యనంతరము వచ్చిన యుదయరాజుల కాలముననను, నాపురి వైభవము వర్ణనాతీతముగా నుండెడిది. శాసనములలోఁ గొండపల్లియనియే కలదు. అట్టి మహోన్నతస్థితినందిన కొండపల్లి క్రమముగా క్షీణించి యగస్త్యభ్రాతయనినట్లు కంభము మెట్టు చెంతనున్న కొండపల్లి యనఁబడవలసిన స్థితికి వచ్చెను. ఆపట్టణమిపుడు రాజధానికాదు గాన

...కివచ్చెను. ఇది 16వ శతాబ్దాంతమునాటిమాట అయి నందు ధనవంతులు పెక్కురుగలరు. వర్తకము విరివిగా చున్నది. కర్షకుల కనువైన క్షేత్రములు గలవు కష్టపడి చేయువారికిఁ గూలి దొరకుచుండెను. అందె వేసిన గొప్ప లు పందెపుగుఱ్ఱములు నందుఁ గలవు. క్షత్రియులు లేరు మిగిలిన వర్ణములవారందుఁ గలరు. స్నానసంధ్యాదు లాచ [illegible]

[illegible]

టి యేర్పడెను

[illegible]

డో నియమములఁ బాటించినది. తండ్రియు మంచిభక్తుఁడు. దరకా డ మతనికిఁ బ్రాణము రాముఁడతనికాత్మ. కటిపయ ములకు [illegible]

మునఁ గామమ్మ ప్రసవించినది. మగబిడ్డ కలిగెను. కామమ్మ యిష్టప్రకారము గోపయ్యయని పేరుపెట్టిరి.

గోలకొండ నవాబగు తానీషా లేక అబూహాసన్ కుతుబ్ షాహా క్రీస్తుశకము 1658 మొదలు 1687 వఱకు రాజ్యమేలెనని కీర్తిశేషులగు కే. వి. లక్ష్మణరావు పంతులుగారు వ్రాసిరి. మన గోపన్నగారీకాలమువాఁడనుట నిర్వివాదము.

అరయనరయు, 1686 సం॥ అక్టోబరు మాసమున నౌరంగజేబుతోఁ దానీషా తలపడి యేడెనిమిది మాసములు యుద్ధము చేయుట సంభవించెను. ఆ వత్సరముననే వంచనమొయిఁ దానీషాకుఁ దెలియకుండ నాతనిశుద్ధాంతకాంతాజన మక్కన్న మాదన్నగారలఁ జంపించెను. ఆ దినముననే బ్రాహ్మణులనేకులు గోలకొండలోఁ జంపఁబడిరి. రామదాసుగూడ నపుడే చంపఁబడి యుండును. కాన నప్పటి కతఁడు 12 యేండ్లు కారాగారమున నుంటచేఁ జెఱలో 1674 వ వత్సరమునఁ జేరి యుండును. తహశీల్దారుగా కనీసము రెండు వత్సరములున్నను నా పదవికి వచ్చుటకు 22 ఏండ్లైన నుండవలయును గాన 1650 ఈతని జన్మవత్సరమై యుండును.

మఱియు గోపన్న మామగారు మాదన్నగారు 1682 వ సంవత్సరమున నత్యంత ప్రాభవోపేతుడై యుండెను. ఆ వత్సరమే యిబ్రహీముకున్న పామాలష్కర్ అధికారమును (సర్వసేనానాయకత్వమును) దొలఁగించి యక్కన్నగారి కిప్పించెను. ఆ వత్సరమే మాదన్నగారు తన కుమారుఁడగు మల్లన్న కత్యంత

వైభవమున వివాహముచేయ కుంఫిణీవారు పీసెడు బంగారపు గొలుసులు కానుకఁ బంపించిరి. మఱియు నుగాది కానుకలని పేరుపెట్టి 400 వరహాలు మాదన్నగారి కంపి వారి యనుగ్రహము కంపెనీవా రభ్యర్థించిరి. ఈ వత్సరముననే పోడేల లింగప్పను గృష్ణానదీ దక్షిణ ప్రాంతమునకు సుబేదారును (గవర్నరు) గాఁ జేసినది. కనుక నింత యుచ్చస్థితిలోనున్న మాదన్నగారు మేనల్లు నా వత్సరమే చెఱ విడిపించియుండ నోపునని యొకవేళ తలంతమనుకొనుఁడు. అట్లయినఁ జెఱనున్నది 12 ఏండ్లు. తహశీల్ దారుగానున్నది కనీసము 2 ఏండ్లనియేని తలంపవచ్చుం గదా? అతని యిరుదవ యేట తహశీల్ దారు పదవి వచ్చెనని చూచినను 1682 లో 34 పోగా 1648 లో గోపన్న జనించెనని తేలును. అనఁగా నీ కాలమును మించి జననము కాదని నా భావము. మఱియు భద్రాచలములోఁ గోవెలకు దక్షిణదిశ నిలువురాళ్లమీఁద—

"స్వస్తి శ్రీ.........శాలివాహనశక వర్షంబులు ౧౫౭౪ (క్రీస్తు 1652 అగును.) అగు నేటి.........నందననామ సంవత్సర చైత్ర శు ౯ లు భానువారం.........శ్రీరామదాసుగారు శ్రీతానీషా గారి యనుమతి వెంబడిని.........వ్రాసియున్న శాసనం" అని కలదు. తానీషా 1658 మొదలు రాజ్యము పాలించెనని కీర్తిశేషులైన కే. వి. లక్ష్మణరావుగారు బహు గ్రంథములఁ బరిశోధించి వ్రాసిరిగదా? శాసనము తానీషా యనుమతి వెంబడి 1652 లోనే యెట్లు పుట్టినదో మనము దేనిని నమ్మవలయునో తెలియకున్నది. శాసనమును రామదాసు వ్రాయించినదే

సత్యమైనను, లేక లక్ష్మణరావుగారి వ్రాఁతయే సత్యమైనను 17 వ శతాబ్ద పూర్వభాగమునుండియు గోపన్న యుండెనని తలంచుటకుమాత్ర మెట్టి సంశయమును లేదు.

గోపన్న ప్రతిపచ్చంద్రుని విధంబున దినదిన ప్రవర్ధమానుండగుచుఁ బంచవర్ష ప్రాయంబునఁ దన జనకుండు వాల్మీకి రామాయణము పురాణము చెప్పుచుండ నాలించుచు నొకొక్కప్పుడు రామరామ యని గంతులు వైచుచు నొకొక్కక్కప్పుడు చేతులు ముందు పెట్టుకొని బాసికపట్టు పెట్టుకొని కూర్చుండి నిశ్చలుండై వినుచు, నొకొక్కక్కప్పుడు తండ్రి తొడపైఁ గూర్చుండి "నాన్నా! ఇష్ణుమూర్తి బూలోకంలో పుట్టకపోతే ఆయన లోకంలోనే వుండి మనన్ని గావరాదూ? అనియు "అప్పా! సందరంలో కొండల్ తేల్తవా? రాముల వారి మయిమా?" అనియు, "నానా! రాములవారు శబరి యెంగిల్ తిన్నాడేఁ" అనియు, "తన యిరోది తమ్మణ్ణి రచ్చించాడేఁ" అనియు నిట్లెన్నెని గతుల వాగుచుండును. పువ్వు పుట్టుటతోడనే పరిమళించునుగదా? పూర్వము ప్రహ్లాదుఁడు నిట్లే హరిని భజింపఁ బురోహితుండు—

"పంచశరద్వయస్కుఁడవు బాలుఁడ వించుకగాని లేవు,
భాషించెదు తర్కవాక్యములు."

అని పల్కెను. బాలుఁడైన గోపన్న పల్కులకుఁ దండ్రి యబ్బురపడిపోయెను. తన నిరంతర రామాయణపఠనజనితభాగ్యవిశేషము పండినదని యుబ్బిపోయెను.

మొదటి ప్రకరణము

తండ్రి పంచాంగశుద్ధి నరసి యొకనాఁడు "ఓం-న-మః-శి-వా-యః" అని చెప్పి యక్షరారంభము చేసెను. తండ్రి కంటె గురువెవరు ?

నేటికాలపు బడిపంతుళ్లు తామేమో చక్కఁగా విమర్శించి తెలివిగలవారమైతిమనియుఁ, బూర్వులు తెలియనిదానిని మేము దెలిసికొంటిమనియు నుడువుచు 'ఓ' ఆదులలో రాలేదా ? 'న-మ' వర్ణములు తవర్గపవర్గములలో నుండలేదా? 'శి-వా-య' యారాలలో వచ్చునుగదా? ప్రత్యేకముగా ముం దెక్కడెక్కడి యక్షరములనో తీసి, "ఓ-న-మః-శి-వా-యః" అని దిద్దఁబెట్టుటేల? పూర్వులకు వివేచనశక్తియెక్కడిది? అని యెక్కడ విసర్గముంచ వలయునో కూడఁ దెలియని తాము నోరు పాఱవైతురు. జడులకుఁ బంచాక్షరమహిమ మెఱుఁగ వశమే ? పోనిండు.

గోపన్నకుఁ ద్వరలోనే యజ్ఝల్లులు, గుణితము వచ్చెను. తండ్రి తన పక్కలోఁ బండుకొనఁ బెట్టుకొనియే బాలరామాయణమంతయు గోపన్నచే వల్లింపఁజేసె. మధురమైనట్టియుఁ బరిస్ఫుటమైనట్టియు, స్వచ్ఛమైనట్టియు, మార్దవమైనట్టియు, గోపన్న వాక్కునుజూచి తండ్రి యెన్నోరోజులు మురిసికొనలేదు. పిల్లవాఁడు తనపేరు నిల్పఁగలవాఁడగుననియు, మహా యశస్సంపన్నుఁడగుననియు, భక్తుఁడగుననియుఁ దనకేగాక, తనవంశమునకంతయుఁ బేరుదెచ్చువాఁడగుననియు నెన్నినాళ్లో తలఁపలేదు. భగవంతుఁ [illegible]

ఒకనాఁడు లింగనమంత్రి కాళ్ళుతీపులుగానున్నవని గోపన్నచేఁ బిక్కలు గ్రుద్దించుకొనుచు నాకస్మికముగా ననాయాసముగా రామరామయనుచు స్థూలశరీరమును విడిచె. పాపము! పిల్లవాఁడబ్బ లేనిబిడ్డ మైనాఁడు. కామమ్మ దుఃఖసముద్రములో మునిఁగినది. పలువిధములఁ బనవిపనవి యేడ్చినది. "ఆ యొక్కబిడ్డకెంత జందె పుఁబోఁగు వేసికొనునదృష్టము లేకపోయె. ఇఁక నాకెవరుదిక్కు? ఈసముద్రము నెట్లీఁదుదును." అని వాపోవుచుండ నిరుగుపొరుగువారువచ్చి యూఱడించి, యనంతర కర్మకలాపములు చేయించిరి. క్రమముగా దుఃఖమునువదలి కామమ్మ గారాబముతోఁ గుమారుని బెంచుకొనుచున్నది.

గోపన్న యేశాఖవాఁడో విచారింతము:—

తమ శతకకవులజీవితములోఁ గీ॥ శే॥ వంగూరి సుబ్బారావుగారు రామదాసార్వేల నియోగియనియు గోపన్న—రామదాసు భిన్న వ్యక్తులుగారనియు వ్రాసిరి. ఈ పక్షమువారికి—

"అల్లన లింగమంత్రిసుతుఁడత్రిజగోత్రజుఁ డాదిశాఖ కం
చెల్లఁగ కులోద్భవుండు" [దాశరథి]

అనుపద్యము బాధింపఁగా నాదిశాఖకి ట్లుత్తరమియ్యఁగడంగిరి.

1. 'ఆదిశాఖ'యనఁగా—బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రులలో బ్రాహ్మణుఁడ ననుటకట్లనే నేమోయని-ఇది నిస్సారమైన కారణము.

2. ఆదివేదమగు ఋగ్వేదమునకుఁ జెందినవాఁడ నని చెప్పుకొనుట కట్లనే నేమోయని-ఆదిశాఖులది యజుర్వేదము. అందును శుక్లయజుస్సు. ఋగ్వేదముకాదు.

౩. కంచెర్లవారిలో జ్యేష్ఠ శాఖకుఁ జెందితిననుట కల్లనేమో యని—జ్యేష్ఠశాఖయన వంశవృక్షమునందు మొదటిశాఖ యనియా? కాక మఱొకటియా? వంశవృక్షమునందు కాద నుకొని మఱొకదానిం బరికింతము.

యాజ్ఞవల్క్యులు, కాణ్వులు, శుక్లయజుస్సులు, ప్రథమశాఖులు, ఇవి సమానార్థకములు. వీరిలో ననఁగా నాదిశాఖలో 5 ఉపశాఖలు గలవు. 1. ఆర్యులు, 2. కాకులపాడులు, 3. ద్రావిడులు [దాక్షిణాత్యులు] 4. దువ్వలు, 5. అనుమకొండలు.

" ఆత్రేయసగోత్రంబునఁ గంచెర్లాంధ్రార్యుల వంశమునన్. " (రామ. చ.) అని యుంటచే రామదాసార్యశాఖకుం జెందెననవలయునందురా? ఆర్యోపశాఖయు శుక్లయజుశ్శాఖాంతర్గతమే. కాని గోపన్నది అనుమకొండశాఖగాని, ఆర్యశాఖకాదు. కంచెర్లవారందఱు ననుమకొండలే. ఇదివఱకు లేదుగాని ఇప్పుడిప్పు డీయుపశాఖలలో నన్యోన్య వివాహాదు లేర్పడుచున్నవి.

అయ్యా ! శుక్లయజుస్సు--కృష్ణయజుస్సు—అని యజుర్వేదము రెండుశాఖలు గలదగుటచే నందాదిశాఖ తనదనుట కల్లనెనని తలంచిన సరసముగా నుండును.

౪. 'ఆదిశాఖ' శబ్దము కులపరముగాఁ గవి వాడినయెడల నది "శాఖ'యనికాని 'శాఖీయుఁడ'ననికాని వ్రాయవలసియుండెను. అది నిజమే. కాని గోపన్న గొప్పవైయాకరణికాఁడు. సంస్కృతాంధ్రముల నింత ప్రవేశముగలవాఁడుమాత్రమే. అతఁడు భక్తశిఖామణిగావున భక్త్యుద్రేకముచే నతనిభావములు ఛందో

రూపముగా వెల్వడినవనియే మనము గ్రహింపవలయును. లేనిచో నాదిశాఖగల కంచెర్లకులమునం దుద్భవించినవాఁడని బహువ్రీహిం జేసికొనరాదా? నిజమునకు "వాఁడు ప్రథమ శాఖ"అని లోకమున వాడుకగలదుగదా? ఆవాడుకంబట్టి యట్లు రచించియుండును. ఆదిశాఖగాక "అగ్రశాఖ"యనియుఁ గలదు. తెనాలి రామకృష్ణుఁడు "అగ్రిశాఖ కోకిలమవునీవు" అని పాండురంగమాహాత్మ్యమున వాడెను.

మఱొకశక్తి:—కంచెర్ల శరభనకవి తన యధ్యాత్మ రామాయణములోఁ దాను శైవగురు శిష్యుఁడననియు, నాపస్తంబ సూత్రుఁడననియు 'మంత్రి' కులమువాఁడననియు వివరించుచుఁ దనశాఖవారు—

తే. కొండపల్లిని గొందఱుఁ గొల్లపూఁడిఁ
గొంద ఱుండిరి తంజాపురందుఁ గొంద
ఱలమి వసియించి ప్రబలిరి చెలువు మిగుల
మీఁటి కంచెర్ల వంశంబువారు ధరణి.

అని 'ఓరియంటల్ లైబ్రరీ వ్రాఁతప్రతిలోఁగలదని కీర్తిశేషులైన వంగూరి సుబ్బారావుగారు వ్రాసి యిందలి 'మంత్రి' పదమార్వేల నియోగిం దెల్పుచున్నదనియు కంచెర్లవారు కొండపల్లిలో నియోగులు గలరని దీనివలనఁ దేలుచున్నదనియు వివరించి కంచెర్ల రామదాసు నార్వేల నియోగియని పల్కిరి.

మంత్రిపదమే యార్వేల నియోగిం దెల్పదు. "అల్లన లింగమంత్రి సుతుఁ"డని యాది శాఖీయుఁడే వాడెంగదా? నందవరపుర వంశోత్తంసుఁ డగునలసాని పెదనామాత్యుఁడును గుం

తండ్రికిఁ "జొక్కయామాత్య" యని యమాత్యశబ్దమును వాడి యుండెను. గోలకొండ వేపారులును మంత్ర్యమాత్యపదముల వాడుకొనెదరు. యాజ్ఞ వల్క్యులలోను వృత్తినిబట్టి నియోగులు వైదికులు గలరు. అనుమకొండ లచ్చముగా లౌక్యులే. గోపన్న లౌకికుఁడగుటచే "నల్లన లింగమంత్రిసుతుఁ"డని మంత్రి పదము వాడెను.

కంచెర్ల యింటిపేరిటివారు నాత్రేయ గోత్రులు నార్వేల నియోగులు బందరు దగ్గఱనున్న కృష్ణాపురమునఁ గలరు. నేను వారితో మాట్లాడితినిగూడ. కనుకఁ గంచెర్ల శరభనకవి యార్వేల నియోగియైన నగుఁగాక- 'యాదిశాఖ' వాఁడనని స్పష్టముగా గోపన్న చెప్పికొనుటచే నితఁడుమాత్రము తప్పక కాణ్వుఁడే. కంచెర్ల యింటిపేరిటివారు నాత్రేయ గోత్రులు, నాదిశాఖీయులు వినుకొండ పిచ్చికలపాలెము ఏనుఁగుపాలెము కంచెర్ల (గుంటూరు మండలము) మున్నగు గ్రామముల నేటికిం గలరు. వారితోడను నేను మాట్లాడియుంటిని. ఆర్వేలవారిలోను నాదిశాఖులలోను గంచెర్లవారుంటచే నిట్టి చిక్కు వచ్చుచున్నది.

కం. భూసురవరుఁడు నియోగియు
భాసుర కంచెర్లకులజ భవ్యయశుండున్

రామదాసు

అని వరదరామదాసు వ్రాయఁగా నార్వేల నియోగియని భ్రాంతిపడిరి కొందఱు. అట్లుకాదు. ఆదిశాఖులలోను నియోగులుండిరంటిమిగదా? నియోగులువేఱు. ఆర్వేల నియోగులు వేఱు.

సీ. "ఇల యాజ్ఞవల్క్యవంశేందుండ కాత్యాయ
నీసూత్ర జాతధరాసురుండ
రహి హన్మకొండ భారద్వాజ గోత్రజుం
డాదిశాఖా నియోగ్యన్వయుండ"
యాజ్ఞవల్క్య చరిత్ర

అని వంగిపురపు వీరభద్రాచలపతి కవులు వ్రాసికొనిరి.

అయ్యా! కొందఱు రామదాసు చరిత్రమందలి 'నియోగి' పదముం జూచి రామదాసార్వేలనియోగియై యుండెనని తలంచి, దాశరథిశతకము బాధింప గోపన్నవేఱు రామదాసు వేఱని వాదించి, యదియు నిలువమిచే గోపన్నను గూడ నార్వేల నియోగిం జేయ నుంకించిరి. గోపన్నరామదాసులు భిన్నవ్యక్తు లనుటకుఁ బ్రబలాధారములు లభించువఱకు వా రిరువురుగారు. ఒక్కరేయనియు, నాతఁడు ప్రథమశాఖ నియోగి బ్రాహ్మణుండనియు, విశ్వసింతముగాక!

కొండవీటి దండెకవిలెయందును వినుకొండ తాలూకాలోని పెరుమాళ్ళపల్లె- ఉప్పలపాడు- చినతెల్లపాడు గ్రామములకుఁ గంచెర్లవా రాత్రేయస గోత్రులు ప్రథమశాఖీయులు కరణములుగా నున్నట్లు వ్రాయఁబడియున్నది.

రెండవ ప్రకరణము

లోకములో విద్యాశూన్యుఁ డైనను ధనము గలవాఁడేని పూజింపఁబడును. దరిద్రుఁ డైనను నయాచకుండగు నేని యంత తిరస్కరింపఁబడఁడు. ఎవరికేని మన్నన పరులను దేహీ యన కున్నంతవఱకే. ఇంద్రుఁ డైనను జెయిచాచెనా వాఁడు నల్వు రకుఁ బరిహాసపాత్రుఁ డగును. మిత్రుఁడేని యాచ్ఞాభారం బున గర్హ్యుఁడగును.

లింగనమంత్రి నల్వురకుఁ బూజ్యుఁడు. అక్కతన నాయనకు ధనము సులభముగా లభింపసాగెను. లేదని యెవ్వరి నడుగఁడు. ఒరులిచ్చిన వలదని నిరసింపఁడు. ఇఁకఁ బూజ్యత విత్తము చేకూరుటలో వింత యేమున్నది? తండ్రి యనంతరము గోప న్నకు నిదే మంత్రము. "పుత్రాదిచ్ఛే త్పరాజయమ్" అన్నట్లు లింగనమంత్రి గుణము లన్నియుఁ గొడుకున కబ్బినవి కాని తండ్రికి లేని గుణ మొండు రెండును గోపన్న కలవడి తండ్రికంటెఁ గొడుకే పైచేయి యనిపించుకొనసాగెను. ఆ రెండు గుణ ములు మీకుఁ గావలయునా? భక్తి-కవిత్వము. తండ్రికి బొత్తిగా భక్తి లేదనముగాని కొడుకుకున్నంత లేదనయే. కవి త్వము తండ్రి కసలే లేదు.

లింగనమంత్రి కీర్తిశేషుఁ డైన పిదప గోపన్న చిన్నవాఁడు గాన కామమ్మ కాపురము పొదుపుగాఁ జేయుచుండెను. లింగన మంత్రి కొంతయాస్తి సంపాదించి యుండెను గానఁ దల్లికిఁ బిల్ల వానికి నన్నవస్త్రములకు లోపము లేకుండెను.

గోపన్న విద్యాభ్యాసము నేమరక చేయుచుండెను. రఘునాథ భట్టరాచార్యులయొద్ద నామలింగానుశాసనము కాళిదాసత్రయము నాంధ్రపంచకావ్యములు పూర్తిచేసెను. రాజవిద్యయని యురుదుగూడ నేర్చుకొని యుత్తమకక్ష్యలం గృతార్థుఁడయ్యెను. ఆచార్యులవారు గోపన్న బుద్ధికుశలత కచ్చెరువు పడినాఁడు. అతని రామభక్తికి, వాల్మీకి రామాయణ పఠనాసక్తికి, సంతసించినాఁడు. వీఁడు యశస్వి యగునని తలయూపినాఁడు. రామస్తుతి పరమైన చిటిపొటి పద్దెముల నల్లుకొని రాఁగఁ బరికించి సవరించి దీవించినాఁడు.

"మౌంజీబంధశ్శస్యతే బ్రాహ్మణానాం" అని యప్పార బ్రాహ్మణులు యోచించి "యజుర్వేదాధిపస్సితః" అనియు నెఱింగి కవిబలము గల శుభలగ్నమున నుపనయనాదికములచే గోపన్నకు ద్విజత్వము నిచ్చినారు. తన భర్త పిల్లవాని వడుగును జూచుకొనుటకే ప్రాప్తి లేకపోయె ననెడితలంపుచేత నయ్యుపనయనమునాఁడు కామమ్మ యొక్కయేడుపేడ్చి బాదుగు లశుభముగా వగవరాదన నోరు మూసికొని గ్రుడ్లనీరు గ్రుడ్లఁ గ్రుక్కుకొన్నది. పండుగ పబ్బములనాఁడు ప్రియజనులు స్మృతికిరారా ?

గోపన్న యుపనయనము మొదలుకొని సకాలమునకు గాయత్రి నుపాసించుచుఁ గాలము గడపుచున్నను రామనామ మేమరకుండెను. రాముఁ డతనికిఁ బరమ దైవముగాఁ గన్పించుచున్నాడు. రామనామామృత మతని జిహ్వాకకుఁ బరమామృతముగా నున్నది.

... ... సాధుజనావనవ్రతో
ద్దాముఁడు రాముఁడే పరమదైవము మాకని మీ యడుంగుకెం
దామరలే భజించెదను దాశరథీ! కరుణాపయోనిధీ!

అని పాడినాఁడు.

గోపన్న యాచార్యులవారి యొద్దఁ జక్కని వైదుష్యమును సముపార్జించి పదునెన్మిది పురాణములఁ జదువునెడ బ్రహ్మాండ పురాణములోని గౌతమీమాహాత్మ్యము-భద్రాద్రిప్రభావము పఠించి భక్తిప్రేరణమువలన నొకసారి భద్రగిరి కేగి శ్రీరామ చంద్రమూర్తిని సందర్శించి వచ్చినాఁడు. ఆవల సహజముగాఁ బైకుబుకుచున్న కవితాధారలో భక్తిరసమును మిళితముచేసి "దాశరథిశతక" మను రసాయనము తయారుచేసినాఁడు. ఆ శతకముం గూర్చి యొక యైతిహ్యము కలదు.

శ త క ము

గోపన్న గోదావరీతీర సికతాతలమ్మున నుపవిష్టుండై తాళీదళమ్మునఁ బద్యమ్ముల్వ్రాసి ప్రవాహమ్ములో నాయాకును వదల నది నీరసముగానున్న వెల్లువకుం గొట్టుకొనిపోయెడిదఁట! రస పుష్టిగానున్న నీటికెదురెక్కి సమీపమున కేతెంచెడిదఁట! అట్లు గూర్పఁబడిన ప్రతిపద్యమును గంటనద్దికొని దాశరథీ! కరుణాప యోనిధీ! అని యఱవఁగా 'ఓఁ' యని రాముఁడు మారు పల్కునఁట!

మఱొకటి:— ఒకవైశ్యుడు వర్తకముచేసికొనుచు సర్వకాల సర్వావస్థలయందు భక్తిశ్రద్ధలతో దాశరథిశతకముం బారాయణముఁజేయుచు, మంత్రమన్నను వేదమన్నను మఱియేమన్నను

సర్వము దాశరథిశతకమనియే విశ్వసించియుండువాఁడొకనాఁడు గ్రామాంతరమునకేగి సరకు లమ్ముకొని ధనముఁగైకొని రెండెద్దులబండిమీఁద వచ్చుచుండఁగాఁ బ్రొద్దుక్రుంకినది. మబ్బుపట్టినది. గాలిదుమారము రేగినది. ఆసమయమున నెచటనుండియో దొంగలగుంపువచ్చి బండిచుట్టు మూఁగినది. వైశ్యునకు గుండె బ్రద్దలైనది. "శ్రీరఘురామ — శ్రీరఘురామ" అని నాల్క పల్కుచున్నది. డబ్బుమూటపై చేయియున్నది. కన్నులు మూఁతవడినవి. ప్రక్క కొరిగినాఁడు. కొంతసేపటికి శకటచోదకుఁడు 'బాబయ్యా! అంతగోలజరిగితే నిదురమెల్కువరాలేఁ?' అని లేపి దొంగలు బాణాకఱ్ఱలతో బండిని జుట్టుకొనుటయు, నెచటనుండియో యాకస్మికముగాఁ బంగనామములువెట్టుకొన్న చెంచువాం డ్రిద్దరువచ్చి బాణములువైచి దొంగలఁబాఱఁ దఱిమిపోవుటయుఁ, జెప్పి 'యీగండముగడిచి బైటఁబడినార'మన్నాఁడఁట! అది వర్తకుఁడువిని 'నాయనా! వారు చెంచువారుగారు. మన పాలిటివేలుపులు. రామలక్ష్మణు'లనిచెప్పి తనపై రాముని కృప యున్నందున కుబ్బిపోయినాఁడు. ఇట్లని పెద్దలు చెప్పుచుండెడివారని మానాయనగారు చిన్నతనమున నాకుఁజెప్పి నాచే దాశరథిశతకము నిత్యము జదివించుచుండెడివారు. నాకు నట్లే కొన్ని గండములు గడచినవి. గోపన్న మఱియుం గొన్నిపొత్తములు వ్రాసినట్లు కన్పించుచున్నది.

మసకొని యేఁగుపండ్లకును మౌక్తికముల్ వెలపోసినట్లు దు
ర్వ్యసనముఁ జెంది కావ్యము దురాత్ముల కిచ్చితి మోసమయ్యె......

అని వగచినాఁడు. దురాశచే నొరుల కంకితమిచ్చిన యా గ్రంథ మేయ్యదియో? ఎన్నటికైన నా కావ్యరత్నము కాలగర్భమును జీల్చికొని బయల్పడునా?

ఈ శతకమందలి యొండు రెండుపద్యములు స్థాలీపులాకన్యాయముగాఁ బట్టిచూడుఁడు.

ఉ. రంగ దరాతిభంగ ఖగరాజతురంగ విపత్పరంపరో
త్తుంగ తమఃపతంగ పరితోషితరంగ దయాంతరంగ స
త్సంగ ధరాత్మజాహృదయసారసభృంగ నిశాచరాబ్జ మా
తంగ శుభాంగ భద్రగిరి దాశరథీ! కరుణాపయోనిధీ!

ఉ. కోఁతికి శక్యమా? యసురకోట్లను గెల్వను గెల్చెఁబో నిజం
బాతని మేన శీతకరుఁడౌట దవానలుఁ డెట్టివింత? మా
సీత పతివ్రతామహిమ సేవకు భాగ్యము మీకటాక్షమున్
ధాతకు శక్యమా పొగడ? దాశరథీ! కరుణాపయోనిధీ! 62

ఉ. నీ సహజంబు సాత్త్వికము నీ విడిపట్టు సుధాపయోధి ప
ద్మాసనుఁ డాత్మజుండు కమలాలయ నీ ప్రియురాలు నీకు సిం
హాసన మిద్ధరిత్రి గొడు గాకస మక్షులు చంద్రభాస్కరుల్
నీ సుఖతల్ప మాదిఫణి నీవె సమస్తము గొల్చినట్టి నీ
దాసులభాగ్య మెట్టిదయ దాశరథీ! కరుణాపయోనిధీ! 64

గోపన్న కవితాధారను భావమాధుర్యమును భక్త్యావేశమును జవిచూడవలయునన్న నాసుకృతికీర్తనలఁ జదివితీఱవలయు. అతని మాఁజోక గ్రంథమదియే. ఆకీర్తనలనే నేఁడాంధ్రదేశమున నాబాలగోపాలము చదివి యానందించుచున్నది. బంగారమునకు

మణులఁ జేర్చినట్లు తన రచించిన తోహారలకుఁ బద్యములకు నా కీర్తనలనే కూర్చి కంచినుండి తూము లక్ష్మీనృసింహ దాసు గారితోఁ గలిసి భద్రాచలమునకు 1831 వ సంవత్సరమున వచ్చి నివసించిన నాగండ్ల వరదరామదాసుగారు హరికథను జేసి యానందించినాఁడు.

"రామదాసుకథ వరదరామదాస్ రచియించెను సూచనగా"

అని రామదాసుచరిత్రలోఁ గలదు.

అది యట్లుండె. ఇప్పుడు గోపన్నకు యౌవనమువచ్చినది. దానితోఁబాటు తెలివిగలవాఁడు - చదువుకొన్నవాఁడు. బుద్ధిమంతుఁడన్న పేరును వచ్చినది. ఒకనాఁడెవఁడో గోసాయి నిర్నిమిత్తముగా వచ్చి యాయనను జూచి "అబ్బాయీ! నీకుఁ గొలఁది కాలములో రాజయోగము పట్టనున్నది. తెలివిగలిగి దానిని నిలుపుకొ"మ్మనిపల్కి పోయినాఁడు. అమ్మాట నయ్యమ్మ విని యంతములేని యానందము నంతరంగముననే యనుభవించినది. చుట్టుప్రక్కల యమ్మలక్కలొండొరుల కవ్వార్తనుదెలిపికొని పని లేకపోయినను గల్పించుకొనివచ్చి కామమ్మతో సంభాషించి స్నేహము చేసికొని పోవుచున్నారు. మిత్రులు గోపన్ననుజూచి నీకు గొప్ప పదవి లభించిన మమ్ము మఱతువు గాఁబోలు నని చిఱునగవులతో నెచ్చరించుచున్నారు. ఊరి పెద్దలు రచ్చబండమీఁదఁ గూర్చుండి "ఏమో తిమ్మరుసంతవాఁడు కాఁగూడదా? ఎవరి యదృష్టమెట్లున్నదో? నిముసమునకు వచ్చు సంగతి మనకుఁ దెలియదుగదా?" అని యనుకొను చున్నారు. ఒకటి రెండు దినము లీముచ్చటయే యెచ్చట చూచినను.

ఒకనాఁడు తల్లి గోపన్న కన్నమువెట్టి యెదురుగా గూర్చుండి 'నాయనా ! పెద్దదానను గాన నోరూరకుండక చెప్పుచుంటిని. ఎంతకాలమిట్లు తినికూర్చుండుట? కొండయైనను దినమున కొక్కటాయిచొప్పునఁ దీయుచున్నచోఁ దఱిగిపోవును గాదా? మీ తండ్రిగారు సంపాదించినదానిని దినుచుఁ గూర్చున్న నెన్నిదినములకువచ్చును? ఆయాస్తి కొంచెమైపోయినపిదప సంసారమెట్లు జరుగును ? వేఁడినీళ్ళకుఁ జన్నీళ్లు, చన్నీళ్ళకు వేఁడినీళ్లు నన్నట్లు పిత్రార్జితమునకుఁ దోడు స్వార్జితమును నించుకయున్నఁ గూటికి గుడ్డకుఁ గష్టపడక దినములఁ గడపవచ్చును గదా? 'ఉత్తమా స్వార్జితం విత్త' మన్నమాట నెఱుఁగవా? పెండ్లి పేరంటములు గావలసిన వాఁడవే? నిర్వ్యాపారుఁడవై యిట్లున్న నీకెవరు పిల్లనిత్తురు? ఏమి చూచియిత్తురు? అబ్బాయీ! నీవేమి తెలివితక్కువవాఁడవా? విద్యాగంధశూన్యుఁడవా ? 'ఉద్యోగం పురుషలక్షణమ్' అని యెఱుఁగవా? శ్రీరాములవారి కొల్వులోనుంటివిగదా యనెదవేమో? ముక్తినిజూచికొని భుక్తిని మానుకొన్ననెట్లు ? భుక్తిముక్తులు రెండు నుపాదేయములుగావా? లేనియెడల లోకయాత్రజరుగుట దుర్ఘటమురా నాయనా! భక్తిని నేను నిరసింపను గాని భుక్తిని జూచుకొనుచు భక్తి కలిగియుండవలె నందును. ఉద్యోగము భక్తి కాతంకముగల్గింపదు. ఇప్పటి నవాబుగారు హైందవులను మహమ్మదీయులను రెండుకన్నులవలెఁ జూచుచున్నాఁడు. కావుననే తానీషా మంచిరాజన్న కీర్తి గాంచినాఁడు. ఆయనను సందర్శించినచో నేదేనియుద్యోగము నీకీయకుండఁజాలఁడు. మనవాఁడు మాదన్న ప్రధానమంత్రిగాఁ గూడ

నచటనున్నాడుగదా? ఆదయాళుఁడు తప్పక నీకు సిఫారసుచేయఁ గలఁడు. 'విత్తకరీ చ విద్యా' అని తెలిసికొని రాజవిద్యలో నీవు గొప్పతరగతులుకూడఁ జదివితివఁట! గోసాయి యెవఁడో వచ్చి యేమో చెప్పినాఁడనియు వింటిని. రానున్నది రాకమానదని మిన్నకుండరాదు. ప్రయత్న మత్యావశ్యకము. తాను యత్నింపక యున్న దైవమెట్టులు కొనితెచ్చి తనకు నిచ్చు?

"పౌరుషంబు దైవంబు తోడ్పాటులేక
ఫలము సంపఁగ నేరదు పార్థివేంద్ర!
విత్తు సహకారి గాకున్న రిత్తనేల
వంధ్యమగుఁగాక తా ఫలవంతమగునె?"

పురుషుఁడు ప్రయత్నముచేయఁగా దైవమును దోడ్పడును. రెండు నున్ననే ఫలములభించును. పొలములో విత్తనములు చల్లనియెడల దైవము పంట పండింపఁగలదా? కానఁ బౌరుషదైవములు రెండును ఫలహేతువులు. కనుక నవాబుగారిదర్శనము సేయఁబొమ్ము. "యత్నే కృతే యది నసిధ్యతికో౽త్ర దోషః" మనము ప్రయత్నము చేయుదము. దైవముతోడ్పడి ఫలమొసంగని చోఁ బోనిమ్ము. మనతప్పేమున్నది? ఏమి? మాటాడవేమి? నవ్వెదవేమి? తలవంచుకొని జవాబుచెప్పవేమిరా తండ్రీ!" యనఁగా గోపన్న తలయెత్తి ముసిముసినగవులతో "అమ్మా! రామకోటివ్రాయుట పూర్తిగావచ్చినది. సాంతమగుటతోడనే భద్రగిరిదాశరథి కర్పించి యచటనుండియే గోలకొండ కేగివచ్చెదను లె"మ్మని యన్నమదిని లేచినాఁడు. "రామాయణము పారాయణముచేయుట- రామకోటివ్రాయుట- రామభజనమొనర్చుట.

నీకుమాత్రము ఁజెలికయున్నదా నాయనా!" అని తల్లులి లేచి పోయినది.

పిమ్మటఁ గొన్నిదినములకు రామకోటిం బూర్తిచేసికొని తల్లితోఁ భద్రాద్రి కరిగినాఁడు. అచ్చట శ్రీరామచంద్రపాదారవింద ములసన్నిధిని రామకోటి నర్పించి తల్లి నాయూర నే నిల్పి తాను నుద్యోగమునకై గోల్కొండతానీషాదగ్గఱ కేగినాఁడు. ఆయన మఱొక తూరి దయచేయుఁడన నొకసలాముగొట్టి తిరిగివచ్చి తల్లితోఁ జెప్పి నాఁడు. ఆమె 'కానిమ్ము రాముఁడే నీయండ'యనిపలికి 'నాయనా! యూహ్మకుండము వెళ్లి చూచి పిదపఁ గొండపల్లి కేగుద'మన్నది. గోపన్న తల్లిని దీసికొని భద్రాచలమునకు నాగ్నేయ భాగ మున రెండు క్రోసుల దూరముననున్న యూహ్మకుండమున కేగుచుఁ ద్రోవలో దానికథ నిట్లు చెప్పఁదొడఁగె.

అమ్మా! పూర్వకాలమున నాదిశేషుఁడు పాతాలమునకుఁ బ్రభు వైయుండఁ గొందఱు క్రూర రాక్షసు లాయనను బాధింపదొర కొనిరి. దాని కాయన సహింపలేక బ్రహ్మదేశము చేత భూలో కమునకువచ్చి భద్రాచల సమీపమున గౌతమీ తీరమున శివ ప్రతిష్ఠగావించి యద్దేవుంగూర్చి జపతపము లాచరించుచు నొక్క యగ్నికుండము గావించి యం దభిచారహోమము చేయ శివుఁడు ప్రత్యక్షమై శత్రువినాశకమగు నొక శూలమిచ్చి శత్రువుల జయించి సుఖంబుండుమని యానతిచ్చి యరిగె. అయ్యనంతుఁ డనంతరము భూలోకమునుండి స్వీయం బైన నాగ లోకంబున కరిగి రాక్షసుల జయించి ప్రభుత్వము సేయుచుండె.

మ్మా! శేషుఁడు భూమినుండి రసాతలమున కేగిన బిలద్వా
౦నుండి భోగవతీ జలం బుచ్చి గౌతమీనదిం గలిసె. ఆయది
సాతల గంగాసంగమం బనుపుణ్యతీర్థంబు. శేషుఁడు ప్రతి
ర శివక్షేత్రమే శేషేశ్వరస్థానము. ఆతఁడు చేసిన య
౦డమున మహాగ్నిజ్వాలలు వెలిగెఁ గావున నందలి జ
ష్ణంబుగనుండు. అదియే యుష్మకుండము. ఇమ్మాం
షుని వలన నేర్పడియెఁ గాన దాని శేషతీర్థమందురు. అం
ఽనదానము లాచరించిన నభీష్టములు నెఱవేరు-నని చె
నుచుఁ దల్లియుఁ దాను దానిని సేవించి పిమ్మటఁ గ
౦కి వచ్చిరి.

మూఁడవ ప్రకరణము

వయో వృద్ధులు ‘‘అబ్బాయీ! నీ కిప్పుడే మంత్రమెందుకు? కుంత గడ్డాలు మీసాలు తెల్లవడినవి?’’ అని వారింపు చున్నన ‘నా కే మహాత్ముఁడు రామతారకము ననుగ్రహించునో? ఆచ స్యులవారైనను సంచారమునుండి రారైరి ’’ అని గోపన్నకు విచ రము కల్గినది. అతఁ డొకనాఁడు శయనించి యిట్లు తలపో రామస్మరణము సేయుచున్నను ‘గురువులేని విద్య గూ వందురు. నా కే మహాత్ముఁడు త్వరగా లభించునో? ఏ గురు వన్నుద్ధరించునో?

శ్లో॥ “గురవో బహవస్సంతి శిష్య విత్తాపహారకాః
తమేకం దుర్లభం మన్యే శిష్య హృత్తాపహారకమ్’’

శిష్యుల ధనమును హరించు గురువులు పెక్కుమంది కలరు శ హృదయ తాపమును బోఁగొట్టు గురువొకఁడుఁగూడ లేఁడ తలంచెదను. అయ్యో! కాలము వృథాగాఁ బోవుచున్నదే!” య యనుకొని నిద్రించెను. అంత చిన్నతనములో నట్టి భక్తిభావ కుదురుట పూర్వ పుణ్యవిశేషము వలననే. కృష్ణుఁడు చెప్పెఁగద

శ్లో॥ తత్ర తం బుద్ధి సంయోగం లభతే పౌర్వ దైహికం
యతతే చ తతో భూయ స్సంసిద్ధౌ కురునందన! భ॥ 6.

అర్జునా! పురుషుఁడు పూర్వజన్మమునందు సంపాదించుకొ మాత్మానాత్మ వివేకజ్ఞానము నుత్తరజన్మమునందును బొం చున్నాఁడు. పూర్వ సంస్కారమువలన జ్ఞానసిద్ధికై మఱి ప్రయత్నమును జేయుచున్నాఁడు.

కం. చెడుఁ గరులం హరులం ధనములం
చెడుందురు నిజసతులం సుతులు; చెడు చెనటులకున్
జెడక మనునట్టి గుణులకుఁ
జెడని పదార్థములం విష్ణుసేవా నిరతుల్.

భాగవత-అష్టమ

ఏనుఁగులు గుఱ్ఱములు ధనములు భార్యలు పుత్రులు నశింప దరు. చెడిపోవు దుష్టులకైనను, చెడిపోని శిష్టులకైనను విష్ణుభక్తి మాత్రము జన్మాంతరమునైనను జెడక వెంటవచ్చును అట్టి గురు వేలనందురా? గురువులేనిది బహిర్గతముకాదు.

"అభివ్యంజ కాధీనత్వా త్స్వస్వభావాత్" ఈశ్వరదర్శనము ౩-౩౩

'పూర్వసంస్కారము లభివ్యంజ కాధీనములు. అవి స్వతస్సిద్ధముగా బయటికి రావు. అభివ్యంజకద్రవ్య సన్నిధానముననే యాయా సంస్కారములు బహిర్గతములగును' అని బ్రహ్మానంద స్వాములవా రనిరి. ఒజ్జయుఁ దనంతటతాన వచ్చి యుపదేశించి పోవును జూడీ!

అంతఁ గొక్కొరొక్కో యని కోడి కూసినది. గోపన్న రామ నామస్మరణముతో లేచి కాల్యములు నిర్వర్తించి స్నానసంధ్యాదికము నాచరించి రామాయణము భక్తితోఁ జదివి నమస్కరించి లేచి కుల గురువైనరఘునాథ భట్టరాచార్యులవారు ముంగిటి కరుదెంచిరని విని వేగముగా భక్తిశ్రద్ధలతోఁ బ్రత్యుత్థానాదికము నాచరించి యంజలివట్టి నిలువంబడి యాశ్చర్య దృష్టి నిరీక్షించుచున్నవాని కొజ్జ యిట్లనియె.

గోపన్నా! కుశలమా! నీ నడవడిని వింటిని. నీ భక్తివిశేషములు నాకబ్బురము కలిగించినవి. నీ రచించిన దాశరథిశతకమే నీసుకృత పరిపాకమును వెల్లడించుచున్నది. రామానుగ్రహము నీయం దున్నట్లు నాకు గోచరించుచున్నది. శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మ మూర్తి యందలినీ యచంచలభక్తియే నీకుఁ బునరావృత్తిరహిత శాశ్వత పరమపదము నీఁజాలును. 'రామ' యను రెండక్షరముల ప్రభావము నీశ్వరుండును దెలియంజాలఁడు.

"రా" కలుషంబులెల్ల బయలంబడఁ ద్రోచిన "మా" కవాటమై
దీకొని ప్రోచు నిక్కమని ధీయుతులెన్నఁ దదీయవర్ణనల్
గైకొని భక్తిచే నుడువఁ గానరుగాక విపత్పరంపరల్
దాకొనునే? జగజ్జనుల దాశరథీ! కరుణాపయోనిధీ !

అని నీవునుం జెప్పితివిగదా! నాయనా వింటివా? నారాయణా ష్టాక్షరికన్న ముఖ్యతమమగు మంత్రము లేదని వైష్ణవోత్తము లును, శివపంచాక్షరి సప్తకోటి మహామంత్రములకుఁ బ్రధాన తమమైనదని శైవులును దలంతురు. మహర్షియైనవసిష్ఠుఁ డీమంత్రద్వయ రహస్యము నెఱింగి యష్టాక్షరినుండి "రా" అను నట్టియుఁ బంచాక్షరినుండి "మః" అనునట్టియుఁ బ్రధానవర్ణములఁ దీసికొని "రామః" అను నామము నేర్పఱిచినాఁడు. ఆ మంత్ర ములలో నా రెండక్షరములే ప్రధానము లెట్లయ్యె నందువా? వినుము. అష్టాక్షరిలో 'రా' పోవుటతోడనే "నాయనాయ" అయినది. న + అయనాయ = అనఁగాఁ బరగతికిఁ బనికిరాద నియు-శివపంచాక్షరిలో 'మః' పోవుటతోడనే 'నశివాయ'

అనఁగా శుభముకొఱకుఁ గాదనియు-నర్థమిచ్చుచు నిర్జీవము లైనవి. ఇంతకంటె దృష్టాంతమేమికావలయు? అబ్బాయీ! అట్టిరాముఁడు పరమదైవమని భావింపుము. రామతారకమే భవతారకము. ఊరక సంశయించి పెరవేల్పులం గోరక నారక పీడానివారకమని తారకమునే హృదయకోరకమునఁ బూజింపుము-అని రామభక్తుఁడా! మాపరమగురుస్వాములవా రాన తిచ్చిన భక్తిలక్షణములన్నియు నీయందుఁ గన్పట్టుచున్నవి.

శ్లో॥ మద్భక్తజన వాత్సల్యం పూజాయాం చానుమోదనం
స్వయ మభ్యర్చనం చైవ మదర్థే దంభవర్జనం
మత్కథాశ్రవణే భక్తిః స్వరనేత్రాంగ విక్రియా
మమాను స్మరణం నిత్యం యచ్చమాం నోప జీవతి
భక్తి రష్టవిధాహ్యేషా యస్మిన్ మ్లేచ్ఛేపి వర్తతే
స విప్రేంద్రోముని శ్శ్రీమాన్ స యతి స్సచ పండితః
తస్మైదేయం తతోగ్రాహ్యం సచపూజ్యో యథాహ్యహం

1. భక్తులయందు వాత్సల్యము కలిగియుండుట. 2. ఒరులుసేయు భగవత్పూజ కామెూదించుట. 3. తాను స్వామినారాధించుట. 4. భగవద్విషయమున దంభము లేకుండుట. 5 భగవత్కథల భక్తితో వినుట. 6. భగవద్గుణానుభవమున వైస్వర్యాదులువహించుట. 7. నిత్యము భగవత్స్మరణము సల్పుచుండుట. 8. భగవంతుని వదలియుండ లేకుంట-నను 8 విధముల భక్తితో వర్తించు, వాఁడు మ్లేచ్ఛుఁడైనను వాఁడే బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడు. మునియు యతియు, పండితుఁడును. వానికేదే నీయవచ్చును. వానివలనఁ బుచ్చుకొనవచ్చును. వాఁడును నావలెనే పూజ్యుఁడు. అని భగ

ంతుఁడే వక్కాణించెను. భక్తికంటె నుత్తమమార్గ మొండు
ేదు. నాయనా! హఠయోగము, ఖేచరి, జాలంధరము,
ఃద్యానము, వజ్రోలి, అమరోలి, మొదలగు మార్గములజోలి
ోకుము. అవి నిరపాయములు-సులభసాధ్యములు-కావు. ఒక
ేళ కష్టించి సాధించినను నవి యణిమాదిసిద్ధులనొసంగి నీకు
ర్వహేతువు లగును. సులభమైన తారకము నాశ్రయించిననే
ష్టసిద్ధులు తమకుఁదామే పిచ్చికుక్కలవలె నీవెంటవచ్చును.
ాని వానివైపు తిరిగియైనఁ జూడకుము. చూచితివా లక్ష్యము
ొలఁగును. ఇచ్ఛగలదేని యిది వినుము.

ేహమధ్యే బ్రహ్మనాడీ సుషుమ్నా సూర్యరూపిణీ పూర్ణచంద్రాభా వర్తతే।
తుమూలాధారా దారభ్య బ్రహ్మరంధ్ర గామినీభవతి. తన్మధ్యే తటిత్కోటి
హనకాంత్యా మృణాళ సూత్రవత్ సూక్ష్మాంగీ కుండలినీతి ప్రసిద్ధాఽస్తి।
ం దృష్ట్వా మనసైవ నర స్సర్వ పాపవినాశద్వారా ముక్తోభవతి. ఫాలోర్ధ్వ
లాట విశేషమండలే నిరంతరం తేజస్తారకయోగ విస్ఫురణే న పశ్యతిచేత్
స్థోభవతి"

అద్వయతారకోపనిషత్తు

హమధ్యమున మూలాధారము మొదలుకొని బ్రహ్మరంధ్రము
కు సూర్యరూపిణియగు సుషుమ్నానాడి వెలుఁగుచున్నది.
ియే బ్రహ్మనాడి. దాని మధ్యరంధ్రమునఁ దామరదారము
ె సూక్ష్మమైనట్టియు, కోటివిద్యుత్కాంతులతోఁ బ్రకాశిం
చుండునట్టియు కుండలినీశక్తిగలదు. దానిని మనోనేత్రమునఁ
ించిన నరునిసర్వపాపములు నశించును. పిదప ముక్తియు లభిం
ను. మఱియు ఫాలమునకుఁ బైలలాటమందలి చంద్రమండ

...నుందుండు కుండలినీప్రకాశమును దారకయోగానుభవము చేం ...చువాఁడు సిద్ధుఁడగును. ఇదియే యమూర్తి తారకము. ...లిసినదా? "శుక్ల తేజోమయంబ్రహ్మ" శుద్ధజ్యోతిర్మయమగు ...హ్మమును మనోయుక్తాంతర్దృష్టిచే నరయుభాగ్యము నీకు ...మ...ముగా లభించునుగాక! "సర్వ ...ంతఃపదార్థవివేచనే ...నోయుక్తాభ్యాస ఇష్యతే" లోనివస్తువుఁ దెలిసికొనుటకు మన ...స్సతోఁగూడినయభ్యాసమే కావలయుననుట మఱువకుము.

...ను చెప్పినదానిని జక్కఁగా మననము చేయుము. శ్రవణమున ...దు లలవడినపిదప మూర్తితారకముఁ దెలిసికొనుము. ...నెదవా? గుదస్థానమున మూలాధారము, మేహనమున స్వాధి...నము, నాభియందు మణిపూరము, హృదయమున నినా...తము, తాలుమూలమున విశుద్ధము, నిటలమున నాజ్ఞ, ...హ్మరంధ్రమున సహస్రారము, నుండును. ఈషట్చక్రముల ...దర్శించినసాధుపుంగవు లిట్లు నుడివిరి.

శ్లో॥ ఆధారస్తు చతుర్దళో ఽరుణరుచి ర్వాసాంత వర్ణాశ్రయః
స్వాధిష్ఠాన మనేక వైద్యుతనిభం బాలాంత షట్పత్త్రికం
రత్నాభం మణిపూరకం దశదళం డాద్యం ఫకారాంతకం
పత్రై, ర్ద్వాదశభి స్త్వనాహతపురీ హైమీకఠాంతాన్వితా

శ్లో॥ దృష్ట్వారం స్వర షోడశైశ్చ సహితం జ్యోతి ర్విశుద్ధాంబుజం
హంక్షే త్యక్షర పద్మపత్రయుగళం రత్నాభమాజ్ఞా పురీ
తస్మా దూర్ధ్వ మధోముఖం వికసితం పద్మం సహస్రచ్ఛదం
నిత్యానందమయీ సదాశివపురీశక్తే నమ శ్శాశ్వతం.

ధారచక్రము 'వ శ ష స' అను నాల్గు వర్ణములుగల నాల్గు
శములతో నెఱ్ఱగా నొప్పుచుండును. స్వాధిష్ఠానము 'బ భ
ం య ర ల' అను 6 వర్ణములుగల 6 దళములతోఁ బెక్కు
ంజుముల కాంతితో మెఱయుచుండును. మణిపూరకము
ఁ థ ణ త థ ద ధ న ప ఫ' అను 10 వర్ణములుగల 10 దళ
బలతో రత్నమువలె వెలుఁగుచుండును. అనాహతము 'క ఖ
ఘ జ చ ఛ జ ఝ ఞ ట ఠ' అను 12 వర్ణములుగల
! దళములతో బంగరువన్నె భాసిల్లుచుండును. విశుద్ధము
ం ఆ ఇ ఈ ఉ ఊ ఋ ౠ ఌ ౡ ఏ ఐ ఓ ఔ అం అః'
ను 16 వర్ణములుగల 16 ఱేకులతో జ్యోతిపగిదిఁ బ్రకా
ంచుచుండును. ఆజ్ఞాచక్రము 'హం క్షం' అను 2 అక్షరములు
ల 2 దళములతో రత్నముమాద్రి తనరుచుండును. దానికిపై
ోముఖముగా వికసించిన సహస్రారపద్మము నిత్యానంద
యి యైనసదాశివుని పురము గ్రాలుచుండును. మఱియుఁ
నధిష్ఠానదేవతలు విమానములు మున్నగునవి కలవు. వాని
ుభవమున నీవే తెలిసికొనఁ గలవు.

కం. తారకయోగము దెలియఁగ
నేరక వేదాంతవాక్య నికురుంబముచే
నూరక వాదించెదు చెడు
వారికి మోక్షంబు గలదె? వాయుకుమారా!

సీతారామాంజనేయము

ం కలదుగదా? భక్తి కంగముగ నీ యభ్యాసము నుంచి
'నుము.

తండ్రీ! ఏమైన నడిగెదవా? యన గోపన్న సాష్టాంగనమస్కారము లాచరించి నిలిచి కేల్మోడ్చి 'మహాత్మా! ధన్యుఁడను. ధన్యుఁడను. మీ సందర్శనమున ధన్యుఁడను. మీ నిర్హేతుక కృపాకటాక్షమున నన్నుఁ బావనునిం జేసిన మీ ఋణము నెట్లీఁగఁ గలను. ఆహా! నాకుఁ దెలియని యెన్ని విషయముల బోధించితిరి? అని కొంత తడవు నిమీలితాక్షుఁడై యుండి—

ధ్యాయే త్వాం హృదయాంబుజే రఘుపతిం విజ్ఞాన దీపాంకురం
హంసోహంస పరంపరాది మహిమాధారం జగన్మోహనం
హస్తాంభోజ గదాబ్జచక్ర మతులం పీతాంబరం కౌస్తుభం
శ్రీవత్సం పురుషోత్తమం మణినిభం రామం భజే తారకం.

రామకర్ణామృతము

అని యాచార్యులవారికి నమస్కరించి మొగంబునఁ జూడ్కులు ఎగిడించి యిట్లనె.

గోపన్న—"బ్రహ్మమ్మనఁగ నేది? పరమగురుండ!"

అనియడుగ నాచార్యుం డించుక యోచించి యితనికి నిర్గుణ పరబ్రహ్మతత్త్వమును గూడ నుపదేశించెదంగాక! యని సంభాషింపఁ దొడంగె.

గురు— కనుమోయి మహదహంకారమైనట్టి
భూమ్యాదిభూతముల్ వో మహద్రూప
మై యొప్పు తేజ మాద్యంత శూన్యమ్ము
నిర్గుణమ్ము శుభ మ్మనిర్వాచ్య మతుల
ముజ్జ్వలమ్ము బహువిధోపాధిరహిత

మూఁడవ ప్రకరణము

మఖిలగతము సచ్చిదానందరూప
మై మించు చైతన్యమగును బ్రహ్మము.

గోపన్న—ఈశ్వరుం డెవ్వఁడో యెఱిఁగింపు గురుఁడ

గురువు—ఈబ్రహ్మమే స్వప్రకృతిచేత నీశ్వ
రాభిధేయమునొంది యఖిలలోకములఁ
దానుసృష్టించి యంతర్యామియయ్యుఁ
బొలిచి బ్రహ్మాదుల బుద్ధీంద్రియముల
కెలమి నియంతయై యీశ్వరుండయ్యె.

గోపన్న—జీవుం డెవండో వచింపు మో గురుఁడ!

గురువు—ఈ యీశ్వరుండె రుద్రేంద్రాదినామ
రూపమూలకమున రూఢిగా నేన
స్థూలదేహమ్ముగాఁ దొడరియుంటి నను
నధ్యాసవశమున నందె జీవాఖ్య
నతఁ డొక్కఁడయ్యు దేహారంభకముల
భేదవశంబునఁ బెక్కురై తోఁచు.

గోపన్న—ప్రకృతి యెయ్యదియొ చెప్పవె గురుదేవ

గురువు—బ్రహ్మసన్నిధినుండి బహుచిత్రగతుల
సర్వజగత్సృష్టి సామర్థ్యమొంది
బుద్ధిరూపంబునఁబొలుచు నాబ్రహ్మ
శక్తియే ప్రకృతి నా జాల్వారుఁ దండ్రి!

... ...

గోపన్న—ఏది కర్మమొ చెప్పవే గురురాయ!

గురువు—ఇంద్రియమ్ము లొనర్చు నెల్లకార్యముల
నేన యొనర్చుచుంటి నటంచు నాత్మ
కనుబంధముగఁజేయు నదియె కర్మమ్ము.

... ...

గోపన్న—ఏది బంధమొ చెప్పవే గురువర్య !

గురువు—అనఘ! యనాద్యవిద్యావాసనలను
నేఁ బుట్టితినని యిట్లెన్నెనిగతుల
ననుకొనుచుండుట యగునుబంధమ్ము
తల్లిదండ్రుల సహోదరులఁ బుత్రికల
గృహవనక్షేత్రా ద్యనేకవస్తువుల
నాది య న్మమతయున్నకా బంధమగును.

... ...

కర్తృత్వమును బూనఁగా బంధమగును

... ...

కైవల్యమాత్రకాంక్షయును బంధమ్ము

... ...

తనరు సంకల్పమాత్రమున బంధమ్ము.

గోపన్న—మోక్షం బనఁగ నేది బోధింపు దేవ !

గురువు—ప్రబలనిత్యానిత్యవస్తు విచార
శక్తి నశాశ్వత సంసారదుఃఖ
సౌఖ్యవిషయ సమస్తక్షేత్రమమత
లను వీడు బంధమ్ములఁ దొలంగుకొనుట

మూఁడవ ప్రకరణము

అఖిలసంకల్పక్షయంబె మోక్షంబు

౧—సన్న్యాసి యెవ్వాఁడు కైవల్యభావ

మనుచు

భావించి నిర్వికల్పసమాధిచేత

నలరునాతండె సన్న్యాసియనంగ

నతఁడె బ్రహ్మజ్ఞాని యతఁడె ముక్తుండు

...

—నా శిక్షా

శ్రీశంకరభగవత్పాదులవారి కభీష్టమగు స్వప్రతమ

ంచి మఱియు నిట్లనియె

హరి సర్వోత్తముఁడైన మీజగము సత్యం బుచ్చనీచస్థితుల్

ఁగలస్ జీవులుభిన్నులై హరికిఁ సేవల్ చేయుచిశా భక్తిభా

స్వానుభూత సాధన నైజసౌఖ్య మగుమోక్షం బత్తుముఖ్యత్రయీ
స్ఫురితార్థంబు ప్రమాణమన్నుడుడు పోల్చున్ మధ్వరాయల్ ।"

—నా స్మరణము

వేశ్వరులు భిన్నులను మాధ్వమతముంగూర్చి చర్చించి—

"పరి దృశ్యంబునె మిథ్యయందు రకటా ప్రత్యక్షమున్ నమ్మఁబో
వరొ జ్ఞానంబున మోక్ష మబ్బెడినొకో భక్తిప్రపత్తుల్ చనన్
బ్రోరి నేకంబయినన్ మృతింబొరయ జీవుం డీశ్వరుంగూడఁ డ
న్వరరామానుజ సద్గురూత్తముఁడు..........."

—స్మరణము

ు విశిష్టాద్వైత మతముంగూర్చియు బోధించి— నాయన
ా వంశమున మూఁడుతరములనుండియు వైష్ణవాచారవ
ృంభించుచున్నదిగదా! నీవును శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ
ార్తియే ముక్తికారణుండని దృఢముగా విశ్వసించి తై
ంరావిచ్ఛిన్న ధ్యానపరంపర చేతను—

శ్లో॥ ఆనుకూలస్య సంకల్పః ప్రాతికూలస్య వర్జనం
రక్షిష్యతీతి విశ్వాసో గోప్తృత్వవరణం తథా
ఆత్మనిక్షేపకార్పణ్యే షడ్విధా శరణాగతిః

నుకూలుఁడుగా నుండునని సంకల్పించుట, ప్రతికూలభావవ
టుట, రక్షించునను నమ్మకమూనుట, రక్షింపఁగోరుట, ఆ
ారము నర్పించుట, దీనతఁజూపుట, యనెడి ప్రపత్తిచేతః
ర్రామునిఁ గొల్వుము.

శ్లో॥ వ్యాధస్యాచరణం ధ్రువస్యచవయో విద్యాగజేంద్రస్యకా
కుబ్జాయాః కిమునామరూపమధికం కిం వా సుదామ్నోధనం

వంశః కో విదురస్య యాదవపతే రుగ్రస్య కిం పౌరుషం
భక్త్యా తుష్యతి కేవలం నచగుణైర్భక్తిప్రియో మాధవః

వ్యాధుఁడు మానసమ్ముఁవాఁడైనను, ధ్రువుఁడు
ముఁవాఁడైనను, గజేంద్రుఁడు విద్యాశూన్యుఁడై
సుందరిగాకున్నను, కుచేలుఁడు ధనవంతుఁడు గాకున్న
ఁడు హీనజాతివాఁడైనను, యాదవుఁడగు నుగ్రసే
హీనుఁడైనను, మాధవుఁడు గుణములంజూడక భ

ంచుటచే నీ భక్తి శీఘ్రముగనే పరిణతి [illegible]
మున్నది. శబ్దాంతరోచ్చారణ ప్రాతికూల్యమునకు "
[illegible]ంతర

[illegible] ' కేశవుని బాధము ఓ మనసా ' మురారిని
ఓ హస్తములారా ' శ్రీధరుని బూజింపుఁడు ఓ

ములారా! అచ్యుతుని కథలను వినుఁడు. ఓ కన్నులారా
శ్రీకృష్ణుని జూడుఁడు. ఓ పాదములారా! విష్ణ్వాలయము
గుఁడు. ఓ నాసికా! హరిపాదములఁబూజించిన తులసి నాఘ్ర
ంపుము. ఓ శీర్షమా! అధోక్షజునికి వంగి మ్రొక్కుము—

ని నీ యింద్రియములఁ గైంకర్యవశమున శ్రీరామచంద్ర
ప్పగించి కృతార్థుండవగుము.

శ్లో॥ నాస్థాధర్మే నవసునిచయే నైవకామోపభోగే
యద్యద్భవ్యం భవతుభగవన్ పూర్వకర్మానురూపం
ఏతత్ప్రార్థ్యం మమబహుమతం జన్మజన్మాంతరేపి
త్వత్పాదాంభోరుహయుగగతా నిశ్చలాభక్తిరస్తు

—ముకుందమాల

ఓభగవంతుఁడా! నాకు ధర్మార్థకామములును వలదు. పూ
ర్మము ననుసరించి యేది రావలయునో యదివచ్చుంగా
మమాత్రము కోరునదొక్కటే. ఎన్ని జన్మము లెత్తిన
పాదముల నాశ్రయించు నిశ్చల భక్తిమాత్రము తప్ప
కుండుగాక!" అని ప్రార్థించుచుండుము.

యనా! మనస్సు శాంతించినదా? ఇంక నేమికావలయుని
డుగుము. తెలిసియున్నఁ జెప్పెద- ననుడు గోపన్న యాచ
ులవారి పాదములఁబడి కన్నీటితోఁ బాద్యమిచ్చి, నిట్టూ
తో నర్ఘ్యమిచ్చి, హృదయముతోఁ బుష్పమిచ్చి, తత్ప్ర
సమాల్యము కంటనద్దికొని మాళిధరించి నిజేప్సితం బెఱి
ప నగ్గురుండు తారాబలాదికముంజూచి యరిచక్రంబు

సిద్ధసుసిద్ధంబని యెఱింగి "శుభస్య శీఘ్రమ్" అనితలంచి హస్తమస్తక సంయోగ పూర్వకంబుగా—

'శ్రీరామరామ రామేతి రమేరామే మనోరమే
సహస్రనామ తత్తుల్యం రామనామ వరాననే"

అనుచుఁ జెవిలో భవజలధితారక మగుతారకమహామంత్రము నుపదేశించి పునశ్చరణ విధానంబు గఱపి విధిదృష్ట ప్రకారంబు నం బూజలంది సంతుష్టాంతరంగుఁడై యరిగె.

అంత గోపన్న నిదురనుండి మేల్కొనినట్లుగా నిక్షేపము దొరకి నట్లుగా నేత్రములు వచ్చినట్లుగాఁ దలంచి నిర్భరానందాతి శయమున నిశ్చలస్వాంతుండై నిమీలితనేత్రుండై యించుక తడ వమ్మంత్రరాజమును మననము చేసికొని పరవశుండై గాఁబోలుఁ బాణియుగంబు వికృతంబుగాఁ ద్రిప్పుచు శీర్షంబు నాడించుచు—

"జయతుజయతు మంత్రం జన్మసాఫల్య మంత్రం
జననమరణ భేదక్లేశ విచ్ఛేదమంత్రం
సకల నిగమ మంత్రం సర్వశాస్త్రైక మంత్రం
రఘుపతి నిజమంత్రం రామరామేతి మంత్రం"

గేయము

తారకమంత్రము కోరిన దొరకెను ధన్యుడనైతిని ఓరన్నా
మీరినకాలుని దూతలపాలిటి మృత్యువయని నమ్మరయన్నా!
... ...
ఎన్ని జన్మములఁ జేసినపాపము-లీజన్మముతో విడునన్నా
అన్నిటికిది కడసారిజన్మ మిది-సత్యం బికఁ బుట్టుట సున్నా!

అని గంతులు వేచుచుఁ బాడిపాడి కొంతసేపటికిం దెలివి

ంచినాఁడు ఇల్లు గోపన్న భక్తితో రామునుం
పాసించుచు దినములు గడపుచుండెను

డ రామదాసు గురువెవరో యించుక విచారింప
ప మూఁడవప్రకరణము ముగియును జనశ్రుతి యొండ
ర్మారు చేయుచుండును ఈలోకప్రవాదాఘాతము
డలు సైతము కూలును సముద్రములు సైతము వట్టిపో
యనుఁ దిక్కనకు—

దమాతంగతురంగకాంచన లసన్మాణిక్య గాణిక్యసం
పద్యముద్వారమున సమకాలీనతఁ గూర్చినవారో,
నకు నతురలతులకథలఁ దార్చినవారో, ప్రమిదెఁడు

ం కొస కిబసినకు రామదాసు కు గురుశిష్యత్వ
ంచి వైచిరి.

డుక ననుసరించి నాగండ్లవరదరామదాసు 1832లో
హరికథయందు—

'కబీరుదాసుని కటాక్షమునఁ దాఁ గాంచె రామనామమును

చించెను. కబీరునకు గోపన్నకుఁగల కాలవ్యత్యాసవ
కృతిఖానుణి గమనింపఁజాలఁడయ్యెను. అదియునుం

రామో కబీరుం గురువుం జేసినంగాని రామదాసునకుం
నిరామో అల్లయ్యాఖానుకు వ్రాసియుండెను
౦థపలశోధకుం డగు నప్పకవియే నన్నయ కలియుగాది
౦యెంజుండి!

అంధాను శిద్దశాసనం
డవనిం ౧లిఋంగమున శాగి నారాజమహే
ద్రవరంబునం జెప్పెన యాం
ధ్రవచో వ్యాకరణసూత్రతతిం బెనిఁగింతుక

—అప్పకవీయము

ఇఅవారిం దడవ నేల?

మాశకయే యాంధ్రదేశమునంతయు నలముకొని
ప్రసయుపీఠముల నాక్రమించుకొనియె. అగింజ నాను
లమును ప్రబాధములు మొలకెత్తినవి. ఆకవ్వలైన
నవారుకారు చూడుండు శ్రీయుత ధర్మవరము
చార్యులగారిచే రచింపఁబడిన రామదాసు నాటక

మో విచారింపుంఛు గోపాలాచార్యులవారేని
యుగా రామోచించినట్లు కల్పింపను వారు తమనాటకము
ర్పునం
పించి
డను. ఈనాటకముయొక్క కథాభాగము చిత్ర సనుస

చి యున్నది. ౨౦౦ సంవత్సరముల క్రిందట గోలకొండ రాజ
ులకుఁడగు తానీషా కాలమున నక్కన్నయను నియోగిబ్రాహ్మ
ఁడు రాజమంత్రియైయుండెను. అతనికి గోపన్న మేనల్లుఁడ
కిఁడే రామదాసు. ఇతఁడు కబీరుదాసువలన రామమంత్రో
శముపడసి" రనియు వ్రాసియుండిరి. కనుకనే తమనాట
ున బెక్కురంగములఁ గబీరుం బ్రవేశపెట్టిరి. ఇది చమత్కా
ుగానున్న నుండునేమోకాని చరిత్రకు మాత్రము తీర
ిషము తెచ్చిపెట్టును.
బీరు విక్రమశకము ౧౪౫౫వ వత్సరమున జ్యేష్ఠశుద్ధ పూ
నాఁడు (క్రీస్తుశకము 1398 అగును.) జనించినట్లు ప్రబల
ారములు గన్పించుచున్నవి. సరియేకాని యాతఁడు రమారవ
౩౦ ఏండ్లు బ్రతికియుండఁగూడదా? అణిమాదిసిద్ధులంబొంది
ాగాభ్యాసకుల కది యొకలెక్కలోనిదియా?

"ఏవంచధారణాః పంచకుర్యాద్యోగీ విచక్షణః
తతో దృఢశరీరస్స్యాన్ మృత్యుస్తస్య నవిద్యతే"
—యోగతత్త్వోపనిషత్

ారణాద్యభ్యాసమువలన దృఢశరీరుఁడగుటయేకాక మృత్యు
ుగూడ జయింపవచ్చునని యోగతత్త్వోపనిషత్తునం గలదు
ఱియుఁ బాతంజలమందును మృత్యువుం గెలువవచ్చున
ాఁడవయధ్యాయమునం గలదు. కావఁ గబీరు భీష్మునివలె
ృత్యువును లోఁబఱచుకొని జీవించియుండఁగూడదా" అనియ
ారడుగవచ్చును. నా యుత్తరము వినుఁడు. మీరన్న
క్యమేకాని కబీరు యోగాభ్యాసకుఁడు గాఁడు. అతఁడ

ంజలసూత్రములఁ జదివి యాచరించిన ట్లాధారములు లేః
గా నాతఁ డవతారవ దము—— మాయావాదము ౼వి గ్రః
సనము కర్మకాండము వ్రతాదికములు ౼ తీర్థయాత్రలు వ్ర
ుధర్మములు——మొదలగువానికిం బ్రతికూలవాది కను

న నేశేశ్వరవాదియేసుఁడీ! రామదీహను ౼ కెక్కవ
చ్చినను నవతారముల నమ్మఁడుసుఁడీ!
ుమాటలు వినుఁడు

"దునియా ఎి పాబసి, పశర పూజబాం
ఖుదకీ బంధూ కా హీ న పూ జ జనకా పిసాయా హై

ము పిచ్చిది ఎందుఁన రాతిని పూజించును. గృహ
నలి పిండుగలి నేలపూజింపరాదు? అది పిండిపిండి
ము తినుచు టిరిగా? అని పై దాని భావము. మఱొకచో
తిని బూజించిన భగవానుఁడు కన్పించినచో నేను బ్వ
ి పూజించద" నిచెను ఇట్టివాఁడా రామదాసునకు
వ? శిష్యుఁడు భద్రాద్రి శ్రీరామవిగ్రహములఁ బూజించ
? గురువు వలదనఁడా?

యొకచోఁ గబీరు "రాళ్ల కంకర ప్రోగుచేసి మసీదున

ణాదుల కొలులక్షలు వ్యయముచేయుచుండఁ జూచుచు మిన్న కుండఁ గలఁడా ?

వేయేల ? కబీరుమతమునకు రామదాసుమతమునకు హాస్తి మశకాంతరము కలదు. కబీరు కాశీక్షేత్రమును వదలి 'బస్తీ' మండలములోని 'మగహర' అనుగ్రామమున కేగి యక్కడనే విక్రమశకము ౧౫౫౨ లో నాశ్వయుజ శుద్ధైకాదశినాఁడు (క్రీ శ. 1495) పరమపదముఁ జెందెనని "భక్తిసుధాబిందుస్వా" దను గ్రంథమునం దున్నది. ఆయన కళేబరమును సమాధిచేయ మహమ్మదీయులును, దహనముచేయ హైందవులును, బోరాడి చివరకెట్లో సమాధానపడిరఁట! ఎవరేమిచేసినను క్రీ శ.1495 లో మృతిచెందినవాఁడు 17 వ శతాబ్దిమధ్యమున రామదాసున కుపదేశింప లేచివచ్చుట యసంభవముకాదా ?

ఇఁక స్వప్నగోచరుండై యుపదేశించెనందురా ? యది తప్పొ కొనుట యగును. లేకున్నఁ "దత్పథావలంబకునింగూడఁ గబీరందు" రనియు నట్టివాఁడెవఁడో యొకండు వచ్చి మంత్రోప దేశముచేసి పోరాదా? యనియు నొకచేయి యడ్డముపెట్టఁ జూచెదరా ? "అయ్యో ! రామదాసునకు గురువుకాఁదగిన వాఁడంత యనామకుఁడా?" ఏల యీ వితండవాదము? రామ దాసుగారే స్పష్టముగా నొకచోటఁగాదు రెండుచోట్లఁ దన కారణగురువును స్మరించియుండ మనకీ యూఁకదంపు తగునా ? వినుఁడు——

"ఎన్ని జన్మము లెత్తఁగవలయునో" అను కీర్తనలో "అనుదినమును గురునుపదేశ యోగము నభ్యసింపనైతింగా" అని గురు వున్న ట్లొప్పుకొన్నాఁడు. పేరు లేదుగదా యనెదరేమో? ఉన్నది. ఇదుగో—

"ఆర్యుల కెల్ల మ్రొక్కి వినతాంగుడనై రఘునాథభట్టరా
చార్యుల కంజలెత్తి"

—దాశరథిశతకము. 6

అని విస్పష్టముగా వ్రాయెత్తి వాకొన్నాఁడు. ఇంకను సంశయమా? అయిన మఱొకచోటఁ గూడఁ దిలకింపుఁడు—

పట్టితి భట్టరార్యగురుపాదము లిమ్మెయి నూర్ధ్వపుండ్రముం
బెట్టితి మంత్రరాజ మొడిఁ బెట్టితి నయ్యమకింకరాళికిం
గట్టితిబొమ్మ మీచరణకంజములందు తలంపువెట్టి పో
బట్టితిఁ బాపపుంజముల దాశరథీ! కరుణాపయోనిధీ!

గోపన్న వైష్ణవమత సంప్రదాయము కలవాఁడని యతని నడవడియే నుడువుచున్నది. కనుక రామదాసు వ్యంగ్యముగాఁగాక వాచ్యముగా "రఘునాథభట్టరాచార్యుల వలన మంత్రరాజమగు తారకము గ్రహించితి ననుచుండ నీ డొంకతిరుగుడులు సంశయములు నేల?

ఇకనైనఁ గబీరు రామదాసునకు గురువుకాఁడని విశ్వసింతురు గాక!

నాల్గవ ప్రకరణము

విద్యార్థికిఁ గ్రొత్తపొత్తము, రేవంతునకుఁ దురంగోత్తమము, దరిద్రునకు విత్తము, లభించినట్లు గోపన్నకు మాత్రము లభించినది. అహోరాత్రములు దానిసేవయే. చెప్పవలసిన దేమున్నది.?

క్రమక్రమముగా గోపన్నసద్గుణములు భక్తిలతలు పరిసరగ్రామముల నలముకొన్నవి. ఆముష్యాయణుండు-సుందరుండు-విద్యావంతుఁడు— తినఁ గుడువనింతకలవాఁడు- సాముద్రికులుఁ జ్యోతిష్కులు రాజయోగమున్నదనుచున్నారు- అని గోపన్నను గూర్చి తెలిసికొని మాపిల్లనిత్తుము - మాపిల్లనిత్తుమని పైపై వచ్చి కన్యాజనకులు కామమ్మగారి నడుగుచుండిరి. అబ్బలేనిబిడ్డగాన నండయుండుటకు గొప్పసంబంధమైన బాగుండునని కామమ్మ మదిలోఁగలదు. కాదామఱి? తండ్రి కులమును, దల్లి ధనమును, బిల్ల రూపమును, బంధుగులు మృష్టాన్నమును, గోరుచుందురు.

కామమ్మ యొకనాఁడు కొడుకునుఁజీరి "నాయనా! పితరుల ఋణము దీర్పుము. గృహస్థాశ్రమము స్వీకరింపుము. ఏమో నాఘటము మాత్రము శాశ్వతమా? నీ వొకయింటివాఁడవైన నావచ్చిన పనితీఱును. మీ తండ్రిగారికిఁ బీటలపైఁ గూర్చుండు వేడుక లేకనేపోయె. నాకుఁ గన్నులతోఁజూచు నదృష్టమైనా కలదు. ఎప్పటికేమో? పిల్లనిచ్చెదమన్నపుడు మానినచోఁ బిదపఁ గష్టపడవలసివచ్చును నీకుమాత్రము తిరిగిచేయునా రెప

రున్నారు? బ్రహ్మచర్యాశ్రమమాయెను. ఇఁక గృహస్థాశ్రమమునఁ బ్రవేశింపుము. అది నీకేమియాటంకము గలిగింపదు. మీఁదుమిక్కిలి యదియే నీవంటివారికి శ్రేష్ఠతమము.

సీ. కొలఁకులనున్న తంగేటిజున్ను గృహమేధి
యజమానుఁ డంకస్థితార్థపేటి
పండిన పెరటికల్పకము వాస్తవ్యుండు
దొడ్డిఁబెట్టిన వేల్పుగిడ్డి కాఁపు
కడలేని యమృతంపు నడబావి సంసారి
సవిధ మేరునగంబు భవనభర్త
మరుదేశపథమధ్యమ ప్రపకులపతి
యాఁకటికొదవు సస్యముకుటుంబి
బధిరపంగ్వంధ భిక్షుక బ్రహ్మచారి
జటిపరివ్రాజకాతిథి క్షపణకావ
ధూతకాపాలికా ద్యనాథులకుఁగాన
భూసురోత్తమ! గార్హస్థ్యమునకు సరియె? —మనుచ

చెవిటి కుంటి గ్రుడ్డివారలకు బిచ్చగాండ్లకుఁ బెండ్లిగానివారికి సన్యాసులు మొదలైన దిక్కుమాలినవారికెల్ల గృహస్థుఁడే కూడుపెట్టు రక్షకుఁడు. కాఁబట్టి పరోపకృతి యొనర్పవలెనన్న నీ ద్వితీయాశ్రమమునఁ జేరవలయు. నీవు గృహస్థుఁడవయ్యు రామము జపించుకొనవచ్చు”నని యొడంబఱిచి కుమారున కన్ని విధములఁ దగిన యాదెమ్మ యనుకన్యనుగూర్చి యొక శుభముహూర్తమున వివాహము చేసినది. కొలఁది కాలముననే గర్భాదాన సంస్కారముగూడ జరిగినది. భగవ

దనుగ్రహమున గోపన్నకుఁ గొన్నాళ్ళకుఁ గొడుకు గల్గినాఁడు. ఆ నాఁడు కామమ్మకు భర్త లేచివచ్చినట్లున్నది. ఇరుగు పొరుగువారు వచ్చిచూచి లింగనమంత్రి పుట్టినాఁడన్నారు. గోపన్న స్నానదానము లాచరించినాఁడు. పురుడు వెళ్ళిన పిమ్మటఁ గోటివ్రాసి బాలారిష్ట మున్నదేమో చూచి కుజుఁడు చాలియుండలేదని తచ్ఛాంతికై జపాదు లాచరించినాఁడు. ఒక రోజు కామమ్మ బాలుఁడు పోరుపెట్టెనని సోదెయడిగి నామ కరణమహోత్సవమునాఁడు నక్షత్రనామ మాసనామాదులైన పిదప నాయనా ! మీ నాయనగారిపేరుపెట్టరా బిడ్డకని చెప్పి నది. "లింగయ్యశర్మ" అని నామకరణము చేయఁబడెను.

పిల్లవాఁడు దినదినప్రవర్ధమానుఁడగుచున్నాఁడు. గోపన్న దూర మునుండి చూచిపోవునుగాని యెత్తుకొనుటలేదు. మనస్సులోఁ దన గృహస్థధర్మము నెఱవేర్చికొంటిననియుఁ బితౄణము దీర్చి కొంటిననియు మురియుచున్నాఁడు. తనకు రామునికొల్వు— దారకు నింటికొల్వు—తల్లికి పిల్లవానికొల్వు. కామమ్మ చేతు లలోనే బాలుఁడు పెరుగుచున్నాఁడు.

పిల్లవాఁ డున్నాఁడు. వానిని బోషించుటకు ధనము కావలయు నన్నవాంఛయే గోపన్నకులేదు. అతండు దయాళుండు గావున బీదలంజూచి సహింపలేక క్రమముగాఁ దనయింటఁగల సర్వ వస్తువుల దానము చేయుచున్నాఁడు. చివరకు మిగిలినదిచూడ దారకుఁ దాళిబొట్టు—తనకుఁ బిలకజుట్టు. ఉంఛవృత్తి మేలు

గాదా యనుకొన్నాఁడు. కుచేలుఁ డిర్వదేడ్గురు కొడుకులతో బీదకాఁపురము సరిపెట్టుకొనలేదా యనుకొన్నాఁడు.

ఇట్టి స్థితిలోఁ బాపము! కామమ్మ యొకనాటి మధ్యాహ్నము మడికట్టుకొని జపముచేసికొని నాయనా! కన్నులు తిరుగుచున్నవిరా! హంస లేచునట్లున్నది—అని నేలపై నొత్తిగిలి భగవద్ధ్యానముచేయుచు నిరాయాసముగా నసువుల విడచినది. ఒక యేడుపేడ్చి గోపన్న యథావిధి యపరకర్మ మాచరించి మాతృఋణ విముక్తుఁ డైనాఁడు. తనచేతులలోఁ దల్లి పోయినందులకుఁ దృప్తుఁడైనాఁడు.

ఒకనాఁడు శ్రీరామచంద్రుఁ డడవులలోఁ గష్టములొందుచున్నట్లు, చెట్టుక్రింద గండశిలపైఁ గూర్చుండి శబరి యిచ్చెడి యొగిలి పండ్లఁ దినుచున్నట్లు, స్వప్నమున గోచరింప నులికిపడి లేచి కూర్చుండి యోజించినాఁడు. తా నిదివఱలో భద్రాద్రి కేగి దర్శనము చేసికొనివచ్చిన శ్రీరామవిగ్రహము స్మృతికివచ్చినది. దమ్మక్క గట్టించిన యాలయము జీర్ణమైనది. ఆ రామస్వామికిఁ గోవెలను నిర్మించిన బాగుండు ననువాంఛ కల్గినది. మఱల యోజించినాఁడు.

"చేత దమ్మిడీలేని నేను దేవాలయనిర్మాణ మహాకార్యము నెట్లాచరింపఁగలను? దరిద్రునిమాట నెవ్వరాలింతురు? ఎవరు పల్కుదురు? ఎవరు తోడ్పడుదురు? ఇది నావలన నగు కార్యమా?" అని కొంతసేపు నిట్టూర్పుపుచ్చి మఱల ధైర్యము తెచ్చుకొని "స్వామివారి యనుగ్రహమున్న బాళ్ళు నీళ్ళపైఁ దేలవా?

పూరితపుడక బ్రహ్మాస్త్రముకాదా? కనుక నాకేల యధైర్యము అంతయు రాముఁడే కలఁడు. ఈ సారి నవాబును సందర్శి చెద" ననుచుండ దక్షిణబాహువు స్పందించె. అది శుభశకునంబని మనంబున నానందించి "రామా! నీకు నమస్కారముల నీ సంకల్పము లమోఘములు. నీ కృత్యము లనిర్వాచ్యముల నీలీల లద్భుతావహములు. నీ యిచ్చవచ్చినట్లు నన్ను ద్రిప్పి కొనుము." అని యొకనాఁడు పంచాంగశుద్ధి యెఱింగి గోల్కొండకుఁ బయనమైనాఁడు.

ఆ మార్గమును 'రామస్మరణమను నిశ్రేణిచే నెక్కుచున్నాఁడు అందువలన మార్గాయాస మతని డాయదయ్యె. ఆనాఁడు భూమశకటములుగాని ద్విచక్రశకటములుగాని లేవు. గ్రామములు నొండొంటికి దగ్గఱ యుండవు. మార్గములును నిష్కంటకములై యుండవు. క్రూరచోరసంచారభైరవములు. ఆటవికజనాకీర్ణములు. దుర్గమకాంతార సంతానదంతురితములు కాని యానాఁ డూరికొక సత్రముకలదు. అం దాగంతులకు వలయునన్ని వసతులు చేయఁబడుచుండును. మఱియు గృహస్థు లతిథ్యభ్యాగతులకు నతికుతుకమున నాతిథేయ సత్కారము లాచరించుచుందురు "నాన్నోదక సమందానం" 'అభ్యాగత స్స్వయం విష్ణుః' ఇత్యాది వాక్యార్థముల మననము చేయుచుందురు పాత్రమెఱిఁగి దానము, క్షేత్రమెఱిఁగి విత్తనము, వేయవలయుననియు వారికిఁ బట్టుదల. కనుక మన రామభక్తుఁ డేగ్రామమున కేగినను 'అయ్యా! మాయింటికి దయచేసి మా యాతిథ్యము స్వీకరించి మమ్ము బావనులఁ జేయుఁ' డని బతి

మూలువారే. ఆముఖవికాసమో—ఆ పూర్వసుకృత విశేషమో-ఆ రామ కృపాతిశయమో- ఎవరుచెప్పఁగలరు? 'వస్త్రేన వపుషావాచా' అన్నట్లు గోపన్న పింజవోసి వస్త్రము ధరించును. మోమునిండఁ దిరుమణి తిరుచూర్ణము దిద్దును. మెడనిండయేకాక తులసిదండలు ముంజేతులకును జుట్టుకొనును. గోపుపాదమంత నడినెత్తిని శిఖ.ముందరిజుట్టుగాని క్రాపింగుగాని లేదు సరికదా యీనాటి గిరజాలు జులపాలుసూడ నాయనకు లేవు. బుజమునుండి చిన్న బొక్కిసా వ్రేలాడుచుండును. శిరోవేష్టనము పాదరక్షల ధరించి యొకచేతఁ బేముకఱ్ఱను మఱొకచేతఁ జిఱుతలను దాల్చి టక్కుటక్కుమనిపించుకొనుచు నీరవముగా హరికీర్తనలఁబాడుచు నడచుచుండును. ఆయన యొడ్డుపొడుగు గలవాఁడు. దేహము బలిష్ఠమైనది. విశాలమైన ముఖము. కనులలో నొకటిరెం డరుణరేఖలు గలవు.

తనవెంట సుందరకాండమును గొంపోవుచుండెనుగాన గోపన్న మకాముచేసినయింట భోజనానంతరము నిదురింపక పురాణముం జెప్పెడివాఁడు. స్ఫుటమైనవాక్కు. మధురమైన భావములు. చక్కని వైదుష్యము. స్వారస్యముగల గాత్రము.సంగీతమునందుఁ బ్రవేశముగలదు. ఇఁక నతని కేయూరగౌరవముజరుగదు? ఉదయమొకయామడ సాయంకాల మొకయామడ చొప్పున నప్పారుండు కతిపయదివసములకు గోలకొండఁ జేరినాఁడు.

16 వ శతాబ్ది గోలకొండరాజ్యము రెండవ [illegible] జపని ఖ్యాతి వహించినది. అరబస్థాన్ తురుకస్థాన్ ఈ [illegible] లోకము

మొదలైనదేశములనుండి యనేకవర్తకులు గోలకొండకు వచ్చుచుండిరి అందుచే దేశములోని వర్తకము విశేషముగా నభివృద్ధియై గోలకొండలో దొరకని వస్తువులేదని ఖ్యాతివచ్చెను ఇబ్రాహీం కుతుబ్ షాహా (౧౫౫౦-౧౫౮౦) కట్టించిన "గోలకొండ దుర్గప్రాకారము, ఇబ్రాహీంబాగ్ అనుతోట, ఫుల్ బాగ్ అను పుష్పోద్యానము, లంగరులు, (భిక్షాగృహములు) ఇబ్రాహీం పట్టణతటాకము" ఆయనకీర్తిని జాటుచు వెలుఁగుచున్నవి తానీషామామతండ్రి (౧౫౮౦-౧౬౧౧) మహమ్మద్ కులీ కుతుబ్ షాహా కట్టించిన జుమ్మామసీదు, చార్ మినార్, రాజసౌధములు-పాఠశాలలు, భిక్షాగృహములు, నేటికిని ప్రకాశించుచు ననేకుల పొగడ్తల నందుకొనుచున్నవి. ఈయన కాలములోఁ బట్టణముచుట్టు వేయఁబడిన పెక్కుతోటలు తానీషాగారిచేతను గాపాడఁబడుచు పురమునకు వన్నెదెచ్చుచున్నవి. గోలకొండ దినదినాభివృద్ధినందుటచే జనులందఱికి నీరు చాలినంత లభింపమిచే కులీకుతుబ్ షాహా ముసి కానకట్టగట్టించియు గొట్టములద్వారమున నీరుదెప్పించియుఁ బ్రజలఁ బోషించుటయే కాక ముసియొడ్డున నొక పట్టణముగూడ నిర్మించి స్థల సంకోచ భయము ప్రజలకుఁ బాపెను. ఆ నవాబుకొడుకు హైదర్ అగుట నతనిపేరనే హైదరాబాదని నేఁడు పిల్వఁబడుచున్న దా పట్టణము. గోలకొండ కైదు క్రోశముల దూరముననున్న హైదరాబాదునుగూడ గోపన్న చూచినాఁడు.

గోపన్న గోలకొండ రాజవీథులఁబోవుచు నా పుర సమృద్ధైశ్వర్యముఁజూచి యాశ్చర్యపడినాఁడు. నేటి చెన్నపురము దాని

గ్రుక్కకుఁజాలదు—నేటి బొంబాయి దాని ప్రక్కకుఁజాలదు—అనినచో మీాకాపట్టణమహోన్నతదశ హృదయమునకు హత్తుకొనునని తలంచెదము. ఏవైపుచూచిన శిరోవేష్టనము క్రిందఁబడుఁగాని సౌధ శిఖరాగ్రభాగములు దృగ్గోచరములుకావు. ఏ వంకఁజూచిన మావిపండ్లరాసులవలె మాణిక్యములు కుప్పలు వోయఁబడియున్నవి. అందఱు రత్నముల వెల యడుగువారే. అందఱు బంగారమును వీసెలకొలఁదిఁ గొనువారే. బీదవాఁడు కంటికిఁ గన్పింపఁడు. బిచ్చగాఁడు కూడులేదని యాచింపఁడు. భటులు రాజలాంఛనార్థమేకాని చోరులను బట్టుటకుఁగాదు. దర్బార్ ప్రజోపయోగకార్యముల నొనర్చుటకేగాని నేరముల విచారించుటకుఁ గాదు.

అట్టి గోలకొండపట్టణమున నేగుచు మహామాత్య శేఖరుల సౌధమడిగి సమీాపించినాఁడు. అక్కన్నకొక సౌధము. మాదన్నకొక సౌధము. మాదన్నకొడుకు మల్లన్నకొక సౌధము. మాదన్న పినతండ్రి కొక సౌధము. అన్నిటినిజూచి యాశ్చర్యపడి—

సీ. భానుచంద్రప్రభా భాసమాన స్వర్ణ
చంద్రకాంతోపల సౌధములును
కలకంఠ శుక నీలకంఠ సముత్కంఠ
మానితకూజితోద్యానములును
ఫుల్లసితాంభోజ హల్లకకల్హార
కైరవోల్లసిత కాసారములును
మణిమయ కనకకంకణ ముఖాభరణ వి
భ్రాజిత దాస దాసీజనములు

గలిగి చెలువొందు సదనంబుగాంచి విస్మ
యమును బొందుచు నెట్టిపుణ్యాత్ముఁ డుండు
నిలయ మొక్కొ యపూర్వమై నెగడె మహిత
వైభవోన్నత లక్ష్మీనివాసమగుచు.

— భాగవతము

అని తలంచుచు డాయుంజని ద్వాఃపాలురచే నమాత్యులవారి హార్మ్యమని యెఱింగినాఁడు. ఆ ధగద్ధగాయమానభర్మహర్మ్యము మును నిర్నిమేషదృష్టితో వీక్షించి నిశ్చలుఁడై నిలిచినాఁడు. పింగళి మాదన్నగారు సామాన్యుఁడా? నవాబుతర్వాత నవాబంతవాఁడు. ఆయన యబ్ధిపై నౌకల నడిపించినాఁడు. అవనిపై బంగారమును పండించినాఁడు. ఆయనకత్తి కెదురులేదు. ఆయనమాటకుఁ బోటీలేదు. ఆయనకీర్తికి మేరలేదు.

ఆనతియిచ్చెనా యది శిలాక్షర మెవ్వని నేని మెచ్చెనా
వానిఁ గృతార్థుఁజేయుఁ బగవాడయినన్ శరణంబుఁజొచ్చెనా
యా నరు నేరమెంచక తనంతటివాని నొనర్చు; నిచ్చెనా
యేనుఁగుపాడి యీడుగలరే ?......................

బెబ్బులివంటివాఁడైన యౌరంగజేబునకుఁ బ్రక్కలో బల్లెమైన యోధాగ్రేసరుఁడు. స్వకీయ నిశితకరవాలధారాంచలములఁ బెక్కుసారు లౌరంగజేబుసైన్యము నోడించి పాఱఁగొట్టిన వీరాగ్రణి. మహారాష్ట్రరాజ్య స్థాపకుఁడగు శ్రీ శివాజీప్రభువంతవాని స్నేహముం జూఱగొన్న మహారాజ్యాంగవేత్త. బెజవాడ మచిలీపట్టణము చెన్నపురి మొదలైన తనరాజ్యమందలి యనేక పట్టణముల నన్నసత్త్రముల స్థాపించిన మహాపుణ్యశాలి. అతని భోగభాగ్యములు వర్ణనాతీతములు.

ఆంధ్రులారా! ఆయనను గుఱించి చెప్పిన మీకు విసువుపుట్టునా? పునరుక్తి యనిపించునా? అభిమానము గలదేని యాదరముతోఁ జదువుఁడు.

“యజమానుని రాజ్యము కాపాడవలయుననియు, హిందువుల గౌరవ మధికము చేయుటకై హిందువులయైక్య మభివృద్ధిచేయ వలయుననియు, మాదన్న పంతులు శ్రీ శివాజికిని తానీషాకును స్నేహము కుదిర్చెను. మాదన్న పంతులుగా రాహ్వానము చేసినందున ౧౬౭౬ లో శివాజి.........గోలకొండకుఁ బోయెను.” అ............

మాదన్నగారు ధర్మమునందు మిక్కిలి శ్రద్ధగలవారుగను విద్వాంసుల నాదరించువారుగను నుండిరి......తానీషా మరాటీవారితో సంధిచేసికొనుట విని యౌరంగబేబు తన సైన్యములను గోలకొండమీఁదికిఁ బంపెను. కాని యక్కన్న మాదన్నగార్లా సైన్యములను అనేకపర్యాయములు లోడించి పాఱఁదోలిరి............

ఇట్లు గోలకొండలో సర్వాధికారముతోఁ బ్రభుత్వము చేయుచున్న యీ మంత్రిపుంగవుల యనుగ్రహము వడయవలయునని మనదేశమువారుగాక ఫ్రెంచి ఇంగ్లీషువారుగూడ విశ్వప్రయత్నములు చేయుచుండిరి. అప్పుడు ఈష్టుఇండియాకంపెనివారు చిన్న వర్తకులు. చెన్నపట్టణము ఒక చిన్నగ్రామము. ప్రస్తుతము జార్జిటవున్ అనఁబడుస్థలము మాత్రము కంపెనీవారి స్వాధీనములో నుండెను. మచిలీపట్టణములో వీరికి నొక

క్టంగి (Factory) యుండెను. ఈ స్థలములన్నియు గోల
ొండవారి రాజ్యము లోనివి. కావున నీ భూములకై కంపెని
ారు గోలకొండనవాబునకు శిస్తు చెల్లించుచుండిరి. ఇంతియ
ాక గోలకొండరాజ్యములో నిరాటంకముగా వర్తకము చేసి
ొనుటకు నవాబు నాజ్ఞ కావలసి యుండెను......కావున
ోలకొండలో సర్వాధికారులయిన అక్కన్న మాదన్నగా
యనుగ్రహము సంపాదించుటకు చెన్నపట్టణములోని యింగ్లీష
ారు విశ్వప్రయత్నములు చేయుచుండిరి. ౧౬౭౮ లో
ానీషాయు మాదన్నగారును మచిలీపట్టణమునకుఁ బోఁగ
చ్చటి యింగ్లీషువారు వారిని మిగుల గౌరవించి వారి యన
గ్రహము వడయుటకై వారికి ననేక బహుమతు లొసంగిరి
౧౬౭౮ వ వత్సరపు ఫిబ్రవరి నెలలో చెన్నపట్టణపు ఇంగ్లీష
వారు తమకు స్యాంథోం అనఁగా మైలాపూరు ఎగ్మూరు అన
స్థలములు కౌలున కిప్పించునట్లు కోరిరి.

౧౬౮౦ లో పోడేల లింగప్ప యనువాఁడు చెన్నపట్టణమునకి
సరుకులు రాకుండ నడ్డగించినందున వాఁ డటుచేయకుం
యాన్పవలసినదనియుఁ దమవర్తకమునకు భంగములేకుండ
జేయవలసినదనియుఁ గంపెనీవారు అక్కన్నమాదన్న పంతు
వారినిఁ గోరిరి.........అదివరకు కంపెనీవారికి నీయఁబడి
"ఫర్మందు" ప్రకారము విశాఖపట్టణము మొదలైన స్థలమ
లలో కంపెనీవారికి వర్తకవిషయమైన వీళ్లు కలుగఁజేయుమ
కంపెనీవారక్కన్న మాదన్నగారిని ౧౬౮౩ సెప్టెంబరులోఁ గోరి
అక్కన్నగారికిని దుబాష్ వెంకటాద్రికిని ౨౭ వ సెప్టెంబరు ౧

మున బహుమతుల నంపిరి ౧౬౮౨ నవంబరులో మాదన్నగారి కొడుకు మల్లప్పకు వివాహమయిన సందర్భములో వెలయిచ్చె దనని యాతఁడు తెల్పినను వలదనిచెప్పి చెన్నపట్టణపు ఇంగ్లీషు వారు వీసెడు బంగారపు గొలుసు కానుకగాఁ బంపిరి. ౧౬౮౩ సం॥ నందు ౧౮ జనేవరి దినమున సంవత్సరాదికానుకఁ గంపెనీ వారు ౮౦౦ వరహాలు మాదన్నగారికిఁ బంపిరి. వారి యను గ్రహము వడయుట కివి పంపఁబడెనని వ్రాయఁబడియున్నది.

ఇంగ్లీషువారిని ననుగ్రహించుటకును పరదేశమునుండి వచ్చిన యితరాగంతుకులను (Interlopers) గోలకొండ రాజ్యములో నుండి వెడలఁ గొట్టుటకును అక్కన్నగారికి సెన్నియోపుట్ల రాగియు ధనమును ఇచ్చెదమని చెన్నపురములోని ఇంగ్లీషు వారు ౧౬౮౩ లో ౧౮ గవ ఆగష్టుదినమునఁ దెలియఁజేసిరి. ఇట్లొక్కటా? రెండో మాదన్నగారి కుమారుని యుపనయన మునకుఁ బెండ్లికి మాదన్నగారి పేష్కారుకు (Secretary) ఆయన బిడ్డకును, బినతండ్రికి బహుమతులు పంపి వారియను గ్రహమును సంపాదించుటకై యీస్టుఇండియా కంపెనివారు ప్రయత్నించుచుండిరి.” ఇదియొకనాటి మనయాంధ్రుని మహో న్నతదశ.

—మహమ్మదీయ మహాయుగము.

అట్టి పింగళి మాదన్న మహామాత్యశేఖరు సందర్శన భాగ్యము కొండికలకు లభించునే? యనుకొనుచుండ నొక వైష్ణవోత్తముఁ డాగోపన్నంజూచి జాలిపడి సమీపించి “అయ్యా! మీ

దేయూరు ? ఏలవచ్చితిరి?" అనియడిగి నిజవృత్తాంతం బెటింగి "ఇట్లుకాదు. అమాత్యులవా రుషఃకాలంబున మధురోదనామక సరోవరమున కేగి స్నానసంధ్యాదికము నిర్వర్తించుకొని వత్తురు. మీరిచట వేచియుండి వారితో సంభాషింపుఁడు. ఎల్లి శివ పూజయుఁ దత్సర స్త్రీరసౌధంబున నేయని కొందఱు బ్రాహ్మణు లన వింటిని. నేఁడు మీరు మాయింటికి విచ్చేయుఁ"డన నగునగు నిది మంచియుపాయమని గోపన్న వారియింటనే యారేయి గడపెను.

చరణాయుధములు ఱెక్కలల్లాడించి గొంతెత్తి కొక్కొరోకోయని కూసెను. దరిద్రుని ఛిద్రకుటీరము చందమున మిన్కుమిన్కు మనుకొలఁది తారలతో నంబర మొప్పుచుండెను. ప్రభాత వాయువులు మందమందముగా భటులవడువున రాజవీధుల నడయాడుచుండెను. శయ్యోపవిష్టులగు వృద్ధబ్రాహ్మణు లొనరించు హరినామసంకీర్తనములు ద్విజారావముల మాయించు చుండెను. అగస్త్యుఁడు తనసునిశిత కిరణజాలంబులం జోఁపి కర్షకలోకంబు కృషికార్యంబులఁ బ్రవర్తిల్లం జేయుచుండెను. కులాయంబుల శకుంతసంతాన మెఱకై పోవసుంకించికాఁబోలు స్వీయ శిశుసంతతికిఁ కిలకిలారావముల బుద్ధులు గఱపుచుం డెను. సూర్యునకుఁ బ్రతికాలంబు కూర్చుండఁ దీఱికకలదో లేదో కాని కాలమునకు మాత్రము తీఱికలేదు. ఎల్లప్పుడు పయనము చేయవలసినదే!

అప్పుడు గోపన్న రామస్మరణమొనర్చుచు మేల్కొని కనుల విచ్చి స్వీయాంగుళీయకమందలి శ్రీరామస్వరూపమును దః

వి కంటనద్దికొని నీరవముగా ధ్యానశ్లోకములఁ బఠించుకొని
వి యవ్వలఁ గాల్యముల నిర్వర్తించుకొని స్నానసంధ్యాదు
చరించి ముఖంబునఁ దిరుమణి తిరుచూర్ణంబు, మెడను దులసి
సులు, హృదయమున రామపాదములు, నోట శ్రీరామ
కోచ్చారణము, మెయినిండ ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రములు, గ్రాల
ం గేస్తునకుం జెప్పి పింజవోసిన నీర్కావిధోవతి గునిసియాడ
జమునుండి వ్రేలాడు నుత్తరీయపుఁజెంగులు గాలికి నృత్య
గాడ నవరంబెటింగి యెడమకాలు ముందుంచి పయనమై
గాదనామాత్యుని సౌధరాజమునకు దక్షిణదిశనున్న మధురో
ంబను కాసారంబు తీరంబుఁజేరె.

సరోవరము భూసురులకొఱకు మాదన్నగారు నిర్మింపించిరి.
ుహమ్మదీయు లద్దానిం దాఁకరాదని వారికట్టడి. అది సుగ్రీ
గాజ్ఞయే. దాని గట్టున గోపన్న సుఖోపవిష్టుఁడై సమయము
ొఱకు నిరీక్షించుచున్నాఁడు. శరీరవ్యాయామానంతరము
మాదన్న యఘమర్షణసూక్తులతో స్నానమాచరించి తీర
ందలి తియ్యమామిడిచెట్టుక్రింద తిన్నియపైఁ బఱచిన వ్యాఘ్రా
ినముపైఁ గూర్చుండి యనుష్ఠానము చేసికొనుచున్నాఁడు.

కారాగారవిముక్తులైన చోరులవలెఁ ముడిచికొన్న తామర
పూలనుండి చంచరీకసంచయము లెట్లో దారితీసికొని వెల్పలికి
వచ్చి ఝుంకారము లాచరించుచున్నవి. వారిజపరాగ పంకిల
మాషితముకానియట్లు యంత్రము లమర్పఁబడియుండుటంజేసి
ఎర్మలోదకము భూసురవర్యుల కాపోశనాదులఁ దృప్తిగొల్పు

చున్నది. సదాగతియగుటఁగాఁబోలుఁ దెమ్మెరకుఁ గమ్మని తమ్ముల నెత్తావి నువ్వెత్తుగనెత్తికొనిపోవ సర్వాధికార మీఁబడినది. దాఁగిలిమూఁతలోఁ దల్లినీఁదాఁకఁ బర్వెత్తుబాలికలవలె పాల శాలమెట్లుచాలుం దాఁకఁ దరంగపాళులు వెన్వెంటఁ బర్విలిడు చున్నవి.

తరుణారుణకిరణ మృదుకరముల చక్కలిగింతలఁ బకబకనవ్వు చున్నవోయన్నట్లు వికసితపుండరీకషండంబులు ధవళరోచుల వెలుంగుచున్నవి. ద్విజులు నదిదెసల మెట్లపై బారులు తీర్చి నిలు వంబడి మందేహాసురసంహారణార్థము మంత్రించి సర్వతోముఖం బుల బ్రహ్మాస్త్రంబుల విడుచుచుండిరి. కొందఱు గాయత్రి జపించుచుండిరి. కొందఱు వచ్చుచుండిరి. కొంద ఱేగుచుండిరి. భల్లున తెల్లవాఱినది. భాస్కరుఁడు ప్రభామయకరములం దట్టి ప్రకృతిని మేల్కొల్పినాఁడు. సర్వప్రాణులు స్వస్వవ్యాపారముల నిమగ్నులై యుండిరి.

మాదన్నగారు ముఖవస్త్రము వైచికొని పంచాక్షరి జపించి శివ పూజను ముగించి లేచునప్పటికే జాముప్రొ ద్దెక్కినది. పిమ్మట శివనిర్మాల్యము మారేడుదళములు గంటనద్దికొని చెవిం జేర్చి యడిగినవారి కడిగన కెన్నియో దానధర్మము లాచరించి వారిని సంతుష్టులం జేసి పంపెను. ఇది వారికి నిత్యకృత్యము.

కలిమి యుండఁగనేసరియా? దానశూన్యమైన విత్తము, సంతాన విహీనమైనగృహము- ధైర్యరహితమైన దేహబలము-నిరర్థకము.

జరయుః మృతియులేనిజనునట్లు ప్రాజ్ఞుండు
ధనము విద్య గూర్పఁ దలఁపవలయు
ధర్మమాచరింపఁదగు మృత్యుచేఁ దల
పట్టి యీడ్వఁబడిన వాఁడువోలె.

గోపన్న దూరముననుండి యిదియంతయుంజూచి మాదన్నగారి దైవభక్తికి ధర్మాసక్తికి నబ్బురంపడుచు సమీపించి నమ్రుఁడై నమస్కరించి నిలువంబడి తన స్థితిం జెప్పికొని యేదే నుద్యోగ మిప్పింపవలయునని ప్రార్థించినాఁడు. మాదన్నగా రాతనియాకార వైఖరుల నుపలక్షించి విద్యాదికమెఱింగి "నేఁడు దర్బారు నకువచ్చి నవాబుగారిని సందర్శింపవలసిన" దనిచెప్పి గృహాభి ముఖుఁడై నడచినాఁడు. గోపన్న చిత్తమని సెలవుదీసికొని పరి చితుఁడైన వైష్ణవునింటి కేగి యతనితో నంతయుం జెప్పి భుజించి దర్బారుసమయం బెఱింగి తగిన వేషముతో రాచనగరి కరిగి రాముని ధ్యానించుచు నవాబు కొల్వుకూటముం జేరుకొనియె.

నవరత్నస్థాపితమై యున్నతమై విశాలమై కనులకు మిఱుమిట్లు గొల్పు కాంతులతో నలరారు సింహాసనమున నవాబు హుక్కా పీల్చుచు సురేంద్రునట్లు గూర్చున్నాఁడు. ఆయన ప్రక్కన సముచితాసనమున రెండవ బృహస్పతింబోలినమాదనామాత్యుఁ డుపవిష్టుఁడై యున్నాఁడు. మఱొకప్రక్కన నక్కన్నగారు రెండవ రుద్రుఁడువలె వెల్గుచున్నాఁడు. సామంతప్రభువులు, రాయబారులు, రాజకీయోద్యోగులు, నుచితస్థలముల నొప్పారు చున్నారు. రాజభటులు స్వస్వవ్యాపారములం దప్రమత్తులై యున్నారు. పాలితులువచ్చి తమతమకష్టనిష్ఠురములం జెప్పికొని

తృప్తికరమైన ప్రత్యుత్తరములొంది వెడలిపోయిరి. ఇపుడు హుక్కా గుడగుడధ్వనిదక్క మఱొండు శబ్దమచటఁ బుట్టుటలేదు. అట్టి సమయమున గోపన్నగా రుత్తరీయమును నడుమునకు బిగించి వంగి సలాముచేసి వినయముట్టిపడ మాదన్నగారికిని నమస్కరించి తన్నిర్దిష్టాసనంబునం గూర్చుండి నవాబుగారి గుణగణములు నురుములోఁ బ్రశంసించుచుఁ దన వక్తృత్వము, పాండిత్యము, సౌజన్యము, ప్రభుభక్తి, వెల్లడించినాఁడు.

ఈగోల్కొండనవాబు అబూహసన్ కుతుబ్ షాహ. ఇతడు కాంతాలోలుఁడు. మహాభోగియైనను బ్రజల కష్టనిష్ఠురముల విచారించుచుఁ గన్నబిడ్డలవలెఁ బోషించు ధర్మప్రభువై యుంటచే "తానాషాహ" అనఁగా మంచిరాజు నాఁ బేర్వడసెను. తానాషాహ పదమే తానీషా యయ్యెను. ఆంధ్ర బ్రాహ్మణుండగు మాదన్నగారికిఁ బ్రధానామాత్యస్థానము, నక్కన్నకు సర్వసైన్యాధిపత్యము నిచ్చి హిందూ మహమ్మదీయుల సమానగౌరవదృష్టి నరయుచుంటచేఁ బ్రజలెల్ల రతనిఁ బొగడుచుండిరి. ఆయన దైవభక్తి గలవాఁడుగూడ.

తానీషా గోపన్న ముఖవైఖరి, భక్తలక్షణములు, ధైర్యసాహసములు, విద్యావాగ్మిత్వములు, పరికించి మిక్కిలి యలరి మాదన్నగారి నభిప్రాయగర్భితముగా నిరీక్షింప మాదన్న గోపన్నంజూచి నీ కేమి కావలయు ననియడిగెను. గోపన్న చిత్తము-తమకొల్వు గావలయునన మాదన్న నవాబుగారి చెవిచెంత నేదియో చెప్పి తలద్రిప్పించి వెంటనే యొక ఫర్మానావ్రాసి నవాబు

చేతి కొసంగ నతండు నవ్వుచు గోపన్నం దాపునకుం బిలిచి "భక్తవర్యా! మిమ్ము నరసినదిమొదలు నా హృదయ మపరిమితానందము నందుచున్నది. మీరు మా కొలువు వియ్యకొనెదరేని భద్రాద్రి తాలూకాకుఁ దహశీల్దారుగా నియమించెదము." అనుడు దేవరవారికృప యనుచున్న గోపన్నకు దస్కతుచేసి యధికారపత్రి మిచ్చి 'మీ విధిని మీరు సక్రమముగా నెఱవేర్చుకొనెదరని నమ్ముచున్నాము' అనఁ జిత్తమని భయవినయములతో దాని నందుకొని కంట నద్దుకొని వంగి సలాము చేసెను.

అంత నగారామ్రోత విని నవాబు కొలువు చాలించి యభ్యంతరమందిరమ్మున కరుగ మాదన్నగారికి గోపన్న నమస్కరించి సముచితసంభాషణలం దేల్చినాఁడు. అమాత్యుఁడును నతని బుద్ధికుశలతకు సంతసించి ముద్రాదు లొసంగి ప్రవర్తింపవలసిన పద్ధతులం గఱపి యుచితవిధి నంప నతండు తన గురువుగారి బంధు వగు నవైష్ణవు నింటికరిగి సర్వము నివేదించినాఁడు. అయ్యుభయుల సంతోషలహరుల కొడ్డు దగులలేదు.

మఱునాఁడు గోపన్న యూగేస్తునకుఁ గృతజ్ఞతాపూర్వకముగా నమస్కరించి పయనమై భద్రాద్రిఁ జేరి గౌతమీపూతవారి సుస్నాతుఁడై సీతారాములవారి సందర్శించి సంజాతకౌతుకంబున సర్వ వృత్తాంతము నివేదించినాఁడు. పిమ్మట బుత్త్రవతి యగు కళత్రముఁ బిల్పించుకొని యుద్యోగము స్వీకరించి రామ కైంకర్యమున కిది తోడగునని తలంచి ప్రజల నలజడివెట్టక

యతిథ్యభ్యాగతులఁ బూజించుచుఁ జుట్టపక్కముల గౌరవించుచు సీతారాముల ధ్యానించుచు రైతుల కష్టసుఖముల విచారించుచుఁ గాలము గడపుచున్నాఁడు.

సిరి దా వచ్చిన వచ్చును
సలలితముగ నారికేళ సలిలముభంగిన్
సిరి దాఁ బోయినఁ బోవును
కరి మ్రింగిన వెలగపండు కరణిని సుమతీ!

ఎవఁడైనను నధికార మున్నపుడు మంచివాఁ డన్న పేరు గడింపవలయును. అపకారముచేయ నవకాశమున్నను జేయని వాఁడు, నుపకారము చేయవీలున్నపుడు చేయువాఁడుగదా సద్గుణుఁడు? ఏది చేయుటకును నవకాశము లేని నిరుద్యోగిని మంచివాఁడనుట తన వివేకశూన్యతం దెల్పుఁగాని వాని నైజ స్వభావముం దెల్పదు. అపకారోపకారములు నిరుద్యోగి యెట్లు చేయఁగలడు?

ఇదివఱకుకంటె నిపుడు గోపన్నను మంచివాఁడనుటలో నర్థ మున్నది. చేతినిండ నధికారమున్నది. భద్రాచలము తాలూకాకుఁ దాను సర్వాధికారి. తనక్రింద నెందఱో యుద్యోగు లున్నారు. ఎందఱో ప్రజ లున్నారు. ఎన్నియో వ్యవహారము లున్నవి. వానివానిఁ జక్కఁబఱచుటలోఁ జాక చక్య మున్నది. వివాదములలోఁ దీర్పు లీయవచ్చుఁగాని న్యాయనిర్వహణము చేయవలయును. అధికారము చెలాయింపవచ్చుఁ గాని ధర్మమునందు దృష్టి నిల్పవలయును. పన్ను వసూలుచేయుట పాడియేకాని పైరుపడకున్నఁ బరికింప

వలదా? ఆక్రమణలు చేయకుండ నదుపాజ్ఞలలో నుంచుట యధర్మము కాదుకాని యనదల లేమిని నరయవలదా? తన క్రొంత చెల్లుబడి యగునని చీటికిమాటికిఁ జిన్న నేరమునకును గ్రామాధికారుల నుగ్రదండనమునకుఁ బాల్పరుప వచ్చునా? తనకు లోఁబడినవారుగదా యని నోరికొలఁది బ్రువ్వఁ దిట్ట వచ్చునా? తనకు నౌకరులుగదా యని రేయనక పవలనక పనిగొనవచ్చునా? గోపన్న యెట్లు పరిపాలన మొనర్చెనో కాని యందఱుఁ జేయెత్తి మ్రొక్కువారే. అందఱు మంచి మహారాజని కొనియాడువారే. కాదామఱి?

ఎవఁడు తనపొట్టకైకాక ప్రజలకొఱకై తా నుంటినని తలం చునో యాయుద్యోగి నందఱు నగ్గింతురు. ప్రజను దనకుటుం బముగా నెంచుకొనువాని నెవరు కొండాడరు? ఇట్లు గోపన్న గారు భద్రాచలము తాలూకాను ధర్మముగాఁ బాలించుచుఁ బ్రజలకుఁ దలలోని నాల్కవలె మెలంగుచుండెను. కొంత కాలము గడచెను. చదువరులారా! ఈప్రకరణముఁ ద్రిప్పుటకు మున్నొక విషయమును మీకుఁ జెప్పనిచో సంశయము మిమ్ము బాధించును. ఏది యది? గోపన్న మాదన్నగారి మేనల్లుఁడుగాఁడా? చూతము.

1760 లోనున్న తిమ్మజగపతి యాస్థానపండితుఁ డగు నేనుఁగు లక్ష్మణకవిగారి తుల్యామాహాత్మ్యమున—

సీ. సుల్తనబ్దుల్ హసన్ క్షోణీశ్వరునిచేత మాటిమాటికి బహుమానమందె
మఱియును ఇంగళిమాదన్న భానుజీ మంత్రజ్ఞులవలన సమ్మానమందె

అక్కన్న మొదలైనయట్టి పెద్దలచేత పేలుభూషణములు మెప్పులందె అని యుండుటవలనను—

"సుల్తాన్ శహాబహద్దరు అబ్దుల్ హాసన్ అనే ప్రభువున్ను పింగళి మాదన్నగారున్ను విశేషమైన బహుమతీలున్ను జగపతి అనే బిరుదనామమున్న ఇప్పించినారు."

—పెద్దా- సం.

అని కిమ్మూరుసీమ కైఫీయతులో నుండుటవలనను మాదన్నగారి యింటిపేరు పింగళివారనుట స్పష్టము.

"శోభితాపస్తంబ సూత్రు గౌతమగోత్రు సుచరిత్రుఁ బింగళిసూరసుకవి"

అని కళాపూర్ణోదయమందుఁ గలదుగదా? కనుక మాదన్న గారిదికూడ గౌతమగోత్రమైయుండునా? కీర్తి శేషులైన కె. వి. లక్ష్మణరావుపంతులుగారు పురాతనగ్రంథములఁ బరిశోధించి మాదన్నగారిది భారద్వాజగోత్రమని తెలిసికొంటిమని మహమ్మదీయ మహాయుగమున వ్రాసియుండిరి గాన సూరన మాదనలు భిన్నగోత్రజులు.

'అక్కన్నమాదన్న లార్వేల నియోగులనియు, వారియింటిపేరు పింగళివారనియు, వారివంశికులగు పింగళివారును సిద్దలూరివారును నిప్పటికి నున్నారనియు, వారికి గోలకొండ వేపారులతో సంబంధబాంధవ్యము లున్నవనియు సాక్ష్యముగ తెలియుచున్నది. (See: Local Recards, Mackenzei) (పె-సం. వి)

ఈరికార్డును మనము నమ్మవలసినదే. కనుక మాదన్న యార్వేల నియోగి. నేటికినిఁ బింగళివా రార్వేలనియోగులలోనే కలరు.

ఇతరశాఖలందు లేరు. వారు భారద్వాజగోత్రజులే. నేను వారితోను మాట్లాడితిని. గోపన్న యాదిశాఖవాఁడు గాన మాదన్నకు మేనల్లుఁ డెట్లగును?

మేనల్లుఁడే యైనచోఁ బైకము చెల్లించిన వదలిపెట్టెదనని తానీషా యనెం గాన రామదాసునకుద్యోగమిప్పించినవాఁడును, మహోదారుఁడును, మహైశ్వర్య విరాజితుఁడును, మహామేధావియు, నగు మాదన్నగారు పైకముచెల్లించి కాని లేక యేదేనివిధమున నవాబుతోఁ జెప్పి కాని తన మేనల్లుని జెఱ విడిపింపక చూచుచుండునా ? పైఁగాఁ జెఱలో నన్నికష్టములు పడుచుండఁ జూచి సహించుచుండఁగలఁడా ? ప్రధానామాత్యుని మేనల్లునే సేవకు లన్నివిధముల హింసలు పెట్టఁగలరా? ఈచెఱ మేనమామకుమాత్రము గౌరవప్రదమా? ఏమి సందు దొరకునా యని వేచియున్న యిబ్రహీము మున్నగువారీసమయమందు మాదన్న యుద్యోగమునకును భంగము గలిగింప నవాబునకుఁ జాడీలు చెవినాటఁ జెప్పకూఱకుందురా ? గోపన్నను జెఱనుండి విడిపించినను, విడిపింప కూఱకున్ననుగూడ మాదన్నగారి కమాత్యస్థానమున కీసూచకులవలన ముప్పు తప్పక వచ్చెడిదే. అట్లు జరుగలేదు. కాన నీ చుట్టఱికము నమ్మరానిది.

అసలీ కల్పన యిటీవలఁ బుట్టినది. ఒక రామదాసుచరిత్ర హారికథలో నిది లేనే లేదు. అది వరదరామదాసుగారు ౧౮౩౭-౧౮౩౮లలో వ్రాసినది. ఇప్పుడు ప్రచారములోనున్న హారికథ

సింగరిదాసు కూర్చినది. మఱొక రామదాసుచరిత్రలో నిట్లు కలదు. "అక్కన్న మాదన్నయు నని యిద్దరు నన్నదమ్ము లతిప్రియులు." ఈ సోదర్యమును గొంద ఱొప్పుకొనలేదు. మఱియు నందే—

కం. అనఘుల శాస్త్రవిధిజ్ఞుల
నసురక్తులఁ బితృపితామహక్రమమున వ
చ్చినవిప్రుల మంత్రులుగా
నొనరించెను గార్యసంప్రయోగము కొఱకున్.

అని కలదు.

అక్కన్న సర్వసైన్యాధ్యక్షుఁడు. మాదన్నమాత్రము ప్రధానామాత్యుఁడు. మఱియు వీరి తండ్రితాతలు మంత్రులైనట్లు నిదర్శనములు లేవు. మాదన్నగారి మంత్రిత్వము పిత్రార్జితము కాదు. తానీషాకుఁ బూర్వమున్న సుల్తానుదగ్గఱ మీర్ జుమ్లా దివానుగా నుండి గడబిడ చేసినట్లున్నది. కాని మాదన్న తండ్రి యున్నట్లు లేదు.

మఱియు నాగ్రంథమందే "హైదరాబాదున మేనమామలు అక్కనమాదనగారు......" కలరనియు

కం. మామలు మంత్రులు నాకును
నే మచ్చికఁ జూడఁగోరి యిటువచ్చితి మా
మామల కెఱిఁగింపుండని
వేమరు వేఁడెదనటంచు వెస వచ్చి తమిన్.

... ... —అనియు,

తెప్పునలేచియు నెదురుగవచ్చిరి యప్పనుతునిఁ జూడ
అప్పు డపరిమిత సంతోషంబున గప్పినమోహముతోడ
వందనములు చేసినతమయల్లు నవార్యమైన కృపతోడఁ
సుందరాంగ రమ్మని యక్కన నరుదందఁ జేర్చి వగతోడఁ

అనియుఁ దమ తల్లి మృతిని గోపన్న చాటఁగా—

... ... మఱుఁ

'ఘనదుఃఖంబున ముంచి నీవరిగితే కామమ్మ యేమమ్మ......'

అని యక్కన్నమాదన్న లేడ్చినారనియుఁ గలదు.

ఇదియంతయుఁ గవికల్పనా విశేషముకాని సత్యముకాదు.

"పోర్చుగీసువారి గ్రంథానుసారముగాఁ బ్రకటింపఁబడిన ఆర్కి లాజికల్ రిపోర్టులో దాసుగారికి నక్కన్నమాదన్నగార్లకు సంబంధము లేనట్లు వ్రాయఁబడియున్నది" అని బ్రహ్మశ్రీ కా. బ్రహ్మయ్య శాస్త్రిగారును బెద్దాపుర సంస్థాన చరిత్ర విమర్శనమున వ్రాసియుండిరి. కనుక గోపన్న మేనల్లుఁడు కాఁడని తలంచుట సమంజసముకాదా?

ఐదవ ప్రకరణము

చదువరులారా! భక్తులకు భగవత్కథల యందు విసువుండదు గదా? అవధారు. రాముఁడు భద్రగిరిపై నేలయుండెనో వచించెదను.

భ ద్రా చ ల ము

మాహాత్మ్యము బ్రహ్మాండపురాణమునందు గౌతమీ మాహాత్మ్యమున నిట్లు కలదు.

ఏ మహోన్నతాకారుశిఖర భాగంబున స్వర్గంబును, పాదతలంబునఁ బాతాళంబును, మధ్యంబున మర్త్యంబును, భాసిల్లుచున్నదో- ఏ మహానుభావుఁడు త్రిపురసంహార కార్యంబున లలాటేక్షణునకుఁ జేదోఁడైనిల్చెనో-యట్టి మేరుమహీధరేంద్రునకుఁ జిరకాలము వఱకు సంతతి కల్గదయ్యెను. అక్కతన నతండు ఘోరతపం బొనర్చి చతుర్ముఖుండు చక్షుర్గోచరుండై వరం బడుగుమను డతండు నమస్కరించి స్వామీ నాకు భగవద్భక్తుం డగుపుత్రు నిమ్మని కోర నలువ వల్లెయని యంతర్థానుండయ్యెను.

త్రేతాయుగమున రావణాది దుష్టరాక్షససంహార మొనర్చి శిష్టుల సంరక్షింప బ్రహ్మేంద్రాదులు ప్రార్థింపఁగా శ్రీమన్నారాయణుం డయోధ్యాపతి యగుదశరథమహారాజున కగ్రమహిషి యగుకౌసల్య యందు శ్రీరామచంద్రుఁడై యవతరించెను. మఱియుఁ గైకకు భరతుండును, సుమిత్రకు లక్ష్మణ

శత్రుఘ్నులును, దివ్యాంశములవలన జనించిరి. రామలక్ష్మణులు జంట. భరతశత్రుఘ్నులొకజంట. రామునియందుఁ దమ్ముల కత్యంత భక్తిశ్రద్ధలు కలవు. రామునికథ నెఱుఁగని వారెవరు? అయిన నిది చదువుఁడు.

సీ. తాటకమర్దించి తపసిజన్నముకాచి
హరువిల్లువిఱచి ధైర్యమున మెఱసి
ప్రబలులైనట్టి విరాధకబంధోగ్ర
ఖరదూషణాది రాక్షసులఁదునిమి
వానరవిభు నేలి వాలిఁ గూలఁగఁజేసి
జలరాశి గర్వంబుఁ జక్కఁజేసి
సేతువుబంధించి చేరి రావణకుంభ
కర్ణాదివీరులఁ గడిమిఁ ద్రుంచి
అల విభీషణు లంకకు నధిపుఁజేసి
భూమిసుతఁగూడి సాకేతపురమునందు
రాజ్యసుఖములు గైకొన్న రామవిభుఁడు
వరుస నను బ్రోచుచుండుఁ బ్రవాసగతుల. భాగవతము

శ్రీరామచంద్రమూర్తి పితృాజ్ఞాపరిపాలనమున కడవులకేగి సీతాలక్ష్మణసమేతుఁడై చరించుచు నొకనాఁడు బడలికచెంది విశాలమైనట్టి, సుస్నిగ్ధమైనట్టి, శిలాఫలకమ్మునఁ గుతుకమ్మున విశ్రమించి తన శ్రమమ్మువోఁ జిమ్మెనని మనమ్మున ముదమ్ము నొంది "ఓ పాషాణమా! నీవు మాకొనర్చిన యీ సుకృతవిశేషమ్మున మేరుధరేశునకుం జనించి మా కత్యంతభక్తుండవయ్యెద వని యానతిచ్చెనఁట! ఆకారణమ్మున నాపాషాణమ్ము మేరు

కళత్ర మగుమేనకయందు శైలాకారమ్మునఁ బ్రాదుర్భవించి భద్రుం డనునభిఖ్య నొందె.

పిదప నతండు కొంతకాలమునకుఁ దపంబొనర్చి రాముని బ్రత్యక్షము చేసికొని 'స్వామీ! అనారతమ్ము మిమ్ము నెత్తిపైఁ బెట్టికొని సేవించున ట్లనుగ్రహింపవలయు' నన శ్రీరామచంద్రుండు వల్లె యని 'ఓ భద్రా! భానువాసరమ్మున గౌతమీతరంగిణి స్నానానుష్ఠానమ్ములు సలిపి ముమ్మారు నీకుఁ బ్రదక్షిణమ్ము చేసిన జనులు మల్లోకంబునకు వచ్చెదరు. నీవు కల్పాంతమందు మత్సాయుజ్యమందెద'వని యనుగ్రహించి యాభద్రుని శిరోభాగమందు ధనుస్తూణీరధరుండు సీతాలక్ష్మణసమేతుండు నై నిలిచె. చదువరులారా! రాయి యెక్కడ! తప మెక్కడ! ఇట్టిమాటలు మేము నమ్మమని మీ రనవచ్చు. నా దొకమనవి. చైతన్యబ్రహ్మము స్థావరజంగమాంచితసర్వబ్రహ్మాండభాండమందు నిండియుండె ననుట మఱువకుఁడు. ఆహారనిద్రాభయాదులు మనుష్యులకుం బోలె పశుపక్షికీటకాదులకుం గలవనుట సర్వవిదితము. అట్లయ్యు నవయవములు తుల్యములుగా నున్నవా? మన చర్మచక్షుస్సులకు గోచరింపనియంతమాత్రమున నమ్మమనుట భావ్యము కాదు. వానివానికిం దగిన యంగాదు లుండితీరును. ఇప్పుడిప్పుడు "బోసు" మొదలగు పండితులు తీఁగలకును వ్రాఁకులకునుగూడ నిద్రాభయసంతోషాదులు కలవని కనిపెట్టి యంత్రములద్వారమునఁ జూపుచున్నారుగదా? నమ్మితిరా? లేదా? నిన్న మొన్నటివఱకు రాముఁడు విమానమెక్కిపోయెనన

గెలిసేసితిరిగాదా? నేఁడు విమానము లున్నవనిన నమ్మరు గాఁబోలును?

మఱియుఁ జీవులభావను గైకతండ్రి యెఱుఁగునఁట! మృగములభాషను యయాతి యెఱుఁగునఁట! కనుకఁ బరిశోధింపఁ బరిశోధింప నింక నెట్టి యత్యద్భుతములు బయల్పడునో? కాఁబట్టి మానవావయవములకుం గన్పట్టనంతమాత్రమున స్థావరముల కవయవాదులు లేవనుకొను టెట్లు?

దమ్మక్క

భద్రగి ర్యుపత్యకయందుఁ దొట్టతొలుత నొక చిన్నయిల్లు కట్టఁబడెను. దానింజూచి మఱొకటి. పిదప నింకొకటి. క్రమముగా గ్రామ మేర్పడినది. భక్తులు రామసన్నిధాన భాగ్యమును ద్యజింపఁగలరే? అదియే భద్రాచలము. అందుఁ బూర్వము తమ్మల దమ్మక్క యను నొక వయసుచెల్లిన భక్తురాలు గలదు. ఆమె రామకోటి వ్రాయుచు రామోచ్చారణమున బియ్యపుగింజల నేరుచు నిరంతరము రామస్మరణము చేయుచు రాముని నమ్మియుండెను.

ఒకనాఁ డామెకు రాముఁడు స్వప్నగోచరుండై "ఏతద్గిర్యుపరితలమున నుంటి" నని కొన్ని చిహ్నములం జెప్పి యాలయమొండు నిర్మింపించుమని యాదేశించి యదృశ్యుఁ డయ్యెనఁట! ఆమె యులికిపడి మేలుకొని పరిసరవర్తుల కయ్యుదంతముం విన్పింప వారంద రాశ్చర్యనిమగ్నులై యాథార్థ్యము సరయుదముగాక యని తచ్చిహ్నముల నన్వేషించుచు నా తిప్పపై

నొకచో లతాగుల్మముల మధ్యమున సీతారామలక్ష్మణ విగ్రహములం దిలకించి ప్రహర్ష పులకితాంగులైరి. సాష్టాంగ నమస్కృతు లాచరించిరి. భక్తిరసమునఁ దేలియాడిరి. భగవన్మహిమముల కబ్బురం పడిరి. దమ్మక్క యదృష్టమును గొండాడిరి.

పిమ్మట వారందఱు స్వస్థలమునకు వచ్చి యొండొరులఁ బ్రోత్సహించుకొని యథాశక్తి ధనమర్పింప దమ్మక్క యాధనముతోఁ చిన్నగర్భాలయమ్ము కట్టించి యావిగ్రహములఁ బ్రతిష్ఠించి నిత్యనైవేద్య దీపారాధనాదు లాచరించుచుండె. నాఁడు మొదలు నేటివఱకు భద్రాద్రిరాముఁడు శరాసనతూణీర ధరుండై భక్తాభీష్టప్రదాయకుండై సర్వజనసంసేవ్యుండై యున్నాఁడు.

అంతఁ గ్రమముగా నారామగర్భాలయము జీర్ణదశను జెందినది. దానిని బునరుద్ధరించి గొప్పకోవెల నిర్మించి ధ్వజంబెత్త వలయునని గోపన్న సంకల్పించుకొని యొకనాఁడు రైతుల నందఱ రప్పించికొని భక్తినిగూర్చియు ధర్మకార్యములఁ గూర్చియు నుపన్యసించి యిట్లనియె.

గేయము

పొయ్యేటప్పుడు వెంటరాదు-ఒక పుచ్చినవక్కైన
వెయ్యారులు దాఁచుకొనియు నర్థుల-కియ్యలేని లోభుల కయ్యయ్యో
ఇచ్చినమాత్రం బిచ్చును దైవము-హెచ్చడిగినరాదు
వచ్చేటప్పుడు వెంటనేమయిన-దెచ్చుక రాలేదు.

... ...

ఇరవుగఁ దొలిజన్మంబులఁ బేదల కియ్యని దోషమునఁ
దిరిపెము లెత్తెడి వారినిఁ గాంచియుఁ దెలియక యున్నారు.

అని ధర్మాసక్తిని గలిగించి మన పాపములు కొండలకొలఁది యెన్ని జన్మములనుండియో పేరుకొనియున్నవి. ఎంతకాల మిట్లు పుట్టుచుఁ జచ్చుచు వాని ననుభవింతము? ఆ పాపరాశి నొక్కుమ్మడి నిర్మూలింప వలదే? బ్రహ్మహత్యాది పంచ మహాపాతకములేమి వాచిక కాయిక మానసిక దుష్కల్మషము లేమి యన్నియు దేవాలయ నిర్మాణవశంబునఁ బటాపంచలై తూలిపోవును. కనుకఁ దత్కార్యమున మీరు నాకుఁ దోడ్పడ వలయును—అని నందఁ జదివెను. అట్లే యథాశక్తిఁ దోడ్పడెద మనిరి.

గోపన్న తత్క్షణమున దక్షులైన తక్షకాదులఁ బిలిపించి యాలయ నిర్మాణమునకు నియోగించెను. కాఁపులు తమ తమ శకటములతోడవచ్చి యుచితకార్యము లాచరించుచుండిరి. భృతకుల కవ్వారిగా ధనమిచ్చుటవలన నొక్కొకప్పుడు రాజ ధనమును వ్యయపఱుపవలసి వచ్చుచుండెను.

గోపన్న ప్రథమమున నవాబుసొమ్ము (సిస్తు) నంటఁగూడదని తలంచెనుగాని రామభక్త్యతిశయమువలనఁ గార్యావసరముల కొలంది తప్పనిసరి యయ్యెను. చందాలమూలమున వెంటనే ధనముంగూర్చి సాలాఖరున నవాబుగారి కంపవచ్చునులెమ్మని ధైర్యము వహించినాఁడు. చందాలు వేయించుచున్నాఁడు. వసూలు చేయించుచున్నాఁడు. వ్యయము సల్పుచున్నాఁడు. ఎండయనక వానయనక పవలనక రేయనక తిరుగుచున్నాఁడు.

ఆఁకలిదప్పులనే మఱచినాఁడు. చెంతనుండి ప్రతిపనిని జేయించు చున్నాఁడు. కరణములందఱు గొప్పకాఁపులనొప్పించి కాగితములపై వేయుఁడు. ఇచ్చునపుడు చూచుకోవచ్చునని పదిచోటవంద- వందచోట వెయ్యి- వేయించుచున్నారు. నవాబు పైకము వ్యయముచేసినంత చందాపట్టికలోఁ బడినది. గోపన్న చూచి వసూలు చేయలేకపోదునా ? అనుకొన్నాఁడు. రాముఁడు తోడ్పడఁడా ? పోనీ యంత కరుణమానిన నా ప్రయత్నమేమిసాగును? ఈశ్వరు నాజ్ఞలేనిది చీమయుఁ గుట్టదందురు. ఏయాపదయు రాముని కెఱుక లేక నా కెట్లాపాదించునని తలంచుచున్నాఁడు. అది యెంత భక్తియో! ఉద్యోగమిచ్చినది రాముఁడు. ఈపని చేయించుచున్నది రాముఁడు. రాముఁడు నాకేల యండగాలేఁడు ? అని తలంచును. ఒక్కొక్కప్పుడు నే నీ యుద్యోగమునఁ జేరినదీపని కేగదా? అది తీర్చుకొన్నపిదప నే నెట్లైననేమి? యని భావించును. నక్తందివము పని సాగుచున్నది. క్షణికవారము నిదర్శనముగాఁ గన్పించుచున్నది. శూన్యమునఁ బదార్థము గోచరించుచున్నది. పదార్థము భాసమాన మగుచున్నది. స్థలాభోగము - శిలాభోగ మన్నట్లు భద్రగిరి యిప్పుడు కన్నులపండువుగా నున్నది.

"కలియుగవైకుంఠము-భద్రాచలనిలయము-సేవింత"మని ప్రజల మేల్కొల్పినది. సీతారామస్వామి దేవాలయము తయారైనది.

గేయము

కాంచనసౌధములు-వానికి కెంపు-మించిన దూలములు-వజ్రములు చెక్కించిన స్తంభములు-పగడములని భ్ర-మించగ ద్వారములు-

అంచయాన మఱి యెంచలేనుగదె - మంచిపచ్చలుగూర్పించిన వాకిండ్లు-
—కలియుగవైకుం

బంగారుగోపురములు-కోవెలలు వెలుంగు మాణిక్యములు-భేరీమృ
దంగాదినాదములు-భాగవతుల సంగీతపుకీర్తనలు-
రంగైనకల్యాణరత్న మండపముల-శృంగారమేమని చెలియ విన్నవింతు-
—కలియుగ

మఱియు నేనైనం గానిమ్మని ధైర్యమువహించి రామదాసు తహసీల్ పైకముతో వివిధధాన్యములకుం గొట్లు, గుడిగ్రావాయన కాంగ్రకుంగచేరీలు, నన్నదానమునకుం బచనశాలలు, నుత్స వములకుం దేరులు, వాహనములు, నేర్పఱచెను. రామునకుం బలు దోము నెలవులు, పన్నుండుతలములు, పాన్పుచోటులు, దిరము కొల్పెను. ఉత్సవవిగ్రహములం జేయించె. తనకీర్తికి ధ్వజముగా గొప్ప ధ్వజస్తంభమును స్థాపించెను. పదివేలవరహాలు వెచ్చించి ప్రాకారమును, పదివేలవరహాల పచ్చలపతకమును భరతునకు, పదివేల మొహారీల మొలత్రాడు శత్రుఘ్నునకు, పదివేల వరహాల ముత్యాలపతకము లక్ష్మణునకు, పదివేలవరహాల చింతాకు పతకము సీతమ్మకుం, జేయించెను.

మఱియు పూర్వప్రతిష్ఠిత మూలవిరాడ్విగ్రహమును గదలింప జంకి ఉత్సవవిగ్రహముల నెలకొల్పి యితరదేవతాప్రతిష్ఠ లాచ రించి మహావైభవముతోం జైత్రశుద్ధప్రతిప త్తిథి మొదలుకొని బ్రహ్మోత్సవంబు సాంగంబుగ సాంతంబుగం బాంచరాత్రోక్త ప్రకారంబున జరిపించి నవమినాండు సీతాకల్యాణమును గావించి యెన్నియో గ్రామములనుండి వచ్చిన వివిధవర్ణములవారి కవ్వా రిగా షడ్రసాన్నములను బెట్టించుచుండెను. వందువారు

వడ్డించువారు, తినువారు, లేచువారు, జనము సందులేక నిండి యుండెను. స్వామికార్యమునఁ బాల్గొన్నఁ బుణ్యమువచ్చునని యెట్టిసోమరియు నేదోయొకపనిని సముత్సాహంబున సల్పుచునే యుండెను.

పుత్త్రుఁడు పునర్జీవితుఁ డగుట.

గోపన్ననోట 'లేదు' అనుమాట వినరాదు. అంత నిర్భాగ్యుఁ డైనను నావ్రతము నాచరించుచుండె. తనకై యొకరిని "దేహి" యనియుఁ జెయి సాపఁడు. కనుక నన్నదాన మవ్యాహరిగా సలుపుచు నన్ని వర్ణములవారిని సంతుష్టులం జేయుచుండె. ఇట్లుండగా నొకనాఁడు దశసహస్రాధిక బ్రాహ్మణమున కన్నము వడ్డించుచుండిరి. పచనశాల కలకలలాడుచుండెను. ఎక్కడఁ జూచిన నేల యీనినట్లు జను లుండిరి. అట్టియెడ గోపన్న కొడుకు పారాడుచుం బోయి లోతయిన గంజిగుంటలోఁ బడెను. ఎవరి పనిలో వారుంటచే నెవరుం జూడలేదు. "జయ రమారమణ గోవిందా హరి" యని బ్రాహ్మణులాపోశనించిరి. దాసుగారిభార్య యగు నాదెమ్మ వడ్డించుచు వెలుపలికి వచ్చి చేతులు గడిగికొనుచు గంజిగుంటవైపు చూచి శిరోజములు గన్పింప వేగిరపాటుతోఁ జెంత కేగి పరికించి మేను గడగడ వడకుచుండఁ జిఱుచెమటల కేల్దోయితో బాలునిఁ బైకిఁ దీసి తా నేడ్చినచో బ్రాహ్మణాపరాధము చేసినట్లగునని తలంచి ప్రాణములు బిగపట్టుకొని యా బాలశవమును భుజమున వైచుకొని పోయి యొక గదిలోఁబడి కంటికిం గడివెడు నీరు గాఱ నీరవముగా నేడ్చుచుండెను. నెమ్మదిగా సంతృప్తిగా

యథేచ్ఛముగాఁ గంఠదఘ్నముగా భుజించి గోవిందలు గొట్టు కొనుచు గట్టిన ద్రేఁపుచు బ్రాహ్మణ ముత్తరాపోశనము పట్టి పదిలముగా లేచెను. దాసుగారు సదక్షిణమ్ము పూగీఫల కర్పూరాది ద్రవ్యసహితమ్ము నగు తాంబూలమ్ము లిప్పించువప్పు డార్తనాదమ్ము వినవచ్చెను. జనులు చుట్టు మూగిరి. “అయ్యో! అయ్యో! ఎంత దారుణము! ఎంత పాపకాలము! అట్టి భక్తునకా యిట్టి చెట్ట?” అనుచుఁ బరిపరివిధములం దలంచుటవలన నమ్మహారావము రేగి దిక్కుల వ్యాపించి గోపన్న నాహ్వానించెను. అప్పారుండు నివ్వెఱపడి డాయం జని తన యేకైకపుత్త్రుఁడు మృతుండగుటచేఁ గన్నుల నీరు కాల్వలు గట్ట నించుకసేపు శోకించి యంత ధైర్యమువహించి తెల్విదెచ్చుకొని యబ్బాలశవముఁ బైని వేసికొనిపోయి శ్రీరాము ముందటంబెట్టి “శ్రీరామచంద్రా! నీ మాహాత్మ్యము దిగంత ముల మాఱుమ్రోగునట్లు సల్పుటకే నాకీ యాపద గల్గించితి వని యెఱింగితి. ఇఁక నాలసింపనేల? తొల్లి మృతుండగు విప్రనందను బ్రదికించినట్లు నేఁడు నాపుత్త్రుని బ్రదికించుము.

కీర్తన.

కోదండరామ కోదండరామ-కోదండ మాంపాహి కోదండరామ

... ...

ఏబుద్ధి వీఁడు ఎఱుఁగనివాఁడు-పాపఁడు వీఁడు-బడలియున్నాఁడు
పాపని లేపి-బాధలఁజోపి- ఆపదబాపి-యటు ప్రీతిజూపు ॥కోదం॥

... ...

రావయ్య వీని-రక్షింతుగాని - సేవించు వాని-స్థితి గందుగాని॥కోదం॥

అని యన్నెనిగతుల వేఁడుకొన నమ్మృతబాలుండు సుప్తోత్థి

తుండుంబోలెఁ గనులువిచ్చె. చైతన్యము వచ్చె. లావణ్యము హెచ్చె. మాటాడఁజొచ్చె. కాలుటచే బొబ్బలుపోయి వ్రణమయముగా నున్న శరీరమంతయు క్రమముగా నెప్పటియట్ల యయ్యె. రాముని కసాధ్య కార్యములుగలవా ? నోళ్ళు దెఱచికొని యాశ్చర్యచిత్తులై చూచుచున్న జనులు భళీ ! రామదాసా! నీవ నిక్కమగు భక్తుఁడవు నీ సుకృతాతిశయముఁ బొగడఁ దరముగాదు- అని పరిపరివిధములఁ బొగడిరి. నమస్కరించిరి. పాపహారమగునని పాదముల నంటిరి. కౌఁగిలించుకొనిరి- అని వ్రాయవలయునా ? నెలంతలు దాసుగారి భార్య యుచితజ్ఞతకు, ధైర్యమునకు, నోర్పునకు మెచ్చుకొని నవరత్నములన్ని యొకచో, నత్తగుల్లలన్ని యొకచో, నుండునని యామెం బొగడి నమస్కరించి పోయిరి.

సంకల్పించుకొన్నట్లు రామాలయ నిర్మాణకార్యము ముగిసెను. అదృష్టచర మశ్రుతపూర్వమని యెల్ల రబ్బురంపడ సుతుఁడు పునర్జీవితుఁడై నాఁడు- అని గోపన్న తలంచుచుండఁ గొందఱుపౌరులువచ్చి "రామదాసా ! తహసీల్ సొమ్మును వ్యయముచేసితివి. రాజుల చెల్మెలు, పాములచెల్మెలతోఁ దుల్యములని యెఱుంగవా? చూపోపనివారు నీపైఁ జాడీలుచెప్పి తానీషా కాగ్రహము కల్గించెదరు. కనుక సొమ్మును దయారు చేసికొమ్ము." అన దాసు కానిమ్మంతకు రాముఁడేయున్నాఁడు.

కీర్తన

తక్కువేమి మనకు రాముం డొక్కఁడుండు వఱకు- అనిపాడుచుండెను.

ఆఱవ ప్రకరణము.

సితారా గోల్కొండ నవాబైన తానీషా భార్య. ఈమె పూర్వపు సుల్తానైన "అబ్దుల్లాహుసేన్ కుతుబ్‌షా" కొమార్తె. మిక్కిలి చక్కనిది. ఈసుందరి హిందువులయందు ద్వేష భావముగలదై సమయము లభించినపుడెల్ల వారి నడఁగఁ ద్రొక్కఁ జూచుచుండెను. ఐనను మహామాత్యుఁడగు మాదన్న గారి యనుపమాన ప్రజ్ఞాబలమునకును ధర్మాత్ముఁడగు భర్త్రు సమదృష్టికిని భయంపడుచునే యుండెను. సర్వసేనాధ్యక్షుఁడగు నిబ్రహీమ్‌అను నొకమహమ్మదీయుఁ డీమె యాలోచనముల నెఱ వేర్చుచు మాదన్నగారికి సైత మపాయముం గల్గింపఁదలంచి "నీలీలావిలాసములఁ గామదాసుఁ డగు తానీషాను భ్రము గునిం జేసి హైందవద్వేషిగాఁ జేయుమ"ని సితారాకు బోధించు చుండెను. ఇతఁడు భద్రాద్రితాలూకాధికారము ఖాళీయైనపు డాస్థానమును మహమ్మదీయుని కిమ్మని పట్టుపట్టె నవాబును గోరె. సితారాయు నొకదినంబునఁ బ్రణయకలహాంతమునఁ గోరెను. కాని తానీషా యిట్టి పక్షపాత ముచితముగాదని యోజించి యా హైందవస్థానమును మాదన్నగారి యిష్ట ప్రకారము రామదాసున కొసంగి యుచితవైభవముతో నంపెను.

గోపన్నను రాముఁడు వ్యాఘ్రాకారమునఁ గాపాడుట.

గోపన్న మహావైభవముతో భద్రాద్రి కేగుచుండెనని సితారా విని యోర్వలేక దురాగ్రహాగ్రస్తయై యిబ్రహీమును

బిలిపించి కొందఱు తస్కరుల నంపి మధ్యేమార్గమున రామదాసుం జంపింపు మని యాదేశించెను.

ఇబ్రహీంషు వల్లె యని కఠినచిత్తులఁ గాలాయసతుల్యాకారుల దీర్ఘదండహస్తులఁదననచ్చినభటుల నంప వారు ఘోరకాంతార మధ్యప్రదేశంబునఁ దారసిల్లి రామదాసు నరికట్టిరి. అప్పుడు రామదాసుగారుద్విగ్నచిత్తుఁడై చేయునది లేక——

శ్లో॥ ఆపదా మపహర్తారం దాతారం సర్వసంపదాం
లోకాభిరామం శ్రీరామం భూయోభూయో నమామ్యహం॥

ఆపదలం దొలఁగించి సంపదల నిచ్చు నయనానందకరుండగు రాముని కెన్నియో నమస్కారములు. అని పెక్కు చందంబులం బ్రార్థించి రామా! 'జడ్డిగములోనే మిడుతపో ట'న్నట్లు నన్నుఁ బరిహాసపాత్రునిం జేసి యుద్యోగారంభదశలోనే యిట్టి యిక్కట్టుఁ బెట్టితివా" యని నిమీలితనేత్రుఁడై యుండ నా భక్తరక్షణపరాయణుండు నారాయణుండు ఘోర వ్యాఘ్రాకారంబున నేతెంచి యా ముష్కరతురుష్కుల దఱిమి కొందఱ వధించి యొకచోఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు రామదాసా శార్దూలమ్మును జూచి భయమ్ము నొందక యిది రామానుగ్రహమ్ముకాక మఱేమని భజనసేయుచు దాని కభిముఖుండై——

గేయము

అడుగు దాటి కదలనియ్యను నా కభయ మీయక నిన్ను విడువను

అని వెన్నంట నది యటునిటు చనుచుండ నెదురుగాఁ జని——

"గడియగడియకుఁ దిరిగితిరిగి యడిగితిని వేసరక వచ్చెను

గడువు దప్పిన నేను నిఁక గడు దుడుకుతనములు సేయుదు నిను" - అడుగు॥
అనుచుండ నది తోఁక ముడుచుకొని కూర్చుండె నప్పుడు—
"కుదురుగఁ గూర్చుండనియ్యను నీకు గోపము వచ్చిన భయపడను
ఇది మదిని నెఱింగియు నింక నీ మొగమోట మేమియు లేదు దగ నా
హృదయకమలమునందు నీ మృదుపదములను బంధించి వేయుదు—అడుగు॥
అది యాపులించుచు నటునిటు చూచుచుండ—
'తేపతేపకు నీదు మోమిటు చూపకుండిన నోర్వఁజాల॥ —అడుగు॥
అని నృత్యముచేయుచుండ మఱి రెండు పులులు మెల్లగా రాఁగా
'నీహితవుజనములు వచ్చి నన్ను-వేడుకొనినను విడువ నిన్ను"
—అడుగుదాటికదలనీయ॥
ఓయీ! నీవు వ్యాఘ్రరూపమునవచ్చిన రాముఁడవు. నే నెఱింగితి ననుచున్నాఁడు
"రాక్షసాంతక సీతారమణ- సారసాక్ష సద్గుణ భక్తాభరణా
ఈ క్షణంబున దీనజనుఁడని మోక్షమియ్యక యుంటివైనను
సాక్షిపెట్టి నేఁడు వేరొక దీక్షచే సాధింతు నిన్ను
—అడుగుదాటి॥
అని యదరుబెదరు లేక కీర్తింప నా వ్యాఘ్రము చూచి చూచి పిదప నల్లనం జని యగోచరంబయ్యె.

ఈ ప్రయత్నము నిష్ఫలమగుటవలనఁ బాదుషాపెద్దపులి యెటనుండి వచ్చెనో యని నిట్టూర్పువుచ్చి కానిమ్మతఁ డుద్యోగముం దక్కించుకొన్నం జాలమునలెమ్మని తలయూఁపి కొందఱ గూఢచారులంబిలిచి "రామదాసునందు తప్పులు వెదకుచు నతని యాజ్ఞ తాలూకాలోఁ జెల్లకుండునట్లు రైతుల

కుద్బోధించి సిస్తు వసూలుగాకుండునట్లు చేయుఁడని పంపెను. ఆ చారులును భద్రాద్రికివచ్చి మారువేసములతోఁ జరించుచు రామదాసు రామాలయము నిర్మింపించుసమయమున హితుల వలె వచ్చి ఖజానాలోని సొమ్మును బ్రస్తుతము వ్యయముచేసి పర్యాయమునఁ జందాలమూలకముగా మఱల బొక్కసము నింపవచ్చునని గఱపి యట్లుచేయించి యాసమాచారమును వెంటనే సితారా కెఱింగించిరి

'పిట్ట చిక్కెనని సితారా సంతసించి యా వేగులవాండ్రకుఁ బారితోషికములఁ బంపి' యిబ్రహీమును రప్పించి దాసు సిస్తును వ్యయముచేయుచున్నాఁడు. నవాబుగారు మఱల మీవలన వసూలుచేయుంపుమా యని రైతుల భయపెట్టి సిస్తు వసూలు గాకుండునట్లు గ్రామములలోఁ బ్రచారము సాగించి నవాబు గారిని రామదాసు ధిక్కరించుచున్నాఁడని మహజరుల నంపు నట్లు చేయవలసినదని చెప్పిపంపి యతండు పోవుచుండ మఱలం బిలిచి ఓయీ! ఉక్కు తునియలవంటి మోఱకులంబంపి భద్రాద్రి ఖజానాను గొల్లగొట్టించుము. మఱవకుము. ఈ హిందువులకు సింహస్వప్నముల మయ్యెదముగాక యనిచెప్పి సెలవిచ్చి పంపెను.

అంత నొకనాఁడు మాదన్నగారు లెక్కలు తనిఖీచేసి భద్రాద్రి పైకము రాలేదని యెఱింగి వెంటనే విశ్వాసపాత్రులగు గూఢ చారులం జీరి "నవాబుగారు భద్రాద్రితాలూకా పైకము రాలేదని కోపించుచున్నారు. కాన నీవు వెంటనే సొమ్ము వసూలు

చేసి పంపవలయును. లేకున్నఁ గీడుమూడును. నీ యభ్యుదయ మునకు భంగముగల్గింపం గొందఱు గోముఖ వ్యాఘ్రము లున్నారని యెఱింగి జాగరూకుఁడవై కనుగలిగి మెలగవల యునుసుమా! అని గోపన్నకుఁ జెప్పఁబంపినాఁడు. తా నా మాటల గూఁసచారులవలన విని కానిమ్ము "భవితవ్యతాబల వతీ" కాఁగలది కాకపోదు. అంతకు శ్రీరామచంద్రమూర్తియే కలండని యా చారుల నంపివేసి రామదాసు కంకణము గట్టుకొని శ్రీరామ కల్యాణ మహోత్సవాలోకనానందసముద్రమున మునిఁగియుండ నానాటి నడిరేయి యిబ్రహీమ్ పంపిన దొంగల గుంపులు ఖజానాతలుపులు బ్రద్దలుగొట్టి లక్షయేఁబదివేల సైకమును హరించిరి. తెల్లవాఱినది. ఎల్లవారి మోములతోఁ బాటు దాసు మోమును దెల్లవాఱినది నేను రాముని౦టిలో దొంగలదోఁపు చేయించెదనని రాముఁడే ముందుగా నా యిం టిలో దొంగలదోఁపు చేయించినాఁడు కావలయు. కాని మ్మంతకు నతండే యున్నాఁడని తలంచి దాసు నిశ్చింతుఁడై యున్నాఁడు.

మఱునాఁడే రామదాసు తమ ధనమును వ్యయముచేసి దేవా లయముం గట్టించినాఁడు. మేము సిస్తు నిచ్చుటకే భయపడు చున్నాము. తమ యానతిం ద్రోసిపుచ్చు రామదాసువలన మీ రాజ్యమునకు మీకు నపాయము రాఁ గలదు. మీరు వెంటనే విచారించిన సర్వముం దెలియఁగలదు. అను నర్థము గల మహాజరులు కొన్ని గ్రామములనుండి తానీషాకు వచ్చి చేర నతండు పరికించి నా ధనము ధర్మకార్యములకేగదా విని

యోగపడినది. ఇఁకఁ గావలసిన దేమున్నది? ఈ వ్రాఁతంబట్టి దాసుని విరోధులు వ్రాసినట్లు కన్పట్టుచున్నది, అని యక్కాలీ తముల గీటునవ్వెచ్చె. అయ్యది సితారా యెఱింగి నవాబు తనతో సరస సల్లాపములాడుచుఁ దన్మయుఁడై యున్న సమయమున నదివఱక కట్టడచేసియుంటచే నొక పరిచారిక యొక మహాజర్ అర్జీని తెచ్చి యిచ్చి పోయెను.

ఆమె యెఱుఁగనట్లు దాని నందికొని చదివి, "వింటిరే! ప్రభువులవారు మా మాటలను వినరుగాని యీ హైందవుని సాహసము నీకనైన విచారించి తెలిసికొనుఁడు. ఇట్లైన మీ రేమి రాజ్యమేలఁగలరు? అబ్బబ్బా! యెంతధనము పరమతమునకుఁ బ్రభువులవారి యాజ్ఞలేనిదే వ్యయపఱుపఁబడినది. ఇట్లైనఁ దమయానతి యెట్లు చెల్లఁగలదు. తహసీల్దారులు సిస్తు నపహరింపరా? సామంతరాజులు స్వతంత్రులై పోరా? అయ్యో! ఇట్టి గొప్ప విషయము మీకుఁ జీమకుట్టినంత మాత్రముగూడఁ గాకుండె. మాదన్నగారి మాటయే మీకు మహా మంత్రము. వారు తన జాతివాఁడు గనుక గోపన్నకు నౌకరి నిప్పించి నే నున్నాఁడను. ఫరవాలేదు. సొమ్ము నీ యిచ్చవచ్చిన మచ్చున వెచ్చించుకొమ్మన్నారు. మహా ప్రభూ! నేను జెవి నిల్లుగట్టుకొని చెప్పుచున్నను మీరు వినుటలేదు. ఈ కాగితముం జూచియైన నామాట వినుఁడు. నాకు భయమెత్తుచున్నది. మాతండ్రిదగ్గఱ మీర్ జుమ్లా చేరినట్లు మీదగ్గఱ మాదన్న చేరినాఁడు. మా ముత్తాతయగు నిబ్రాహీం కుతుబ్‌షాహ దగ్గఱ జగదేవరావు చేరినట్లు మీ

దగ్గఱ మాదన్న చేరినాఁడు. హిందువుల నమ్మరాదు. వారు గోముఖవ్యాఘ్రములు. విజయనగర వినాశనము చూచి దెబ్బకు దెబ్బ కొట్టవలయునని వారు చూచుచున్నారు. మహమ్మదీయుల యౌన్నత్యమును బెఱవారు సహింతురే. వారికి మాత్రము స్వజాతీయాభిమాన ముండదే. పయోముఖ విషకుంభములవలె వారు మన రాజ్యమున నిండినారు. తేనెపూసిన కత్తులవలె వారు మనకొలువు చేయుచున్నారు. ఎందఱ నాలోచింపకయే యొక్కపాఱుఁ డిట్టి సాహసముఁ జేయఁ గలఁడా? ఒండా రెండా! నూఱా, వేయా, పదివేలా? అబ్బా! ఆఱులక్షలే! ఆహాహా! ఆ సంఖ్యఁ దలఁచుకొన్న నా గుండెలు క్రుళ్లుచున్నవి. ఇందు మాదన్నకు మాత్రము పాలు లేకుండునా?

అల్లా! నాతండ్రిరాజ్యము నా కనుల యెదుటనే యిట్లు విచ్ఛిన్నమై పోవునా? అక్కటా! నా మనస్సు చెయివెట్టి కలఁచిన ట్లున్నది. నాదేహము ఱంపములఁబెట్టి కోయుచున్న ట్లున్నది. నేనీ పరితాపమును భరింపలేను.

అయ్యో—అయ్యో? మీరు వట్టి అమాయకులు. తెల్లని వన్ని పాలు, నల్లనివన్ని నీళ్లు నని తలంచెదరు. కుడుము చేతి కిచ్చినఁ బండుగని భావించెదరు. ఆ మాదన్న మాయమాటలకు మనసిచ్చెదరు. రాఁబోవు ముప్పు నెఱుంగలేరు. సర్వసమత్వము—సర్వసమత్వమని కలవరించెదరు. ఎవరీ పిఱికిమందు మీకుఁ బోసినది. మనమతము కత్తిచేఁగదా స్థాపింపఁబడినది.

మనకు హిందువులకుఁ బోలిక యెక్కడిది? పొత్తెక్కడిది? ఏమండీ—వినుఁడు.

అవకాశము దొరకినం జాలు నిదియంతయు హిందూ రాజ్యమగును. అగుటకుఁ బ్రయత్నములును జరుగుచున్నవి. అకటా! ఒక్క తహశీల్‌దారుని మీ రణఁచలేకున్న—గా దొక్క హిందువునుగూడ మీయాజ్ఞలో మెలఁపకున్న—ఇఁక మాటలెందుకులే ప్రభూ! నా కంటె హితము గోరువారు మీకుఁ గలరా? మీ క్షేమముగోరి చెప్పుచున్న దానను. వినుఁడు. నా నిశ్చితాభిప్రాయము వినుఁడు. ఏమైనం గానిమ్ము ఆ కాఫరును మీరు వెంటనే పట్టి తెప్పించి తల నఱకింపవలయును. ఒక్క హిందువును మీ రీపనిచేసిన నింక నెవ్వఁడును రాజద్రోహమునకుఁ బాల్పఁడఁడు. నమ్ముఁ డని సివమెత్తి పలుకుచున్న యాగయ్యాళినిఁ జూచి తానీషా నవ్వుచు ప్యారీ! బేగం! నీ స్వమతాభిమానమునకు సంతసము, పరనిందకు దుఃఖము కలుగుచున్నది. హిందువుల నేల సంశయించెదవు. ఏటికి దూషించెదవు. అన్నిమతములవారిలోను శిష్టులు దుష్టులు నుందురు. మన మతస్థుఁడైనను నౌరంగజేబు మీ తండ్రి నబ్దుల్లా హుసేన్ కుతుబ్‌షాహాగారిని పియాపంథ మవలంబించెనని యెన్ని విధములఁ బీడింపలేదు మీకె జుమ్లా సంగతి నీవే చెప్పితివి. అది యట్లుండె. మీతాతగారు మహమ్మద్ కులీకుతుబ్‌షాహాగారు ప్రతివత్సరము 60 వేల హొనులు హైందవుఁ డని, మహమ్మదీయుఁ డని తలంపక పేదతనము మాత్రము చూచి పంచిపెట్టెడివారే. వారు లోకోపకార

ములకై 78 లక్షల హోనుల వెచ్చించిరే. వారి యల్లుఁడనైన నేనేమి వెచ్చించితిని. మఱియు వారా ధనము నొక్క స్వజాతికి మాత్రమే కాదుకదా వినియోగించినది.

మీ తాతతండ్రిగా రగు "ఇబ్రహీం కుతుబ్‌షాహా" గారిని హైందవుఁ డగురామరాయలు పుత్రకల్పునిగాఁ బోషింపలేదా? ఆ యిబ్రహీంగారు మురారిరావును ముఖ్యమంత్రిగాఁ జేసికొనలేదా? ఆ మంత్రి దక్షిణ దేశములోని హైందవ దేవాలయముల దోచుకొని వచ్చినందులకుఁ గదా నవాబుగారు మిక్కిలి చింతించి కృశించి యా వగపుతోడనే మరణించిరి. ఆయన స్వపరజాతిభేదము కలిగియుండెనా? ఆయన కెందఱు తెలుఁగు కవులు మిత్రులుగా నుండిరో యెఱుఁగుదువా? ఆయన తెలుఁగు నెంత యాదరించెనో తెలిసికొంటివా? అద్దంకి గంగాధర కవిచేఁ 'దపతీసంవరణ' మను కావ్యమును గూడఁ గృతి నందిన యా నవాబుగారి గుణగణము నేమని కొండాడఁ గలము.

ప్యారీ! జాతి ద్వేషము కూడదు. తప్పు చేసినచో నే మత స్థుఁడేని దండ్యుఁడే మాదనామాత్యశేఖరుని నీ వనుమానింపకుము. ఆయన తెలివితేటల వలననే మన రాజ్యము నిలిచియున్న దని గ్రహింపుము. లేనిచో నెప్పుడో మహారాష్ట్ర వీరులచేఁ బడియుండెడిదే. లేదా ఔరంగజేబు కాఁ జేసెడి వాఁడే.

బేగం ! నీవు చెప్పుము. ఔరంగజేబు సైన్యములు మన గోల కొండను ముట్టడించినపు డెన్నిసారు లక్కన్న మాదన్నలు వానిం బాఱదోలి యుండలేదు. స్వజాతి వాండ్రైన యిబ్రా హీమును నమ్మకొని యున్నచో నిప్పటి కెక్కడ నుండెడి వారమో ? నెమ్మదిగా నాలోచించుకొనుము. మాదన్న గారి బుద్ధికుశలత వలనఁ జుమీ ఫ్రెంచి, యింగ్లీషువారు మన యాజ్ఞలకు వేచియున్నది. అక్కన్న మాదన్నగార్ల విష యమై నీ వాక్క దోసమైనఁ జూపఁ గలవా ? హైందవుఁడని గోపన్న నేరము నణఁచియుంచె ననవత్తువేమో ? నిన్ననే లెక్కలు పరీక్షించి భద్రాచలము తాలూకా పైకము మాత్రము రా లేదనియు హుకుము పంపితి మనియు మాదన్నగారు నీకంటె ముందే చెప్పియుండిరి. అసలు వారు బయటఁ బెట్టిన గదా నీకును దెలిసినది. లేకున్న మన మెట్లు తెలిసికొనఁ గలము. అనుచుండ సితారా చివాలున లేచి మీ రాజ్య వ్యవహారముల జోలి నా కేల ? ఆదియునుఁగాక ఆడదాని కేమి తెలియును. మీ యిష్టము వచ్చినట్లు చేసికొనుఁడు. నాకు శిరోవేదనగా నున్నది అని విలాసముగాఁ జేతులు ద్రిప్పుచు మోము నోరగా వంచి యొక క్రేగంటి చూపు విభునిపైఁ బాఱవైచి దూరముగాఁ బోవుచుండగాఁ నాయొయ్యా రమునకు నా నడకల తీరునకు నా చుఱుకుఁ జూపుల మేపు నకు నోపలేక మదనోద్రేకము తలకెక్కి యున్న తానీషా వెంటనే లేచి యొడిసి పైఁటచెఱఁగు లంకించికొని యంతలోఁ గదిసి బాహుపంజరమున గాఢముగా బంధించుకొని పర్యంకము

నకుఁ దెచ్చి యంకతలంబునఁ జేర్చికొని చుబుక మెత్తి మొగము మొగమున కానించి ప్యారీ బేగం! చూడు. ఇటు చూడు. నావలన దప్పున్న క్షమింపుము వానిని తేప పట్టి తెప్పించెద. నేను మాత్ర మత్యాచారమును సహింతునా? ఉన్న విషయమును జెప్పితిఁ గాని నీవు చెప్పినదానిం జేయ నంటినా? ఏల యింతలో నింత కోపము? అని బుజ్జగించుచు నుండెను.

అంత నా రేయి యమ్మోహనాంగి నిదురించినదో? లేదో? భల్లున తెల్లవారినది. నిండుపేరోలగంబున కేతెంచిన తానిషా గారితోఁ ప్రభుభక్తి పరాయణుండగు మాదన్న భద్రాద్రి తాలూకా పైకమురాలేదు. నిన్నటితో సాలాఖరైనది. ఏమి యాజ్ఞ? యని విన్నవింపఁ నతండు కనుఱ్ఱచేసి తత్క్షణమ తహసీల్దారును బట్టి తెప్పింపుమని హుకుం పంపించినాఁడు.

అక్కడ రామదాసుగా రనుష్ఠానముం దీర్చుకొని కచేరీ చావడిలోనికి వచ్చి 'సవత్సరము ముగియులోపల నవాబుగారి పైకముం జెల్లింపవలయుఁగదా. నేను ఖర్చుపెట్టినదానిని భర్తీ చేయుటకుఁ బూనుకొన్న నదియేమిచిత్రమో? ఇంతవఱ కిచ్చినట్లిప్పుడు చందాల ధనికు లొసంగుట లేదు. ఇంకఁ దాలూకాలో వసూలు కావలసిన సిస్తు రెండులక్షల యేఁబది వేలు. దొంగలు దోఁచుకొనిపోయినది లక్ష యేఁబదివేలు- మిగిలిన రెండు లక్షలు నాక్రిందఁబడెంగావలయును. అయ్యో! రామా! యీ యాఱులక్షల పైకము నేఁడెట్లు చెల్లింతు—

గేయము.

నీ సంకల్పం బెటువంటిదో కన నెంతవాఁడ రామా
వాసితోలఁగి నీదాసజనులు భువి గాసివడిన యా ఘన మెవ్వరిదో॥నీసం॥
పోషించినమతి విడఁజూచిన నీకృపఁ గాచియుండుగా నీ
తోఁచితోఁచకను దొడరి కరంబులుచాచి పరుల నే యాచనచేయను॥
—నీసం॥

అని కీర్తించుచుండ యమకింకరులవలె నిష్కరుణులైన కఱకు తురక జవానులువచ్చి హుకుము చూపించి యున్నవాని నున్నట్లు పట్టుకొని రమ్మనిరని చేతులకు సంకెలలువైచి విచ్చుకత్తి పహరాలతోఁ దోడ్కొని పోవుచుండిరి. భద్రాద్రిలో నా భక్తునకువచ్చిన యాపద కాబాలగోపాలము నాఁడు కంటఁదడివెట్టనివారు లేరని, యొక్కరును బొయిరాఁ జేయలేదని యింకను వ్రాయవలయునా ?

అట్లు తహశీల్దారుగారిని భార్యతో మాటలాడనీక పిల్లవానినైనఁ జూడనీక యన్నముం దిననీక సంకెలలువైచి పట్టుకొని పోవుచుండఁ బరిపరిగతుల శ్రీరామచంద్రుని జీరుచు దూరుచు, భూషించుచు దూషించుచు భావించుచు సేవించుచు రాజుసేవకుల వెంటఁ బోవుచు—

శా॥ "పోకన్మానదు దేహ మేవిధమునం బోషించి రక్షించినన్
రాకన్మానవు హాని వృద్ధులు మహారణ్యంబులో డాగినన్
గాకన్మానవు పూర్వ జన్మకృతముల్ కాఁగల్గు నర్థంబులున్
లేకన్మానవదెంత జాలిపడినన్ లేముల్ సిరుల్ రాఘవా."

అని ధైర్యము వహించుచు గోల్కొండఁ జేరి నవాబును

దర్శించి తల వంచి సలాము చేయఁ దానీషా మండిపడి తహ
శీల్‌దారుగారూ! పైక మేది? సాలాఖరైనను పంపలేదేల?
నవాబుగారు చండశాసనులని యెఱుంగవు గాఁబోలు” నని
పలుక, స్వామీ! ఇంక రెండులక్షల యేఁబదివేలు వసూలు
గావలయును. లక్ష యేఁబది వేలు చోరులు హరించిరి—అని
చెప్పుచుండఁ దానీషా రూక్షేక్షణములఁ బఱపుచు భయంకర
ముగా గర్జించి, దొంగా! రామాలయముం గట్టించి బొంకు
చుంటివా? మే మెఱుగ మనుకొంటివా? యన నా
గోపన్న స్వామీ! కల వృత్తాంత మంతయుం జెప్పుచుంటిని.
దేవా! రామాలయమునకు రెండు లక్షలు మాత్రమే—అను
చుండఁ దానీషా హుక్కాను బీల్చి ఓ గడుసు బాపఁడా!
నీవు భక్తుఁడవు. మంచివాఁడ వని యుద్యోగ మిచ్చినందులకుఁ
దగినట్లు చేసితివి. మా యుత్తర్వు లేనిదే ఖర్చు పెట్టుటకు
నీకు గుండె యెక్కడిది?” అన నయ్యా! మీ రాజ్యములోనే
శ్రీరామచంద్రులవారి కాలయము గట్టించితి. ఆ ప్రఖ్యాతి
యంతయు మీదే యని బంధితుం డనుచుండ నింక నోరు
మూయుము. మా యానతి లేనిది నీ వట్లు సల్ప వచ్చునా?
మా పైక మాఱు లక్షలు చెల్లింపనిచో మిమ్ము వదలము.
అంతవఱకుం జైలులో నుండుము.” అయ్యా! గడు విచ్చిన
ధనము చెల్లించెద నన ఛీ తులువా! పాఱిపోఁజూచు చుంటివా.
విడువను. విడువను. ధనము చెల్లించిననే విడిచెదను. అంత
వఱకు జైలులో నుండుమని పంపివైచి కొలువు చాలించి నవా
బంతిపురి కరిగెను.

ఏడవ ప్రకరణము.

శ్లో॥ హరిర్దుఃఖాని భక్తేభ్యో హితబుద్ధ్యాకరోతి వై
శస్త్రక్షారాగ్నికర్మాణి స్వపుత్రాయ యథాపితా॥

భగవంతుఁడు తన భక్తులకు హితబుద్ధితోడనే దుఃఖములను గలిగించుచున్నాఁడు. కుమారుని కారోగ్యభాగ్యము లభించుటకేగదా తండ్రి యతని వ్రణమునకు ఛేదాదు లాచరించి బాధ కల్గించుట కనుక రామదాసను రత్నమును గష్ట పరంపరలను నికషోపలముల నొఱసిడివెట్టి దుష్కృతమాలిన్యముం బోఁదట్టి దివ్యతేజోవంతునిం జేయుచున్నాఁడు శ్రీరామచంద్రుండు. కష్టములు వచ్చినప్పుడే మానవుని గాఢ భక్తి ప్రభావము ప్రకాశించునది. పుటము వేయుచున్నకొలందిగదా బంగారమునకు వన్నె వచ్చునది.

రామదాసు కష్టములు.

బలవద్విరోధము దుస్సహాము సుఁడీ. అందుం దుష్టులతోడి పగ నేమనవలయు. "అకరుణత్వ మకారణవిగ్రహమ్". రామదాసేమి చేసెనని సితారా కతనిపైఁ గోపము ? రాణి గారి యాజ్ఞయని చెఱలో నున్న దాసునకుఁ బావుసేరు బియ్యముం బావుసే రుప్పుం గలిపి బత్తె మొసంగిరి. దాసిట్లు దుఃఖించుచున్నాఁడు. రామా ! ఈ యన్నము నెట్లారగింతును.

గేయము.

ఏలాగు తాళుదు నేమిసేతు రామ – ఈజాలిచేతను తాళజాలనురా
దీనజనులకెల్ల దిక్కు నీవె రామ – మనమున నిన్ను నే మఱవ నో రామా ॥ఏ॥

అని వేఁడికొని బచనంబు సేసికొన దివ్యాన్నంబయ్యెనఁట. దానిని భుజించి రోజులు గడపుచు రామా ! నీ నామస్మరణ మున కితర కార్యము లంతరాయము లగుననియా ? నన్నీ యేకాంత స్థలమునకుం ద్రోఁచితివి. తండ్రీ ! నీ లీలల నెవ రెఱుంగఁగలరు. అని రామధ్యాన నిమగ్నుఁడై సంతోషము గానే యుండెను.

"ఇంటికంటె గుడి పదిల' మన్నట్లు గోపన్న సంతోషముగానే కాలము గడపుచున్నాఁడని సితారా విని పంట్లు పటపటగొఱికి యతనిఁ గొరడాలతోఁ గొట్టుఁడని యాజ్ఞాపింప నా భటు లట్లుచేయుచుండ

గేయము.

అబ్బబ్బా దెబ్బలకు తాళతేర రా మప్పా గొబ్బున నన్నాదుకోర

... ...

పరులకొక్క రువ్వ యీలేదుగదరా ఓ పరమాత్మ! నీపాదములు నమ్మినవారి కొరడాలు తీసుకకొట్టిరి గదరా హరనుత గోవిందహరి తాళతేర॥ అబ్బబ్బా॥

అని శరీరమును భటులకు నాత్మను హరికి నర్పించియుండ బాపురే రామానుగ్రహమున నాదెబ్బలవలనఁ గందఁడయ్యె, బాధ నెందఁడయ్యె.

మఱియుఁ గొంతకాలమునకు రాజ్ఞాజ్ఞచే ముండ్లపైన నడి పించిరి. ఏమికష్టము. దాసునకు రాముఁడున్నాఁడు గదా!

గేయము.

రామా దయఁజూడవే భద్రాచలధామ నను బ్రోవవే

... ...

తాటక సంహారణ మేటి రాక్షసకోటి మదహరణా
నీటుతో నీనామకోటి వ్రాసితి నీకు సాటిలేదని పారెసారెకు వేడితి। రామ

అనిస్తుతింప నాబాధం బోరయండయ్యె. భక్తులమాటలే మహ మంత్రములు.

మఱియొకనాఁ డిట్లే యందఱుఁ బైకము గాఁజేసి మొండిచేయి చూపెదరు. ఇతరులకు భయము గలునట్లు శిక్షింప వలయునని సితారా యాజ్ఞాపింప దాసు చేతులకుఁ గిట్టికోలలు వేసి కొట్టిరి.

గేయము.

అబ్బబ్బా దెబ్బలకు నోర్వలేర జబ్బుసేయకరార తబ్బిబ్బాయెరా
అట్టె నిన్ను పూజించినట్టి చేతులనిదిగో గిట్టికట్టికొట్టే రెట్టుతాళుదునయ్యా
... ...

అని వేడుకొనుచుండ ఫెడేల్ ఫెడేల్ మనఁ గొట్టుచుండిరి. కాని యాదెబ్బలు రామదాసు శరీరమున బూడిదెలోఁ బోసిన యాజ్యధారలయ్యె.

అదిచూచి భటులు నివ్వెఱంపడి యీయన పసరుకట్టెఱుంగునా? యేమి? జెయిలులోనికి వచ్చునపుడు దేహమునకుఁ బసరుపూసికొని వచ్చినాఁడు కావలయు నని యమూర్ఖులుఁ శరీరము శోధించి తోమి స్నానముచేయించి కత్తులపై నడిపించిరి. ఐన నేమి తారకమంత్ర బలమున్నన నవి భూమిలోనికిఁ గ్రుంగిపోయి యించుకంతయుఁ గాయంబున గాయముచేయ వాయె. అదిచూచి రాజసేవకు లిదియేమిచిత్రము. వీనికిఁ గారడివిద్య వచ్చునాయేమి? అట్లైన నీదెబ్బతో నన్నియుఁ

దీరునని సితారాకుం జెప్పి పెద్ద యుక్కుగుండును వీపు విఱుగు నట్లు పైఁబెట్టి యూరంతయుఁ ద్రిప్పుచుండిరి. గోవర్ధనోద్ధారుఁ డుండ గోపన్న కేమికొదువ ?—

గేయము

భారము లన్నిటికి నీవేకలవని నిర్భయుఁడనైయున్నారా
దారితప్పక నీవు దరిజేర్చెదవని ధైర్యముతోచిందిరా శ్రీరామ
—భారము॥

... ...

అని వేఁడుచుండ నతనికిం బెండుమోసినట్లుండి వెంటఁ బర్వెత్తు చుండ నా సేవకులు అబ్బా! యీ బక్కబాపని కెంతబల మున్నదిరా? మన మైఁదార్గురమే వీనిచెంత నుండుచో నప్ప డము ముక్కలవలె మనల విఱిచి పాఱిపోఁగలఁడురా” యని గుస గుస లాడుచు నతనిం జెయిలులోనికిం బంపివైచిరి.

సితారా కేల బుద్ధిలేదో? మండు వేసవికాలములలోఁ గాలు చున్న యిసుకపైఁ గోపన్నను నిలువం బెట్టుచుండె. ‘లక్ష భక్ష్యముల భక్షించు లక్ష్మయ్య కొకభక్ష్యము లక్ష్యమా?” రామా! శీతోష్ణాదిద్వంద్వములఁ దుల్యముగాఁ జూడవలయు నని నేర్పుటకా నాకీశిక్ష నేర్పఱచితివి. అని రామధ్యానము చేయుచుఁ బూఁబాన్పుపైనుండునట్లుండె. ఇతఁ డపర ప్రహ్లా దుఁడా? యేమి?

చం॥ పలువురు దానవుల్ పొడువ బాలుని దేహము తేశమాత్రమున్
నొలియదు లోపల న్రుధిరముబ్బదు కందదు శల్లసంఘము

స్ఖలియదు దృష్టి వైభవము నష్టము గాదు ముఖేందు కాంతియుం
బొలియదు నూతన శ్రమము పుట్టదు పట్టదు దీనభావమున్.

—భాగవతము

సముద్రములోఁ బడినాఁడు. అదృష్టవశమునఁ గలము చిక్కినది. ఇంక నుల్లోలాభీలకల్లోలమాలాసంఘట్టనము లెన్ని కల్గిన నేమిభయ మున్నది? జ్ఞాని యవి తన నౌక దరి వట్టింప వచ్చె ననియు, నజ్ఞాని తనను ముంచవచ్చె ననియు మాత్రము భేద ముగాఁ దలంతురు. రామదాసునకుఁ దారకము లభించినది. దాని ప్రభావముఁ బ్రత్యక్షముగా ననుభవించినాఁడు. కనుక—

గేయము

శ్రీరామ నీ నామ మేమి రుచిరా? ఓ రామ నీ నామ మెంత రుచిరా

... ...

కదళీఖర్జూరాది ఫలముల కన్నను పతితపావననామ మేమి రుచిరా॥ శ్రీరామ

... ...

పనస జంబూ ద్రాక్ష ఫలరసములకంటె నధికమౌ నీ నామ మేమి రుచిరా—

—శ్రీరామ

శరణన్న జనముల సరగున రక్షించు బిరుదు గల్గిన నామ మేమి రుచిరా॥ శ్రీరామ

ఈరుచి యిట్టిదని పల్కఁ దరమా? నాయనలారా! ఈ రుచి షడ్రుచులలోనిది కాదు. ఇది యుపమాతీతము. ఇది యను భవైకగోచరము సుఁడీ. "పంచదారకన్న పానకంబునకన్న మావిపండుకన్న మాధ్వీకన్న" మిన్నయైన దనుట కానిమాట. సదృశపదార్థము లేనిది పోలిక యెట్లు? అమృతమందు రేమో? అమృత పానరతులకును బునర్జన్మము గలదు కాని

యీ నామామృత పానరతులకు లేదు. కాన నమృతమును దీనికి సాటిగాదు. "ఏమి రుచిరా?" అనుటవలననే నేటికి గోపన్న తద్రసాస్వాదనానంద నిమగ్నుఁడై నాఁడని తేలుచున్నది. కనుకనే అన్ని యిక్కట్టులకుం దాళ గలుగుట. భళిభళీ రామదాసా! నీవ ధన్యుఁడవు ధన్యుఁడవు.

అట్లు పరవశుండైన దాసుం గాఁపరులు వేకువం జూచి నిర్జీవుండ కాఁదలంచి బిగ్గరగాఁ బిలువఁ గొంతవడికి లేచె. అమ్యాధులు గాఢ సుషుప్తి యనుకొనిరి.

పిమ్మట నమ్మహాభక్తుండు నీరమునకై కూపమ్మున కరుగుచో మధ్యే మార్గమ్మున వృశ్చికదష్టుం డయ్యెను. ఉన్నదిగదా రామ మంత్రము.

గేయము

" మేలైన చిటికెన వ్రేలు - ప్రాతఃకాలమందునఁ గుట్టె తేలు. "

రామ రక్షింపుము. అని మొఱవెట్ట నా బాధ పోయెను.

అది కని భటు లాశ్చర్యచిత్తులై "ఏమయ్యా! నీ యొద్ద మందులు వ్రేఁకులు మంత్రములేమైన నున్నవా? ఎన్ని బాధలకు నోర్చుకొనియెదవు" అన గోపన్న యిట్లనియె. నేను మందుల వ్రేఁకుల నెఱుంగ.

గేయము

రామునివారల మైనాము - ఇతరాదుల గణనసేయము

ఆమహా మహుఁడు సహాయుఁడై విభవముగా మమ్ముఁజేపట్టి గారవించును—

సదా॥రా॥

... ...

ప్రహ్లాదాదులకు వెలిపడఁబోము - మాకుఁ గలదు దైవానుగ్రహము
ఇహపరములకు మాకిఁక నెవ్వరడ్డము - మహి రామబ్రహ్మ మంత్రము—
బూనియున్నాము ॥రా॥

... ...

అని నిర్భయముగాఁ బలికినాఁడు. నాటినుండియు సీతారా మెదుటనున్నఁ దప్ప నామె యానతిం బూని దాసును బాధింప మానిరి. ఇతఁడు తిట్టినఁజాలు పిల్లా మేకా మనము చచ్చిపోయెదమని భయం పడిరి. ఇట్లు దాసు చెఱలో గడియలా? రోజులా? నెలలా? యేండ్లు గడపుచుండెను. ధనముం జెల్లించిననే వదలుట. ఎవరు చెల్లించెదరు. ఈనేరమునఁ దానుం గలఁడని ప్రజలు నవాబు ననుకొందురని తలంచి మాదన్నగారు చెఱ విడిపింపఁ గలిగియుండియు నూరకుండెను. తదితర బంధువు లాలులక్షలఁ దెచ్చి కట్టువా రెవరున్నారు? అందువలనఁ జెఱలో మితరహితమైన కాలముం గడపవలసి వచ్చి యెల్లప్పుడు రాముని గీర్తించుచు,

గేయము

సీతారామస్వామీ నేఁ జేసిన నేరంబేమి?
ప్రేమతో నవరత్నంబులు దాపిన హేమకిరీటం బడిగితినా?
కోమలమగు నీ మెడలోపుష్పపు దామములిమ్మని యడిగితినా?
కోమోటం బిడకుండఁగ నీవగు మురుగులు గొలుసులు నడిగితినా?
కృపలేక్షణమిము సేవించుటకై ఘనముగరమ్మని పిలిచితిఁగాని॥ సీతారామ॥

ఇట్లు గోపన్న యెడంద నిష్కామ భక్తి లహరితోఁ బొంగిపొరలి పరవశుండై నిత్యము జైలునందు పొనరిపొనరి పనులు చేయక

గేయము

“పంద్రెండేండ్లాయెను శ్రీరాములు బందిఖానాలోనే యుండినాను
శ్రీరాములు
అర్థము తెమ్మనుచు నన్ను శ్రీరాములు-ఇప్పు-డరికట్టఁ దలఁచుచున్నారు
శ్రీరాములు

ఏమిటికి దయరాదు. అని వెక్కి-డుములఁ జెందుచుఁ బంద్రెం డేండ్లు రాముని ధ్యానించి చివఱకు విసివి, ఇఁక ధనముఁ గట్ట నిది వదలఁడని తలఁచి శరీరముపై నాశవిడువక

‘సర్కారు పైకము తృణముగ నెంచుమీ రామచంద్రా ? యీ
దెప్పరమునఁ గాచి యప్పుదీర్చుమయ్య రామచంద్రా.’

అని వావిచ్చి కోరినాఁడు. చూచితిరా ! అస్తినాస్తి విచికిత్సా గ్రస్తచిత్తులారా ! రాముని ధనముందెచ్చి కట్టుమని భక్తుఁ డాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు’ ఎంత విశ్వాసమో ? ఎంత దృఢ భావమో ? ఎంత నిశ్చలభక్తియో ? రామదాసునకు.

అట్టి భక్త్యుద్రేకమునఁ గీర్తించిన కీర్తనలు రసపుష్టిగా నుండెనని వ్రాయు టనవసరము. ఎట్టి ఱాతిగుండె వానినైన నవి గఱిగింపఁ జాలును. మఱి రాముని కేల దయరాలేదో ? అందువలన నిఁక నమ్మతోఁ జెప్పిచూతమను కొన్నాఁడు. మఱఁ దింపుడు కళ్లమాస జనించి పౌరుషము పుట్టించియైనఁ జూతమని—

గేయము

రామ నీచేనేమికాదుగా సీతాభామకైనఁ జెప్పరాదుగా
శరచాపములశక్తి దప్పెనా ? నీశౌర్యము జలధిలోఁ జొచ్చెనా ?

కరుణమాలి పైకము దెమ్మని భక్తవరుల బాధింప నీధైర్యమెక్కడఁ బోయె॥
—రామ॥

అని తర్జించుటకు భక్తునకుమాత్రమే చనవుగలదు. చేసికొన్న భార్యకును లేదు. ఇప్పటికిని రామునికిం బౌరుషము కల్గలేదు. ఇఁక లాభము లేదనుకొన్నాఁడు. తండ్రికోపముం దల్లిగాని తొలఁగింపలేదని యెంచి.

గేయము

"ననుఁబ్రోవమని చెప్పవే-సీతమ్మతల్లి- ననుబ్రోవమని చెప్పవే"
అని తగినకాలముంగూడ నిర్దేశించి ప్రార్థించినాఁడు.

" అధిక రోషకషాయిత స్వాంతుఁడైన
నరపతికి విన్నవింపను నాయవస్థఁ
బైత్యదోషోదయంబునఁ బరుసనైన
జిహ్వకకుఁ బంచదారయుఁ జేదుగాదె?"

అనెఁగదా దమయంతి. మఱియు "పన్నెండేండ్లనుండి పగలు రేయి నాపన్నుఁడనై మిమ్ముల ఓజననీ - ఎన్నెన్నోవిధముల సన్నుతించినఁగాని కన్నులఁజూడఁడాయె-ఓజననీ" అని చాడీలు చెప్పినాఁడు ... ... కన్నతండ్రులింత కఠినమాలి భువిని ఉన్నవారలు గలరా ? ఓ జననీజనకతనయ......" అని వాపోయినాఁడు.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

'బుద్ధిః కర్మానుసారిణీ' కర్మము ననుసరించియే బుద్ధియుఁ బ్రవర్తించుచుండును. కర్మ క్షయమగుటతోడనే దాసుండు సీతమ్మను 'సిఫారసు' చేయమని కోరినాఁడు. ఆమె మాట దక్కించుకొన్నది. నిజమునకుఁ దల్లుల హృదయములు నవనీత కోమలములు-కరుణారసాప్లుతములు—

మ. అల వైకుంఠపురంబులో నగరిలో నామూలసౌధంబుదా
పలమందార వనాంతరామృతసరః ప్రాంతేందు కాంతోపలో
త్పల పర్యంకరమా వినోదియగు నాపన్నప్రసన్నుండు వి
హ్వల నాగేంద్రము పాహిపాహి యనఁ గుయ్యాలించి సంరంభియై

—భాగవత.

నాఁడు పర్వెత్తినాఁడు. నేడు రామదాసు మొఱ చెవివడుట తోడనే సీతమ్మతల్లి మగనియొద్దకు గబగబ పర్వెత్తినది. అంజలి పట్టి మనవిని వినుమన్నది. బిడ్డబాధ కెంత పరితపించినదో ఆతల్లి—

గేయము

దాసపోషణ బిరుదాంక సజ్జనులను గాసి నొందజేతురా
ఏసీమనైన దినేశవంశజులిట్లు మోసముచేయుదురా
కరిమొఱ లిడనాఁడు దురుసుగ నేగి మకరిఁ ద్రుంచి కరిఁగావవా?
పరమపావనరామ చెఱసాలనున్న భూసురు నేల రక్షింపవో?
అతిపాపియైన యజామిళు నేలితి వతఁడేమి నీచుట్టమా?

అని చెప్పినది. మఱియు వినయము, చనవు, నుట్టిపడఁ గావుమని చెప్పినది.

"స్వామీ! యాబాల్యమునుండి సేవ సేయుచుండె. పంద్రెం డేండ్ల నుండి బాధలు పడుచుండె

"నీవే తప్ప నితఃపరం బెఱుఁగ మన్నింపం దగుఁ దీనునిఁ రావే యీశ్వర కావవే వరద సంరక్షించు భద్రాత్మకా" అని వేఁడుచున్నాఁడను. తమకేల జాలి గలుగలేదు. భాగవతుల సంరక్షింపఁ దలంచిన వేగిరపాటు వలన "సిరికిం జెప్పఁడు శంఖ చక్రయుగముం జేదోయి సంధింపఁ డే పరివారంబును జీరఁ డభ్రగపతిం బన్నింపఁ డాకర్ణికాంతరధమ్మిల్లము చక్కనొత్తఁడు వివాదప్రోత్థిత శ్రీకుచోపరి చేలాంచలమైన వీడఁడు"

— భాగవత

భగవంతుఁ డని చెప్పుకొనెదరే! స్వామీ! నేఁ డేల యాలసించితిరి? అని పాదముల వ్రాలి బతిమాలుచున్న సతికై వాండుబూని లేనగవు సొగసు మొగమునఁ గులుకుచుండ నా సన్నగధరుం డిట్లనియె.

ప్రేయసీ! నిజమే నీవన్నమాట ఐనను నియతిని దాటరాదు " అవశ్యమనుభోక్తవ్యం కృతంకర్మ శుభాశుభం " శుభమును గాని, యశుభమునుగాని చేసికొన్న కర్మము ననుభవించి తీర వలసినదే.

గోపన పూర్వజన్మమున నొక భూసుర కుమారుండు. అతం డింధనార్థ మడవుల కేగి దైవవశమునఁ బట్టువడిన యొక కీరముం దెచ్చి దాని స్వేచ్ఛ నరికట్టి పంజరమునఁ బంద్రెండేం డ్లునిచి యనుదినము రామ రామ యని దానిచే ననిపించుచు విని

సంతసించుచుండువాఁడు. పిదప నతండు కాలధర్మమునొంది గోపన్నయై పుట్టి యన్ని యేండ్లు తత్ఫల మనుభవించినాఁడు. పునర్జన్మ హేతువగు తత్కర్మ మనుభూతం బయ్యెఁ గాన నీ యిష్టప్రకారము నిదె రామదాసుని రక్షించి వచ్చెదం జూడు మని లక్ష్మణద్వితీయుండై మ్లేచ్ఛాకారములతో నా యర్ధ రాత్రమునఁ దానీషా యంతిపురిం జేరి కవాటముం దట్టె. భార్యతోఁ దనకప్పుడు వచ్చిన సుస్వప్న వృత్తాంతముం జెప్పు చున్న తానీషా 'ఎవఁడురా? యిప్పుడు తలుపు తట్టినాఁడని యించుక కోపముతో వచ్చి తలుపుఁదెఱచి 'అయ్యా! పైక మిదిగో'యను మాటల విని చల్లవడి భార్య నవలి కంపి ధనేషుఁడగునతండు సుఖోపవిష్టుండై యిట్లు సంభాషింపఁ దొడంగె.

తానీషా—ఏదేశము మీది ?

రాముఁడు—అయ్యా! మాది యొక దేశమని యేమున్నది ? అంతట నుండెదము.

తా—ఇప్పు డెచటనుండి వచ్చితిరి?

రా—భద్రాద్రినుండి.

తా—మీ రెవరు ?

రా—కన్పించుచున్నను దెలిసికొన లేనపుడు చెప్పిన మొదలే యర్థముకాదు.

తా—ఓయీ ! మీ వంశము నే నడిగినది.

రా—సూర్యవంశమని తలంతురు.

తా—మీరు మహమ్మదీయులు గారా?

రా—మమ్ము మహమ్మదీయులు మహమ్మదీయులని, హిందు
వులు హిందువు లని తలంతురు.
తా—మీరు మా బువ్వ తిందురా?
రా—ప్రేమతో నెవరు పెట్టినను తిందుము.
తా—అట్లైన మీరు వెలి వేయఁబడరా?
రా—వేయఁ దలంచినవారికిం దొరకినఁగదా ?
తా—దొరకక యెం దుండెదరు ?
రా—సుజనులయెడ.
తా—మీ వృత్తి ?
రా—కాచుకొని యుంటయే.
తా— మీ రెవరి బంటులరు ?
రా—దాసుని బంటులము.
తా—చెఱలో నున్న గోపన్న భక్తుఁడు మీ దొరా ?
రా—అవును. మా దొర లా భక్తాగ్రేసరులే. వారు చెప్పినట్లు
మేము నడుచుకొందుము.
తా—మీ నామధేయములు ?
రా—ఇతఁడు లక్ష్మోజి. నేను రామోజీని.
తా—అచ్ఛా. అచ్ఛా. హిందువుల పేరులు. మహమ్మదీ
యుల ఆకారములు. మీ కొక జాతి ఆచారము లే
నట్లున్నది ?
రా—చిత్తము. ఎవ రెట్లు తలంచిన నట్లే.
తా—ఎన్ని దినములనుండి దాసునిఁ గొల్చుచుంటిరి ?

రా—మూఁడు తరములనుండి.

తా—జీత మెంత?

రా—జీతమునకుగాదు. ప్రసాదమునకే.

తా—మీరు మా కొలువులో నుండరాదా?

రా—మీ మనస్సు నిలుకడ లేనిది?

తా—లేక మే మేమి చేసితిమి?

రా—రామదాసును జెయిలో వైచితివిగదా?

తా—ధనమును హరింపలేదా?

రా—తాను పొట్టకుఁ దిన్నాఁడా? ధర్మ కార్యమునకేగదా వినియోగించినది?

తా—అందుకు నాకు సంతసమే. కాని యెందఱు నర్లేచేసిన?

రా—సరే. పైకముం దీసికొనుఁడు.

తా—అచ్ఛా. అచ్ఛా. సంతసము. కూర్చుండుఁడు. పైకమంతయుం దెచ్చితిరా?

రా—చిత్తము.

తా—ఆఱులక్షలు చెల్లింతురా?

రా—మేము ఋణ ముంచుకొనము. రసీదు వ్రాయింపుఁడు.

తా—పైకము చెల్లింపుఁడు.

రా—మా దాసుగారిని వదలింపుఁడు.

తా—తెల్లవారిన పిదప.

రా—పెక్కుమాటలేల? పైకము చెల్లించుకొనుఁడు.

తానీషా ఇంత పైకము నెట్లు మోయఁగలిగితి రన, రాముఁడు నవ్వుచు మాకిదియే భారమా? మే మెంతబరువు మోయు

చున్నారమో మీ కెట్లు తెలియును ? అనుచుండఁ బైకముఁ దీసికొని రసీదు వ్రాసి ముద్రవేసి యొసంగ దాని నందుకొని రాముఁ డల్లనం జని తమ్మునితోఁగూడ నదృశ్యుండయ్యె.

అక్కడ రామదాసు చేయునదిలేక యిట్లు విలపింపఁదొడఁగెను. స్వామీ ! ఎంతకాలమునకు నీకు దయరాలేదే. ఇఁక నేమి చేయుదును. స్వామీ ! సీతా రామచంద్రప్రభూ !

మ. కరి నేలింది హుళక్కిగా; ద్రౌపదికిఁ గోకల్ మెచ్చి యిచ్చింది స
బ్బఱ; కాకాసురునిం గటాక్షమునఁ జేపట్టిం దబద్ధం; బసూ
శరణన్నం బడువాని తమ్మునికి రాజ్యం బిచ్చుట ల్లల్ల; యి
స్తరి నన్నేలిన నిక్క మీకథ లనంతా ! భావనారాయణా ?

ఓ రామచంద్రా ! ఓ కరుణాపయోనిధీ ! ఓ దాశరథీ! ఓ భక్త జనసేవధీ! ఓ పార్థసారథీ ! ఇంక నాశరీరముపై నాస వదలితిని

శ్లో॥ త్వమేవ మాతాచ పితాత్వమేవత్వమేవ బంధుశ్చ గురుస్త్వమేవ
త్వమేవ విద్యాద్రవిణంత్వమేవత్వమేవ సర్వంమమదేవదేవ.

నాకు తల్లి, దండ్రి, గురువు, బంధువు, విద్య, ధనము దేవ ! ఒకఁడన నేల సర్వము నీవే. అంతయు నీకయర్పించితి. ఇంతవరకుఁ జెఱనుండి విముక్తుఁడను గా నుంకించితిం గాని దేవదేవా ! బుద్ధి వచ్చినది. ఈ బుద్బుదప్రాయమైన కాయముం బడవేయుటకుఁ జెఱసాల యైననేమి ? చంద్రశాల యైననేమి? చెఱ నీ స్మరణమున కడ్డువచ్చినదా ? కారాగారము తారక జపమున కవరోధమయ్యెనా ? చేతులం గాళులం బంధింతురుగాని హృదయము నరికట్టలేరుగదా ? వలదు. వలదు. రామా ! నాకింక

వాంఛవలదు. పాలించుకొమ్ము బాధించుకొమ్ము. సర్వము నీ యిచ్ఛాధీనము. తండ్రీ! నాకేమివలదు. ధనమిచ్చి బంధ విముక్తునిం జేయుమనుట యజ్ఞాన విలసితము. జన్మహేతువు లగు నీయాశాపిశాచములు నాచెంతకుం జేరకుండుగాక! తండ్రీ! నీ నామస్మరణము నాకు విజ్ఞానకిరణము. నీచరణము నాకు శరణము. నీ పదపద్మములపై మన్మనశ్చంచరీకము నివసించుంగాక. అని నిమీలితాక్షుండై ప్రతిదినంబు నట్లు భావ బలంబున రామసన్నిధానముం గల్పించుకొని

శ్లో॥ శ్రీరాఘవేతి రమణేతి రఘూద్వహేతి రామేతి రావణహరేతి రమాధవేతి
సాకేతనాథసుముఖేతి చసువ్రతేతి వాణీసదావదతు రామహరే హరేతి
—రామకర్ణ

అనియుం

శ్లో॥ జిహ్వే కీర్తయ కేశవం... ... ... (37 పేజీ చూ)

అనియు నెచ్చరించి షోడశోపచారంబులం బూజించి

శ్లో॥ వందే సాధకవర్గ కల్పకతరుం వందే త్రిమూర్త్యాత్మకం
వందే నాదలయాంతక స్థలగతం వందే త్రివర్గాత్మకం
వందే రాగవిహీనచిత్తసులభం వందే షడబ్జస్థితిం
వందే పూర్ణదయామృతార్ణవ మహిం వందే సదారాఘవం
—రామకర్ణా

చూర్ణిక

“శ్రీమదఖిలాండకోటి బ్రహ్మాండ భాండ తండోపతండకరండ మండల శాంతోద్దీపిత సగుణనిర్గుణాతీత సచ్చిదానందపరాత్పర తారక బ్రహ్మాహ్వాయదశదిశాప్రకాశం సకలచరాచరాధీశం॥

దుష్టనిగ్రహ శిష్టపరిపాలనోత్కట కపటనాటకసూత్ర
చరిత్రాంచిత బహువిధావతారం శ్రీరఘువీరం
... ...
భవజనితభయోచ్ఛేద ఛిద్రమచ్ఛిద్రం భక్తజనమనోరథోన్నిద్రం
శ్రీమద్భద్రాచల రామభద్రం రామదాసనుప్రసన్నం భజేహం
భజేహం భజేహం." ... ...

అని దేహేంద్రియ పంచకంబుల మఱచి మానసపూజ సేయుచో నిట లోర్ధ్వతలంబునం బాఱిన యంతర్దృష్టికిఁ జిత్కళాసందర్శనాంతర మనిర్వచనీయజ్యోతి సర్వవ్యాపక నిరతిశయానంద పరమాకాశంబున దుర్నిరీక్షమగు సహస్ర కోటి సహస్రభానుప్రభాభాసమానము శ్రీరామ పరబ్రహ్మము పొడగట్ట నద్వితీయాప్రమేయ నిర్భరానంద పారావారంబున మునిఁగి పరవశుండై నిశ్చేతనుండై పడియుండె.

అంత నెప్పటికో కనులు విచ్చిచూడ నెల్లెడల రాములే కన్పించుచుండిరి.

"అంతా రామమయం—ఈ జగమంతా రామమయం" అని పాడుచు నృత్యము చేయుచుండ శ్రీరామచంద్రుండు ప్రభుభట వేషముతోవచ్చి రసీదిదిగో! 'రామదాసుగారూ! యని విసరి వైచి చనియె.

శ్లో॥ యోమాంపశ్యతి సర్వత్ర సర్వంచమయిపశ్యతి
తస్యాహం నప్రణశ్యామి సచమేన ప్రణశ్యతి. —భగవద్గీత

ఎవఁడు సమస్తభూతంబులయందు నన్నును నాయందు సమస్త భూతములను జూచుచున్నాఁడో వానికి నేను నాకు వాఁడు

ప్రత్యక్షస్వరూపులుగా నుందుము. అని కృష్ణపరమాత్మ పలికెను.

రామదాసున కారసీదు కాగితము రాముఁడుగానే, వచ్చిన భటుండును రాముఁడుగానే ఒకఁడేమి చెఱసాలయుం గుడ్యంబులు దిక్కులు భూమి గగనము అంతయు రామమయమే. ఎక్కడఁజూచిన రాముఁడే రాముఁడే. గోపన్న పిచ్చివాఁడువలె గంతులువైచుచు నానందాశ్రులు రాల పాడుచున్నాఁడు.

గేయము.

అంతా రామమయం ఈ జగమంతా రామమయం
అంతరంగమున నాత్మారాముఁ డనంతరూపముల వింతలుసల్పఁగ
సోమసూర్యులును సురలు తారలును ఆ మహాంబుధులు నవనీజంబులు
అండాండంబులు పిండాండంబులు బ్రహ్మాండంబులు బ్రహ్మలు మొదలుగ
నదులు వనంబులు నానామృగములు విదితకర్మములు వేదశాస్త్రములు.
—అంతారామమయం॥

అనిపాడి గంతులువైచి యానందాశ్రు లురుల నవశాంగుఁడై నిశ్చేష్టుఁడై యంతర్నిరీక్షణ మొనర్చుచుఁ దెల్లవాఱులు గడపినాఁడు. ఏమి యా బ్రహ్మానందానుభవము! ఏమి యానిరతిశయ సుఖానుభూతి! ఇట్టి నిజమైన భక్తు లెందఱోమన భారతభూమి నలంకరించియుండిరి.

త్రోమ్మిదవ ప్రకరణము

పూర్వకాలంబున నొక విప్రుఁడు సమస్తతీర్థమాహాత్మ్యములఁ దెలిసికొని యందు గంగామాహాత్మ్యములోఁ బ్రయాగయందుఁ గంగాస్నానమాచరించి యొకవర్ష మతిభక్తితో శివు నభిషే కించి పూజించిన శివుఁడు ప్రత్యక్షమై దేవేంద్రభోగము నొసంగునని యుండఁగా నెఱింగి యతం డాసమయి నట్ల యనుదినంబుఁ బూజించుచుండెను. సంవత్సరము కావచ్చెను. ఒక దినమే కొదవ. ఇంతలో నా విప్రుఁడు విసివి శివుఁ డింకం బ్రత్యక్షము కాకపోయెనని వికలాత్ముండై యా జలకుంభము నెత్తి దురాగ్రహచిత్తుఁడై కృత్తివాసు నడినెత్తి మొత్తె. వెంటనే యాలింగమునుండి యీశ్వరుండు దృగ్గోచరుండై "ఓయి కోపీ! మెల్లితో వత్సరవ్రతము పూర్తియగునే. ఒక్కదినము సహింప నైతివి ఇట్టి దురాగ్రహకారణమ్మున నుత్తరకాలమ్మున మహమ్మదీయ వంశమ్మున జనించి మత్పూజాప్రభావమ్మున మహాభోగ మ్మనుభవించి యాజన్మమ్మున శ్రీరామచంద్రమూర్తిని సందర్శించి కృతార్థుం డయ్యెదవని పలికి యదృశ్యుండయ్యె. అకారణమ్మున నా ద్విజుండే యిప్పుడు తానీషాయై జనించెను.

'ఏతస్మిన్నేవ కాలేతు ప్రయాగే ద్విజసత్తమః
శివ్యద్వయసమాయుక్త స్తపశ్చరతిదారుణం
శవాసనేసమావిష్ట స్త్రామపాత్రే పయః పిబన్
సహస్రైకం పంచశతం వత్సరాస్తుగతేశకే
శాలివాహనరాజస్య వేదవేదాంగ పారగః
తద్దోషాత్సచవిప్రస్తు జాతో యవనవంశకే

మ్లేచ్ఛభాషా ప్రయుక్తేన నామ్నా తానిష నామకః
విప్రవంశేతస్య శిష్యౌజాతౌ పరమధార్మికౌ
అర్కణ్ణశ్చ మదనశ్చైవ ద్వావేతౌ మంత్రిణావుభౌ

అని మార్కండేయ పురాణోత్తర భాగము మఱికొన్ని ప్రతులలో "అర్క మాధవనామానౌ ద్వావేతౌ మంత్రిణావుభౌ" అని కలదని శ్రీ కాశీభట్ల బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు.

"ఒక ద్విజోత్తముఁడు ప్రయాగ యందుండి యిర్వురు శిష్యులు సేవ చేయుచుండ శవాసనమునఁ గూర్చుండు తామ్ర పాత్ర జలము ద్రావుచు నధిక నిష్ఠ ఘోర తపము చేయుచుండెను. క్రీ 1578 లోఁ దద్దోషము వలన నవ్విప్రుఁడు యవనవంశమునఁ దానీషాయై జనించెను. ఆ శిష్యు లిర్వురు బ్రాహ్మణ వంశమున నక్కన్న మాదన్న లయి పుట్టి యతనికే మంత్రులై యుండిరఁ"ట. ఏది యెట్లున్నను తానీషా అక్కన్న మాదన్నలు పురాణములలోని కెక్కిరి.

ఇందువలనఁ దానీషా మంచివాఁడని మనవారి కందఱకు విశ్వాసము గలదనుట మాత్రము స్పష్టమగు చున్నది. కనుకనే గోపన్నను జెఱలో బాధించినది తానీషా కాదనవలసి వచ్చు చున్నది. మఱి యెవరోయొక రుండవలయుఁగా. కనుక దాని నిగ్రహము కంటఁ గట్టిరి. కొందఱు వీఁడు సర్వ సేనా నాయకత్వమునుండి తగ్గింపఁ బడినవాఁడు. కాన నట్లు చేసిన చేయవచ్చును గాని వీని కా యధికార మెక్కడినుండి వచ్చినది? ఒకరికి వీఁడు తోడ్పడ వచ్చునుగాని వీఁడే ముఖ్యుఁడు.

మాత్రము కాపీలులేదు. కనుక తానీషా భార్య యగు సితారా గోపన్న కష్టములకుఁ గారకురా లనవలయును. నిర్హేతుకముగా ననవచ్చునా? నిర్హేతుకము గాదు. సహేతుకమే చూడుఁడు. ఈమె మహమ్మదీయమతాభిమానవతి. అక్కన్న మాదన్నల ప్రాణము నిలువునఁ దీయించినది. ఎందఱో బ్రాహ్మణుల తలలఁ బోటన బంతు లాడించినది, నవాబును జేబులో వేసికొన్నది. ఇంత జగజంతకాక గోపన్న కష్టములకుఁ గారకురాలు మఱి యెవరు? నిజమునకు గోల్కొండ రాజ్యము పతనమైనది తానీషాగారి శుద్ధాంత కాంతాజనము వలననే ప్రకృత మనుసరింతము.

తానీషా హైందవులఁ బ్రేముడిఁ దిలకించుటవలన నిట్లు కవులు కల్పించిరేమో! అగుఁగాక. తానీషా మాత్రము సజ్జనుఁడు. భక్తుఁడు. అ కతనఁ గదా "ఎన్నఁడు నేని యోగివిభు లెవ్వని పాదపరాగ మింతయుం గన్నులఁ గానర" ట్టిహరిని గాంచ గలిగినాఁడు. ఆ పూర్వసంస్కార విశేషము వలననే రామలక్ష్మణులు పైక మిచ్చి పోయిన వెంటనే యేదియో స్మృతికి వచ్చినట్లు, నేదియో నిక్షేపము గోల్పోయినట్లు హృదయము పరితపింప నిట్లు తలపోయ దొడంగె.

ఆహా! ఆ బాలకుల సంపర్శించుట తోడనే నా నేత్రముల కాప్యాయనము గల్గినదేల చెపుమా! ఆ యాజానుబాహువులు, నా యాకర్ణాంతవిశాలనేత్రములు. నా విపుల పీన వక్షస్థలములు. నా కటాక్షవీక్షణమాలికాగాంభీర్యములు, నా

మనోజ్ఞ వాచాచాతుర్యములు, నారమణీయతనూసౌందర్య ములు, మానవులకు దుర్లభములు కావా? ఆహాహా! వారి చిఱునగవుల నిగనిగలు వెలుఁగు మొగములు నా హృదయ విమల దర్పణమునఁ బ్రతిఫలించి యనిర్వచనీయానందము గొల్పుచున్నవి. వారు నిక్కముగా రామదాసుగారి భటులే యైన నిన్ని కక్ష్యాంతరముల నిందఱు ద్వాఃపాలుర నతిక్రమించి యీ యర్థరాత్రమున నింత ధనమును వహించి నిర్భయముగా రాఁగలరా! అని యోజించి వారి పేరులు రామోజీ-లక్ష్మోజి. అంతట నుండెదరా? భక్తులు చెప్పినట్లు వినె దరా? భళిభళి. తెలిసినది. తెలిసినది. ఇంక సంశయమేల? ఆలోచన మేల? వారు వేల్పులు. వారు లోక రక్షకులు. వారు రామదాసుగారి యిష్టదేవతలు. నాకలలోఁ గన్పిం చిన స్వాములు. రామలక్ష్మణులు.

అయ్యో! చేతికింజిక్కిన నిక్షేపములఁ బోఁగొట్టుకొంటినే! అకటా! పాదములఁబడి వేడికొనకపోతిని. భళిరే రామోజి లక్ష్మోజి యన్నప్పుడైన గ్రహింపనైతిని. ఎంతమందమతి నైతిని బాపురే! రామదా సెంతభక్తుఁడు. తనదైవ ముచే ధనమును మోయించినాఁడు. నే నట్టి భక్త శిఖామణిని గారాగారమునవైచి కలంచి దైవాపరాధ మొనర్చితిని. ఇఁక న న్నేవేల్పు రక్షించును? నాకు దిక్కేది? నేనావచ్చినది భటులుగదా యని తిరస్కారముగా సంభాషించి యుంటిని. అకటకటా! ఎంత యపచారమునకుఁ బాల్పడితిని. నా యీ దుష్కృతికి నిష్కృతిగలదే! భోగైక

లాలసుండనై పాలసుండనైతి నని మఱల వారి స్వరూపముల మదికిఁ దెచ్చుకొని కొంతతడవు వినోదించి వేఁడియుఁ బెచ్చు తెలుంగులఁ దలఁపోసి పశ్చాత్తప్తచేతస్కుండై పాన్పుపైఁ బడినను నిప్పులపైఁ బడినట్లుండి యా నిశాశేషము నెట్లో గడపి వేగుజాముననే లేచి కాల్యాంబులం దీర్చికొని కొలువై యుండి రామదాసును జెఱ విడిపించి యభ్యంజనాదికము చేయించి పల్యంకికావైభవమున సభకురప్పించి సగౌరవంబుగా నెదురేగి నమస్కరించి సమీపించి కౌఁగిలించి క్షమింపుము. రామదాసా! నీ ప్రభావంబు నెఱుంగక నిన్నలయించితి. క్షమింపుము. అజ్ఞుండను. రాజసగుణుండను.

ఉ॥ "అచ్చపుఁ జీఁకటింబడి గృహవ్రతులై విషయప్రవిష్టులై
చచ్చుచుఁ బుట్టుచున్ మఱలఁ జర్వితచర్వణులైనవారికిం
జెచ్చెరఁ బుట్టునే పరులు చెప్పినసైన నిజేచ్ఛనైన నే
మిచ్చిననైనఁ గానలకు నేగిననైన హరి ప్రబోధముల్."

— భాగవతము

మహాత్మా! నీవ ధన్యుండవు. రాములవారి కెంత దయ నీపై నని గత వృత్తాంతముం జెప్ప గోపన్న విస్మితుండై యి ట్లనియె.

ఆహాహా! ప్రభువుల వారెంత ధన్యులు.

మ. "జలజాత ప్రభవాదులు న్మనములోఁ జర్చించి భాషావళిన్
బలుకన్ లేని జనార్దనాహ్వయ పరబ్రహ్మంబు నీ యింటిలోఁ
జెలియై మేనమఱందియై సచివుఁడై చిత్తప్రియుండై మహా
బల సంధాయకుఁడై చరించుటలు మీ భాగ్యంబు రాజోత్తమా!

— భాగవతము

అని నట్లు శ్రీరామునితో సంభాషింపఁ గలిగిన మీ భాగ్య మెంతని కొండాడవచ్చు. ఈ నిర్భాగ్యున కట్టి యానందము లేకపోయె నని రామా! నేను చేసిన దోస మేమని పెద్ద పెట్టున నేడ్వ, నా ప్రభుసత్తముం డూఱడించి యిదిగో రసీదు పైకొను మన రేయి మీరే వచ్చితిరిగదా యను నా భక్తునితో నబ్బురంపడి నవా బిట్లనియె.

భక్తవర్యా! నేను రాలేదు. శ్రీరామమూర్తియే నా రూపంబున వచ్చినాఁడు కావలయు. ఆహా! యీ రేయి నా భవనము భగవ ల్లీలలతోఁ గార్తార్థ్యమునందె. మహాత్మా! నీవలన నేనును నా గృహమును, నా జన్మమును బావనమైనది. కనుక నే "సాధూనాం దర్శనం పుణ్యాం, స్పర్శనం పాప నాశనం" అని పెద్ద లందురు. అయ్యా! మీకుఁ గన్పింపకయే రాముఁడు నాకెట్లు కన్పించును. మీ వలన నీ దుష్టుఁడును ధన్యుఁ డైనాఁడు. అన గోపన్న మహానందము నంది డెందము గుదురు పరుచుకొని—

శా. కామోత్కంఠత గోపికల్ భయమునం గంసుండు, వైరక్రియా
సామగ్రిన్ శిశుపాల ముఖ్యనృపతుల్ సంబంధులై వృష్ణులున్
బ్రేమన్ మీరలు భక్తి నేమునిదె చక్రిం గంటి మెట్లైనను
ద్దామధ్యానగరిష్ఠుఁ డైనహరిఁ జెందన్వచ్చు ధాత్రీశ్వరా!

—భాగవతము

అనిన పోతన్నగారి మాట లెంత సత్యములు. ఆహాహా! బాంధవమున నైనఁ బగనైన వగనైనఁ బ్రీతినైన బ్రాణభీతినైన' హరిని గనవచ్చును.

"ఏమయ్యా రామ బ్రహ్మేంద్రాదులకునైన నీ మాయఁ దెలియ వశమా?" అని కీర్తించె.

అంతఁ దానీషా, దాసుగారూ! మీ సేవకు లిచ్చిన పైకమును మీర తీసికొనుఁడు. మఱియు భద్రాచలము మాన్యముగా మీ కిచ్చుచున్నారము. అని ఫర్మానా వ్రాయించు చుండ దాసుగారు నమస్కరించి అయ్యా! వలదు వలదు—

శా. సంపన్నుం డొరు గానలేఁడు తనువుక్ సంసారము న్నమ్మి హిం
సింపం జూచుఁ దదన్యుఁ డెత్తువడి శుష్కీభూతుఁడై చిక్కి హిం
సింపం డన్యుల నాత్మకున్ సమముగాఁ జింతించు నట్లౌటఁ ద
త్సంపన్నాంధున కంజనంబు వినుమీ దారిద్ర్య మూహింపఁగన్
—భాగవతము

కనుక రామపాదములు నాకుఁ జాలును. అనుచున్నను బలాత్కారముగా వస్త్రాభరణాదులు, ఫర్మానా యొసంగి యుచిత పరివారముతో మహావైభవమున సాగనంపి క్రమముగా సర్వసేనాధ్యక్షుఁ డగునిబ్రహీముషు సలిపిన క్రూరకార్యముల నెఱిఁగి యతని నాస్థానమునుండి తొలఁగించి యక్కన్నగారి కా "షాహబుష్కర్" పదవి నొసంగెను.

ఇక్కడ రామదాసుగారు—

"తిరుమలలోఁ బ్రభాతవిధి దీరిచి నీలగిరిన్ భుజించి కే
సరిగిరిఁ జందనంబలఁది చల్లని దాహము మంగళాద్రిలో
గురు రుచిఁద్రావి రంగపురిఁ గోమలితో శయనించి నట్టి యా
సరసుని జేరి నీవు మనసా! హరి పాదము లాశ్రయింపుమా.
—మానసబోధ శతకము

అనుచు భద్రాద్రి కరిగి గౌతమిలోఁ గ్రుంకి రామసన్నిధికిం జని జాగీరు ఫర్మానాలు మణిభూషణములు సర్వము రాముని కర్పించి తన రాకయెఱింగి మహోల్లాసముతో భజనచేయుచు వచ్చిన పౌరులం గలిసికొని మహానందంబున—

'జానకీరమణా కల్యాణగుణ సజ్జనావననిపుణా
ఓనామాలు వ్రాయఁగానే నీనామమే తోఁచు
... ...
ముక్తి నేనొల్ల నీదు భక్తిమాత్రము చాలు

అని కీర్తించుచు నింటికేఁగ గన్నీరు గండతలంబులఁ గాఱుచుండఁ జిఱునగవు మొగమునఁ గులుకఁ గళత్ర మెదురువచ్చి పాదములు గడిగి శిరమునఁ జల్లుకొని హిందువుఁడైన మన మాదన్న పంతులుగారైన జెఱ విడిపింపక పోయిరే? యన నక్కామమ్మకొడుకు నవ్వి—

'నరహరిని నమ్మక నరులను నమ్మితే నరజన్మ మీడేరునా?
చెఱకులుండఁగ వెట్టిచెఱకులు నమలితే జిహ్వకు రుచిపుట్టునా మనసా
—నరహరి॥

అనుచుఁ బాదములఁ బ్రాలిన కుమారునిం గౌఁగిలించుకొని దీవించి తన్నుఁ బొగడుచున్న వారికి నమస్కరించి హరిసంకీర్తనము సేయుఁడని బోధించి కాలముగడుపుచు నిరత మన్నదానము సేయుచుఁ బౌరులకు భక్తిబీజము లంకురింపఁ బురసంకీర్తన మొనర్చుచుఁ బ్రతిచైత్రమాసమున రామోత్సవములు మహావైభవమ్మున నాచరించుచుండె.

ఇట్లు కొన్నియేండ్లు గడవ శూలబాధయు కాలుబెణఁకిన బాధయు నతిశయించ భద్రగిరి నెక్కి రాముని సేవింప వీలు గల్గమిచే—

'ఎక్కడికర్మము లడ్డపడెనో ఏమిసేతు నే రామా
అక్కట! నాకన్నులనెప్పుడు హరినిజూతునో రామా
మూడునెలలాయె రాముని ముందు నిలువక
ఎన్నఁడిట్లుండి నేను నెఱుఁగ రాఘవా. —ఎక్కడికర్మములు

అని పలుక నవి యుపశమించె నంతఁ దన్నుం జూడవచ్చినవారిని రామభజనసేయఁ బ్రార్థించి—

'రామ రామ యని నోట రవ్వంతసేపైన
నీమముతప్పక మంచినీతిపల్కనివాఁడు మత్తుఁడు మూఢచిత్తుఁడు
ధనమెంతో కల్గియున్న దానధర్మము లేనివాఁడు
హీనుఁడయ్యె భూమిలోను మానుగా నెన్నాళ్ళుబ్రతికిన నేటికి
—రామమ్మాటికి॥

అని చావు పుట్టుకలం గూర్చి యుపన్యసించి జీవునిం బ్రబోధించి భక్తింగూర్చి చాటిచెప్పె—

సీ॥ మందారమకరంద మాధుర్యమునఁదేలు
మధుపంబువోవునే మదనములకు
నిర్మల మందాకినీ వీచికలఁదూఁగు
రాయంచ చనునే? తరంగిణులకు
లలిత రసాల పల్లవఖాదియై సొక్కు
కోయిల చేరునే? కుటజములకుఁ
బూర్ణేందు చంద్రికా స్ఫురిత చకోరకం
బరుగునే సాంద్ర నీహారములకు

నంబుజోదర దివ్య పాదారవింద
చింతనామృతపాన విశేష మత్త
చిత్త మేరీతి నితరులఁ జేరనేర్చు.

... ...

సీ॥ కంజాక్షునకుఁ గాని కాయంబు కాయమే
పవన కుంభిత చర్మభస్త్రిగాక
వైకుంఠుఁ బొగడని వక్త్రంబు వక్త్రమే
ఢమఢమ ధ్వనితోడి ఢక్కగాక
హరి పూజనములేని హస్తంబు హస్తమే
తరుశాఖ నిర్మితదర్విగాక
కమలేశుఁ జూడని కన్నులు కన్నులే
తనుకుడ్యజాల రంధ్రములుగాక
చక్రి చింతలేని జన్మంబు జన్మమే
తరళసలిల బుద్బుదంబుగాక
విష్ణుభక్తిలేని విబుధుండు విబుధుఁడే
పాదయుగముతోడి పశువుగాక.

— భాగవతము

అనియుపన్యసించి వారల నంపి జీవన్ముక్తుఁడై కొంతకాలముగడపి

శా. బాలత్వంబునఁ గొన్నినాళ్లు పిదపన్ భామా కుచాలింగనా
లోలాభ్యున్నతిఁ గొన్నినాళ్లు మఱి యిల్లు న్ముంగిలిం గొన్నినా
ళ్లీలీల న్విహరించితిన్ సుఖఫలం బిం దేమియున్ లేదుగా
హాళి న్నీపదసేవఁ జేసెదను రామా! యార్త రక్షామణీ?

అని వేడుచు వార్ధక మిప్పుడిప్పుడ యడుగు వెట్టుచున్నది.
సర్వభారము రామచంద్రుని కర్పించిన నాకేమి భయము ?

అనుచు ద్వంద్వాతీతుండై అహంకార మమకారముల వర్జించి యరిషడ్వర్గముల నిర్జించి యీషణత్రయము బరిమార్చి నిర్మలాంతఃకరణమున రామ పదమ్మూలం జేర్చి దృఢవైరాగ్యముం బూని తదేక చిత్తుండై యుండ నెట్టయెదుట దివ్యప్రభా సంతానమ్మగు విమానమ్ము గోచరింప సంతుష్టాంతరంగుండై నమస్కరించి యనవరతముఁ దన్ను శుశ్రూషాదుల సేవించిన యర్ధాంగినిం గూడ కైవల్యమునకుం గొంపోవ నుంకించి పిలిచిన నా నిర్భాగ్యురాలు "ఇదిగో వచ్చుచు నుంటి నని పనిపాంతము చేసి యించుక తడవునకు వచ్చెనఁట." ఇంతలో దాసు 'నీకర్మము పొమ్ము.' అని రామదాసుగారు విమానమెక్కి భక్తులు నోళ్లు దెఱచికొని చూచుచుండ నగోచరుండై చనియె.

ఇట్లు మన భగవద్భక్తుండు రమారమి యేఁబది యేఁడ్లు జీవించి చనిన వెనుక భార్య వచ్చి వగచి శ్రీ రామాలయ ముఖ మంటపమ్మున నిరశన వ్రతమ్మునఁ జచ్చెదనని పడియుండ "బిడ్డా! నీకును బరమపదం బిచ్చెద. నీ సుతుండు మదాలయ ధర్మకార్యము నిర్వహించు సామర్థ్యము పొందువఱకు మత్తులసీవన కైంకర్యముం బూనియుండుము." అను నశరీర వాక్కులు కర్ణగోచరంబులు కాఁగా నామె యట్లు యుండి తుదకు ముక్తిం బొందెను.

అవశిష్టము.

భక్తవతంసులారా! గ్రంథము ముగిసినది. దీనిని బఠించుట వలన మీ మదులఁ బొడుకొన్న మోదమునో ఖేదమునో

భక్తియో విరక్తియో యించుక సంచలింపఁ జేయవలసియున్నది. క్షమింపుఁడు.

రామదాసు పరమభాగవతోత్తముఁడు. సందియములేదు. భగవత్సాక్షాత్కారమైన నగును. కాలేదని చెప్పుటకు మన మెవ్వరము ?

ఆధునికచరిత్ర శోధకు లిట్లనెదరు.

"రామలక్ష్మణులు మాఱువేసములతో వచ్చుటయేమి ? ధనము చెల్లించుట యేమి ? ఇదియంతయు భక్తులకల్పన. దీని నొతమాత్రము నమ్మరాదు. ఒకవేళ రామదాసునందలి భక్తి విశ్వాసముల వలన నెవఁడేని గుణవంతుఁడగు ధనవంతుఁడు ధనము చెల్లించి దాసును విడిపించెనన్న నమ్మిన నమ్మవచ్చును. గాని భగవంతుఁడువచ్చి ధనము చెల్లించి విడిపించెనన్న మాత్రము విశ్వసింపరాదు. అంత భక్తిగల ధనవంతుఁడు 12 వత్సరములు దాసు బాధపడుచుండ నేమిచేయుచుండెను? కనుక నిదియు నమ్మదగనిదే కానఁ జెఱయందే గోపన్న యసువులం బాసి యుండును." అని.

అట్లైన భద్రాద్రి కోదండరామునికి నేటివఱకుఁ గైంకర్యము లెట్లుజరుగుచున్నవను ప్రశ్నకు నుత్తరము కావలయును. భద్రాచలమందుఁ గోవెలలోని శాసనము చూడుఁడు.

"స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౫౭౪ అగు నేటి (క్రీ 1652) వర్తమాన వ్యావహారిక చాంద్రమాన నందన నామ సం॥ చైత్రశు ౯ భానువారం శ్రీభద్రా

చల సీతారామచంద్ర మహాప్రభువారి సన్నిధిని శ్రీరామ దాసుగారు శ్రీతానీషాగారి యనుమతి వెంబడిని జరిగించిన దేవబ్రాహ్మణ వృత్తులు, శ్రీవారిసన్నిధిని జరిగే వుత్సవ ప్రకరణములు వ్రాసియున్నశాసనం. ధంసా ప్రపంచములో శ్రీవారు పోలవరంవలన వేంచేసినప్పుడు ఒక దుర్మార్గుడు శాసనం చెక్కివేసినందున సర్వజనులకు డెలిసి సంతోషించేటందుకు లేకపోగా ఆదుర్మార్గుడు పుత్రమిత్రకళత్రాదులతోటి నశించిపోయినాడు. తదనంతరము శాలివాహన శకవర్షంబులు అగునేటి ౧౭౫౪ (క్రీ 1832) నందననామ సం॥ చైత్ర శు ౯ ఇందువారం భద్రగిరి వరదరామదాసు అనే రామదాసు వంశమున జన్మించిన భక్తుడు................. అదివఱకు దుర్మార్గులు ప్రపంచపరిపాలన చేయుటచేతను దేవబ్రాహ్మణవృత్తులు నిరాటంకముగా జరుగుట లేనందున ....హసనాబాదు పరగణాలోవుండే దేవబ్రాహ్మణ వృత్తులు అగ్రహారములు విమర్శించి సర్వదుంబాలా జరుగగలందులకు యేర్పాటుచేసిన వివరములు........"

దీనివలన గోపన్న మాన్యముల నేర్పాటు చేసినట్లును వరద రామదాసునకుఁ బూర్వపువిక్రమముగా జరుగుచుండ నట్లును దేలుచున్నది. వరదరామదాసు లక్ష్మీనృసింహదాసు గారలు వచ్చిజరిపించుచుండి రది యట్లుండుఁగాక.

"తానీషా యనుమతి వెంబడి జరిగించిన..." అని యుంటచే దాసు కారాగార విముక్తుఁడైన పిదప వచ్చి యీ శాసనము

వేయించి యట్లు జరుపుచుండెనా? లేక చెఱఁ బడకపూర్వమే వ్రాయించెనా? శాసనము పుట్టినది 1652. తానీషా రాజ్యమునకు వచ్చినది 1658. అని కీ. శే. కే. వి. లక్ష్మణరావు పంతులుగారు. రాజ్యమునకు రాకపూర్వమే తానీషా యనుమతి యేమిటి? ఇందేదేఁ దప్పుగలదు. లేక వరద రామదాసు తన కాలమునాటి "నందన చైత్ర శు ౯" కి సరిగా నుంటకు రామదాసు శాసనమును నందన చైత్ర శు ౯ వచ్చునట్లు మార్చెనా? లేక నానుడినిబట్టి శాసన మంతయు వరద రామదాసే వ్రాయించెనా? విచారింపవలయును. "పునరుద్ధారంచేసి" అను పదము లుంటచేతను, శాసనాంతమున రామదాసు వ్రాసిన పద్యమని యుంటచేతను శాసనము రామదాసే చెక్కించియుండును. దాని నెవఁడో తురక చెక్కించి వేయుటచే సత్యము మఱుగుపడినదని తలంతము. అయిన నెప్పుడు శాసనమును దాసు వేయించెను?

లోకములో దేవాలయాదుల నిర్మాణముచేసి యప్పుడే శాసనము చెక్కించుట కలదు. కాన రామదాసు భగవంతునిపై భారము వేసి యాలయము కట్టించినపుడే తాను తాలూకాకధికారి యగుటచే దేవాలయాదులకు మాన్యము సయితము నేర్పఱచి యిది యంతయుఁ "దానీషాగారి యనుమతి వెంబడిని జరిగించిన" దని వ్రాయించివచో నిది ధర్మకార్యమగుటచేతను, దనపేర జరుపుటచేతను, మసీదులను, దేవాలయములను సమముగాఁ జూచుచుండువాఁ డగుటచేతను, నేను వేఁడుకొనఁ దానీషాగా రెటకేల కియ్యకొనకపోదురా

యనియు, నొకవేళ చంపించినచోఁ జంపింపనిమ్ము. భగవత్కార్యమునకై ప్రాణముల నర్పించిన సుకృతమేని లభించుననియు సాహసించి శాసనము వేయించి యుండునని యూహింప వలయును.

దాసే చెఱఁ బడినపుడు తన్నిర్ణయ మెట్లు జరుగుచుండెనన— హిందూ మహమ్మదీయులఁ దుల్య దృష్టి నరయు సార్థక నాముఁడగు తానీషా జరిగిన దేదో జరిగినది. స్వాముల మాన్యముల నేల హరించి పాప మొడిఁగట్టుకొనవలయునని తలంచి తూష్ణీంభావము వహించికాని, లేక వాని నంగీకరించి కాని, యుండునని యెంచవలయును. ఆ శాసన ప్రకారము జరుగుచువచ్చి వరదరామదాసునకుఁ బూర్వము కొంతకాలమునుండి బ్రాహ్మణులే మాన్యముల ననుభవించుచు స్వామి కైంకర్యాదుల సక్రమముగా జరుపకుండిరి. అక్కడ తన మఱల వానిఁ బునరుద్ధరింప నవసరము కల్గి వరదరామదాస ట్లాచరించెను. *

సరియే, గోపన్న కారాగార విముక్తుఁడయ్యెనా ? కాలేదా ? మండలచారిత్రములో "సీ రామదాసు కారాబద్ధుఁడై యా కారాగారముననే మృతిఁబొందినట్లుగూడఁ దెల్పఁబడియున్నది" (పెద్ద-సం-వి-౭౫ పేజి) అని శ్రీబ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు వ్రాసిరి.

* (నిజమునకుఁ దూరము లక్ష్మీనృసింహదాసుగారు తహశీల్దారుగా నుండి యన్నిపనుల నిర్వర్తించినది. అయిన నతండు భక్తి జ్ఞాన వైరాగ్యములు కలవాఁడై, శిష్య వాత్సల్యముచే వ్యవహారము లన్నియు నాగండ్ల వరదరామదాసుగారి పేర జరిపెను. వివరముగా నృసింహదాసు చరిత్రమున వ్రాసితిని.)

"ఉ-వే- శ్రీవిద్యారణ్యపంచానన విక్కిరాల రామచంద్రా చార్యులవారును దా మూవ్రాతలను జదివించి వింటిమని సెల విచ్చు చున్నారు." (రామదాసుచరిత్ర-వేంకటేశ్వర) చరిత్ర పరిశోధకులకుఁ బ్రబలమైన యాధారము లభించినది. మన మేమిచేయుదము. ఈజిల్లామాన్యులు వ్రాఁతను కాదనఁ గలమా? మన మతాచారధర్మముల విశ్వసింపని యే యాంగ్లేయుఁడో యే తురుష్కుఁడో పాక్షికదృష్టిఁవ్రాసిపెట్టినదే మనకు భిక్షు.

అగుఁగాక. రామదాసా! భక్తాగ్రేసరా! మహా పుణ్యశాలీ! నమస్కారము. నమస్కారము. నీవు చెఱలోనే మృతి చెందితివా? ధన్యుఁడవు. ధన్యుఁడవు. నీ జన్మము సార్థకమైనది. నీతలంపు నెఱవేఱినది. నీ భక్తి యచంచలము. నీ త్యాగము నిరుపమానము. నీధైర్యము వర్ణనీయము. నీ జీవితము నిత్యస్మరణీయము- తండ్రీ! ఇట్టి త్యాగమూర్తివి కనుకనేగదయ్యా మా యాంధ్రుల ప్రతి రక్తకణమునందును నీవే ప్రతిధ్వనించు చున్నాఁడవు. నీవు కారాగార విముక్తుఁడవైన దానికన్న నందే శరీరముం దొఱఁగుటచే నెనలేని కీర్తి గాంచితివి. ఆ త్యాగమహిమము నెఱుఁగని మావారు విముక్తిం గల్పించి నీ కీర్తిభర్మమున కొకవన్నెఁ దగ్గించిరి. శ్రీరామునకు భారము తగ్గించిరి. తానీషా యవగుణము [illegible]చిరి.

భక్తాగ్రేసరా! చెం[illegible]వా నిమ్మత! భళి. భళి. ఎంత పుణ్యాత్ముఁడవయ్యా! ఎంత త్రికరణశుద్ధిగలవాఁడవయ్యాఁ!

దొకటి చేయునదొకటి కాని నిజమైన భక్తుఁడవు నీవేనయ
సర్వభారము రామునిపై వైచి రానున్నయాపద న
యెఱిఁగి రామ సేవఁ జేసితివా? మృత్యుదేవతాకరాళః
గహ్వరమునఁ జెయి వెట్టితివా? మంచిది! మంచిది! శరీ
నశ్వరమైనది. కీర్తి శాశ్వతమైనది. దృష్టాంతము చ
చితివి.

గోపన్నా! చెఱసాలయా! నీ వధ్యస్థానము. కానిమ్ము.
స్వోదరపరాయణుఁడవైనచో నీవట్లు చావవలసినదే
పల్కెదము. నేఁడట్లు పలుకము. నిన్నగ్గించెదము. నీ
మును గొండాడెదము. నీ బుద్ధిని బ్రశంసించెదము. నీ
సము నభివర్ణించెదము. నీవు దేవుని కొఱకుఁగా కాయుః
ద్యజించినది.

రామదాసా! కారయా నీకు వల్లకాఁడు-అయిన నేమి?
తులకుఁ గాయ మిచ్చిన దధీచి నీ కాదరమున నెదురు
స్వాగత మిచ్చుచున్నాఁడు. సజీవులగుట నాత్మ మ
మిచ్చిన శిబిగాని జీమూతవాహనుఁడుగాని కర్ణుఁడుగాని నీ
రారు. ఇంకేమి కావలయును? నీవు ధన్యుఁడవు. నిన్ను
మా యాంధ్రమాత ధన్య. సెలవు.

తెనాలి భారతీముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపబడియె. 1938.